

Actief en gedeeld burgerschap

DE MONITORING EN EVALUATIE VAN ZES LOKALE
AMIF-PROJECTEN DIE INZETTEN OP
BURGERSCHAP VAN EN VOOR PERSONEN VAN
BUITENLANDSE HERKOMST

Lode Vermeersch, Jan Van Ongevalle,
Sarah Braeye, Kathleen Van Den Daele,
Delphine Scheerens & Peter De Cuyper

Met steun van het Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie en de Vlaamse overheid
"Naar een meer geïntegreerd migratiebeleid, via AMIF"

KU LEUVEN

HIVA

ONDERZOEKSINSTITUUT VOOR
ARBEID EN SAMENLEVING

ACTIEF EN GEDEELD BURGERSCHAP

Monitoring en evaluatie van zes lokale AMIF-projecten die inzetten op burgerschap van en voor personen van buitenlandse herkomst

Lode Vermeersch, Jan Van Ongevalle, Sarah Braeye, Kathleen Van Den Daele, Delphine Scheerens & Peter De Cuyper

Onderzoek in opdracht van Afdeling ESF en Duurzaam Ondernemen

Gepubliceerd door
KU Leuven
HIVA - ONDERZOEKSINSTITUUT VOOR ARBEID EN SAMENLEVING
Parkstraat 47 bus 5300, 3000 LEUVEN, België
hiva@kuleuven.be
<http://hiva.kuleuven.be>

D/2021/4718/037 – ISBN 9789055507085

© 2020 HIVA-KU Leuven

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means, without permission in writing from the publisher.

Dankwoord

Voor u ligt een wetenschappelijk rapport dat verslag uitbrengt van de monitoring en evaluatie van zes lokale projecten die zich in 2018, 2019 en 2020 hebben ingezet voor het versterken van het actief en gedeeld burgerschap van en voor mensen van buitenlandse herkomst. Deze bundel reflecteert op de inspanningen en de resultaten van die zes projecten, maar ook op de kritische succesfactoren en de context van de projecten.

Bij de lectuur van deze studie zal het de lezer duidelijk worden, maar we willen het hier toch al even expliciet stellen: de zes projecten én de monitoring en evaluatie ervan zijn het resultaat van een collectieve inspanning. Om te beginnen zijn er de vele mensen die de zes lokale projecten hebben bedacht en uitgevoerd. We hebben het dan in de eerste plaats over de lokale projectpromotoren en projectteams. Enthousiaste lokale ambtenaren, sterke netwerkers uit het maatschappelijk middenveld, nieuwe of ervaren projectbegeleiders, ... hun gedrevenheid en engagement waren een belangrijke sleutel voor succes. In een bredere schil om de projectteams heen waren ook nog vele andere personen en organisaties betrokken, als partner, politicus, vrijwilliger, financier, deelnemer, passant, ... Ook hen zijn we erkentelijk voor hun inzet en medewerking. Verder veel dank aan de gasten die input gaven op de lerende netwerkmomenten met de projecten (Wim Van Roy, Yves Dejaeghere, Fatima Zibouh) en aan de stuurgroepleden die opbouwende feedback gaven op het procesverloop.

Tot slot danken we ook graag Afdeling ESF&DO en het Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie, om niet alleen die zes inspirerende pilootprojecten mogelijk te maken maar ook de ruimte te voorzien voor de wetenschappelijke monitoring en evaluatie ervan.

Lode Vermeersch, Jan Van Ongevalle, Sarah Braeye, Delphine Scheerens, Peter De Cuyper (HIVA) & Kathleen Van Den Daele (Minderhedenforum)

Inhoud

Dankwoord	3
Lijst afkortingen	9
1 Aanleiding, oproep en theoretisch kader	13
1.1 Aanleiding: over burgerschap en personen van buitenlandse herkomst	13
1.2 Oproep nr. 427 Actief en gedeeld burgerschap	14
1.3 Theoretisch kader	15
1.3.1 Wat is burgerschap? Wat is actief en gedeeld burgerschap?	15
1.3.2 Wat is beleidsparticipatie?	15
1.3.3 Wat is burgerzin?	16
1.3.4 Waarom is actief en gedeeld burgerschap belangrijk?	16
1.3.5 Drempels voor beleids- en burgerparticipatie	17
2 Verloop van de planning, monitoring en evaluatie van de zes projecten	19
2.1 Een actor-gerichte aanpak	19
2.2 Stap 1: uitwerking van een actor-gerichte veranderingstheorie	20
2.2.1 De visie van het project	20
2.2.2 Actor mapping volgens de invloedssferen van het project	21
2.2.3 Progress markers en ondersteunende projectactiviteiten	22
2.3 Stap 2: monitorings- en evaluatieplanningsmatrix	24
2.4 Stap 3: methodieken voor data-verzameling en -analyse	25
2.4.1 Activiteitendagboek	25
2.4.2 Effectendagboek	25
2.5 Reflectiemeefings	26
2.5.1 Lerend netwerk (LN)	27
2.6 Wat leverde deze aanpak op?	29
2.6.1 Omgaan met veelheid van actoren, perspectieven en relaties	29
2.6.2 Leren over complexe sociale verandering en adaptief projectbeheer	29
2.6.3 Investeren in analyse en leren	29
3 Cases	31
3.1 Project 'Vrijwilligerswerk in functie van actief en gedeeld burgerschap' (Antwerpen)	31
3.1.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)	31
3.1.2 Projectactiviteiten	32
3.1.3 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways	36
3.1.4 Verduurzaming van de resultaten	37
3.2 Project 'Dialogo vindt oplossingen' (Beringen)	39
3.2.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)	39
3.2.2 Projectactiviteiten	40
3.2.3 Belangrijkste effecten	42
3.2.4 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways	43
3.2.5 Verduurzaming van de resultaten	44
3.3 Project 'Droom-Denk-Durf-Doe' (Genk)	46
3.3.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee))	46
3.3.2 Projectactiviteiten	47
3.3.3 Projectactiviteiten	52
3.3.4 Beleidsaanbevelingen/Belangrijkste take-aways	53
3.3.5 Verduurzaming van de resultaten	54
3.4 project 'ROOTS' (Leuven)	56
3.4.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)	56
3.4.2 Projectactiviteiten	57

3.4.3	Algemene reflecties over het proces van het project	59
3.4.4	Belangrijkste effecten	60
3.4.5	Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways	61
3.4.6	Duurzaam maken van de eindresultaten	63
3.5	Project 'De mensen maken de stad' (Mechelen)	65
3.5.1	Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)	65
3.5.2	Projectactiviteiten	66
3.5.3	Belangrijkste effecten	68
3.5.4	Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways	69
3.5.5	Duurzaam maken van de eindresultaten	70
3.6	Project 'Diversiteit in Actie' (Sint-Niklaas)	72
3.6.1	Omschrijving van de case? (aanleiding, partners, basisidee)	72
3.6.2	Projectactiviteiten	73
3.6.3	Enkele reflecties over het proces van het project	76
3.6.4	Belangrijkste eindeffecten	76
3.6.5	Belangrijkste ervaren moeilijkheden en hindernissen	77
3.6.6	Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways	78
3.6.7	Duurzaam maken van de eindresultaten	79
4	4 Cross-case analyse: tendensen uit de zes projecten	83
4.1	CLUSTER 1: Toeleiding van personen van buitenlandse herkomst naar organisaties/overheden	84
4.1.1	Wat bedoelen we?	84
4.1.2	Werkzame elementen?	84
4.1.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	85
4.2	CLUSTER 2: Open breken/bewust maken van (middenveld)organisaties	86
4.2.1	Wat bedoelen we?	86
4.2.2	Werkzame elementen	86
4.2.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	87
4.3	CLUSTER 3: Verandering van de 'state of mind' van beleidsmakers/stadsdiensten	88
4.3.1	Wat bedoelen we?	88
4.3.2	Werkzame elementen	88
4.3.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	89
4.4	CLUSTER 4: Outreach: organisaties stappen naar/zoeken de AMIF-doelgroep	90
4.4.1	Wat bedoelen we?	90
4.4.2	Werkzame elementen	90
4.4.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	91
4.5	CLUSTER 5: Samenwerking tussen organisaties	92
4.5.1	Wat bedoelen we?	92
4.5.2	Werkzame elementen	92
4.5.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	93
4.6	CLUSTER 6: Het verhogen van de zelfredzaamheid/sociale cohesie van de AMIF-doelgroep	94
4.6.1	Wat bedoelen we?	94
4.6.2	Werkzame elementen?	94
4.6.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	95
4.7	CLUSTER 7: Inzicht in inspraak door de AMIF-doelgroep	95
4.7.1	Wat bedoelen we?	95
4.7.2	Werkzame elementen	95
4.7.3	Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken	96
5	5 Het 'verduurzamen' van projectinspanningen	99
5.1	Welke aspecten verduurzamen?	99
5.2	De mate van verduurzaming	99
5.3	Manieren van verduurzamen	100
5.3.1	Strategie 1: het ontwikkelen van tastbare materialen	100
5.3.2	Strategie 2: voortzetten van het project/zoeken naar een "natuurlijke" opvolger	102
5.3.3	Strategie 3: transfer/dupliceren in tijd en/of plek	103
5.3.4	Strategie 4: verankeren in het bestaande beleid	103
5.4	Tegen het vergeten: werken aan een institutioneel geheugen	104

6 Werkzame elementen, aanbevelingen en algemene reflecties	107
6.1 Werkzame elementen	107
6.2 Aanbevelingen per partner	109
6.2.1 Steden en gemeenten	109
6.2.2 Middenveld	109
6.2.3 AMIF/Agentschap Binnenlands Bestuur	111
6.2.4 Monitoring en evaluatie	113
6.3 Algemene reflecties	115
6.3.1 De context: de kansen en risico's van de toegenomen horizontaliteit	115
6.3.2 De aanpak: burgerschap stimuleren, niet forceren	116
6.3.3 De verantwoordelijke spelers: individu en systeem	117
6.3.4 Het niveau: stad of gemeente	118
6.3.5 De taal: voorbij het wij-zij denken en jargon	119
Referenties	121

Lijst afkortingen

AMIF	Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie
DMMDS	De Mensen Maken De Stad
Afdeling ESF&DO	Departement Werk en Sociale Economie, Afdeling ESF en Duurzaam Ondernemen
HIVA	Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (KU Leuven)
LN	Lerend netwerk
OKAN	Onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers
M&E	Monitoring en evaluatie
MF	Minderhedenforum
TOC	Theory of Change (veranderingstheorie)
TU	Turkse Unie (nu: Unie van Actieve Verenigingen)
UTV	Unie van Turkse verenigingen (nu: Bindus)

Wat is AMIF?

AMIF is de afkorting van: Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie. Dit fonds is een instrument van de Europese Commissie gericht op een efficiënter beheer van migratiestromen en de versterking en ontwikkeling van een gemeenschappelijke aanpak van asiel, migratie en integratie. België kan als lid van de EU een beroep doen op middelen uit het AMIF. Het fonds werkt aan de hand van nationale programma's. De AMIF-steun voor de zes lokale projecten die in dit rapport onder de loep worden genomen valt onder de specifieke doelstelling 2 'Integratie en legale migratie' van het Vlaamse luik van het nationale programma AMIF 2014-2020.

Het letterwoord AMIF wordt ook gebruikt om te verwijzen naar een bepaalde groep in de samenleving (veelal in samenstellingen zoals de 'AMIF-doelgroep'), met name de groep van inwoners in België die geen EU-nationaliteit hebben. Ze hebben dus geen nationaliteit van een van de lidstaten van de Europese Unie, noch van Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland. Deze groep wordt ook wel 'derdelanders' genoemd.

Tot zover de theoretische definitie van de AMIF-doelgroep. Vanzelfsprekend gaat het in realiteit niet om één duidelijke doelgroep, maar om een "versnipperde" groep die zich zelden als één groep manifesteert of profileert. De afbakening van de AMIF-doelgroep heeft bovendien ook "rafelige randen". Zo worden niet-EU-burgers zonder legaal verblijfstatuut strictu sensu niet tot de AMIF-doelgroep gerekend, hoewel zij zich veelal binnen dezelfde omstandigheden en leefwereld bewegen als legale niet-EU-burgers. In de projecten die in dit rapport worden beschreven is het daarom moeilijk een scherpe aflijning van de AMIF-doelgroep te maken.

1 | Aanleiding, oproep en theoretisch kader

1.1 Aanleiding: over burgerschap en personen van buitenlandse herkomst

Burgerschap is een vlag die vele ladingen dekt. In dit rapport gebruiken we de term om te verwijzen naar de *actieve en betrokken participatie aan de samenleving*. Dat klinkt misschien wat vaag, maar die betrokken participatie kan zich op tal van concrete manieren veruitwendigen, dat zal ook in de hierop volgende hoofdstukken duidelijk worden. Het gaat om het opkomen voor je eigen mening, maar tegelijk ook respect tonen voor mensen die een andere mening hebben. Het betekent met anderen - in de straat, buurt of stad - de handen uit de mouwen steken voor het organiseren of gewoon samen beleven van ontspannende activiteiten, maar net zozeer het solidair zijn met mensen die het moeilijk hebben en niet bereikt worden door die activiteiten. Het gaat om het respecteren van grenzen, maar ook het bediscussiëren van regels die misschien onredelijke of onfaire effecten hebben. Mensen vertonen burgerschap op verschillende momenten en verschillende plaatsen, op een buurtfeest, in de vereniging, bij een ontmoeting met politici, op een debatavond, in het stemhokje.

Veel lokale besturen geven gericht stimulansen tot burgerschap. Een groep die daarbij gemakkelijk over het hoofd wordt gezien, zijn inwoners van buitenlandse herkomst. Vluchtelingen, nieuwkomers, jong of oud, mensen die van net buiten de EU komen of van veel verder, mensen die hier even zijn of al lang gesetteld, ... Lokale besturen worstelen vaak nog met het vinden van geschikte methoden om aan burgerschap te werken op een niet-stigmatiserende en niet-polariserende manier, samen met die burgers van buitenlandse herkomst. Nochtans is dat broodnodig want uit onderzoek blijkt dat derdelanders en mensen van buitenlandse (niet-EU) herkomst minder participeren aan het politiek, cultureel en verenigingsleven dan mensen van EU-herkomst (Vermeersch et al., 2016). Zo weten we bijvoorbeeld dat de deelname van niet-Belgen aan de lokale gemeenteraadsverkiezingen in Vlaanderen vrij laag is en dat deelname van kiezers van buiten de EU (10%) daarbij lager ligt dan de deelname van EU-kiezers (13%). Bovendien is daar over de jaren heen ook geen stijging in te merken.¹ Gelijkaardige vaststellingen kunnen we maken voor wat betreft politieke kennis en specifieke burgerschapsvaardigheden, zoals het voornemen te gaan stemmen of het deelnemen aan activiteiten in de lokale gemeenschap. Ook op die punten blijken jongeren met een migratieachtergrond doorgaans laag te scoren. Verder weerspiegelt ook in het Vlaamse verenigingsleven nauwelijks de etnisch-culturele diversiteit van de inwoners in Vlaanderen (Oosterlynck, Cools & Laoukili, 2019).

Betekent dit alles dat mensen met een migratieachtergrond minder geïnteresseerd zijn in de lokale politiek of in het maatschappelijk middenveld? Niet noodzakelijk. Want onderzoek toont ook aan dat de interesse in de Belgische politiek vrij hoog is bij bepaalde bevolkingsgroepen van niet-EU-herkomst (Demart, Schoumaker, Godin & Adam, 2017). Ook weten we dat verenigingen met een etnisch-cultureel divers profiel aan ledenaantallen winnen. Uitgedrukt in het aantal afdelingen en groepen merken we bij de zgn. etnisch-culturele federaties de voorbije twee decennia ook een opvallende groei (Vermeersch et al., 2012; Vlaamse parlement, 2017).

¹ Bron: <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1435153>

Er lijkt dus iets anders aan de hand, een ‘mismatch’ tussen de personen en gemeenschappen van buitenlandse herkomst enerzijds en de participatiekansen die de ontvangende samenleving biedt anderzijds. Een mismatch die alleen kan opgelost worden door inspanningen van zowel het individu als het collectief van de samenleving.

1.2 Oproep nr. 427 Actief en gedeeld burgerschap

Om die reden lanceerde het *Europees Fonds voor Asiel, Migratie & Integratie* (AMIF) in het vroege voorjaar van 2018 een oproep aan Vlaamse steden en gemeenten om burgerschapsprojecten te ontwikkelen waarbij burgers van buitenlandse herkomst samen met andere burgers lokale uitdagingen aanpakken. Het achterliggende doel van de oproep was om op lokaal niveau expertise en capaciteit op te bouwen om duurzame initiatieven te ontwikkelen en uit te voeren.

In de oproep werden twee componenten van actief en gedeeld burgerschap uitgelicht: beleidsparticipatie en burgerzin. Verder in dit hoofdstuk gaan we dieper inhoudelijk in op die componenten.

De AMIF-oproep richtte zich tot samenwerkingsverbanden tussen een lokaal bestuur (individueel of in een intergemeentelijke samenwerking) en een actor die aantoonbare praktijkervaring heeft in het bevorderen van beleidsparticipatie bij moeilijk te bereiken groepen en het stimuleren van burgerzin. Samenwerking met zelforganisaties of andere organisaties die de AMIF-doelgroep vertegenwoordigen werd ook sterk aangemoedigd.

Zes steden gingen op de oproep in en dienden voor vrijdag 16 maart 2018 een projectvoorstel in bij Afdeling ESF&DO. Na de jurering en eventuele aanpassingen op vraag van Afdeling ESF&DO werden alle zes ingediende projectvoorstellen goedgekeurd. De lokale besturen namen telkens zelf de rol op van projectpromotor, vaak bijgestaan door één of meerdere andere organisaties.

Gemeente of stad	Naam van het goedgekeurde project	Start project	Einde project **
Antwerpen	<i>‘Vrijwilligerswerk in functie van actief en gedeeld burgerschap’</i>	Mei 2018	December 2020
Beringen	<i>‘Dialogo vindt oplossingen’</i>	Mei 2018	December 2020
Genk	<i>‘Droom – denk – durf – doe’</i>	Mei 2018	Oktober 2020
Leuven	<i>‘Roots’</i>	Mei 2018	December 2020
Mechelen	<i>‘De mensen maken de stad’</i>	Mei 2018	December 2020
Sint-Niklaas	<i>‘Diversiteit in Actie’</i>	Mei 2018	September 2020

** Omwille van de coronacrisis kregen de projecten in het voorjaar van 2020 de kans hun projectperiode te verlengen tot uiterlijk eind december 2020.

De monitoring en evaluatie van de zes projecten werd uitgevoerd door HIVA en Minderhedenforum. Het HIVA (Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving) is een multidisciplinaire onderzoeksinstelling van de KU Leuven. HIVA verricht wetenschappelijk beleidsgericht onderzoek. In de monitoring en evaluatie van de zes projecten nam het HIVA naast een monitorende en evaluerende rol ook een coachende rol op. Ze deed die coaching in samenwerking met het Forum van Etnisch-Culturele Minderheden (kortweg: Minderhedenforum). Het Minderhedenforum is een categoriale bovenbouworganisatie die als spreekbuis en belangenbehartiger optreedt voor de etnisch-culturele minderheden in Vlaanderen en Brussel.

1.3 Theoretisch kader

De basisbegrippen die in dit rapport centraal staan werden reeds aangehaald: burgerschap, burgerzin, beleidsparticipatie. In de volgende alinea's gaan we nog even dieper in op deze termen en op de vraag hoe deze zich tegenover elkaar verhouden.

1.3.1 Wat is burgerschap? Wat is actief en gedeeld burgerschap?

Burgerschap is een term die vaak – en misschien zelfs steeds vaker – door een grote groep mens in de mond wordt genomen. Veelal wordt de term gebruikt in combinatie met een bepaald adjectief dat verwijst naar een specifiek maatschappelijk domein. Zo spreken mensen over: actief of politiek burgerschap (verwijzend naar het politieke of beleidsdomein), gedeeld of maatschappelijk burgerschap (gemeenschap), cultureel of etnisch burgerschap (cultuur), staatsburgerschap of juridisch of legaal burgerschap (nationaliteit), economisch burgerschap (economie), ... Het is vaak moeilijk deze verschillende vormen van burgerschap van elkaar te onderscheiden (de Waal, 2019). Een belangrijke houvast is wel dat eender welke interpretatie van het concept burgerschap steeds verwijst naar een vorm van participatie van een individu aan een groter geheel. Dat groter geheel kan een land zijn, een (lokale) gemeenschap, een cultuur, een democratie, enz. Daarenboven gaat het vaak om een wisselwerking tussen de twee: de burger rekent op dat groter geheel of heeft het zelfs nodig, maar net zozeer steunt dat groter geheel op de individuele burgers. Dit is ook de positionering die we in dit rapport gebruiken: we gaan ervan uit dat de actieve en betrokken participatie van een persoon aan de samenleving wordt mogelijk gemaakt door zowel dat individu zelf als door de samenleving (cf. verder: drempels voor beleids- en burgerparticipatie).

We spreken dus over 'actief of gedeeld burgerschap' wanneer iemand via die deelname een essentieel onderdeel van een samenleving of gemeenschap wordt en zo die samenleving of gemeenschap ook anders en beter kan laten functioneren. De onderliggende normatieve premisse is dus dat zowel het individu als de samenleving wel varen bij dat actief en gedeeld burgerschap.

We merken hierbij meteen op dat de notie van actief en gedeeld burgerschap vaak ter sprake komt wanneer over personen van buitenlandse herkomst wordt gesproken. Dat is zo omdat 'actief en gedeeld burgerschap voor eenieder' een van de doelstellingen is van het Vlaamse integratiebeleid (Chakkar et al., 2019). De manier waarop actief en gedeeld burgerschap binnen dat beleid geoperationaliseerd wordt, is ook dienstig voor een goed begrip van de doelstellingen van de projecten die in dit rapport worden bestudeerd. Zo geeft de literatuur over het inburgerings- en integratiebeleid duidelijk aan dat actief en gedeeld burgerschap een kwestie is van het opnemen van *rechten* (burgerrechten, politieke rechten, sociale rechten) en *engagement*, maar net zozeer gaat om het voldoen aan bepaalde *plichten*. Een andere interessante dimensie die in het begrip actief en gedeeld burgerschap kan herkend worden, heeft te maken met twee vormen van participatie, beide gestoeld op democratische waarden, nl. (1) politieke participatie en (2) participatie aan het gemeenschapsleven (Chakkar et al., 2019). In deze AMIF-oproep werden deze twee vormen van participatie geduid met de begrippen 'beleidsparticipatie' en 'burgerzin'.

1.3.2 Wat is beleidsparticipatie?

Beleidsparticipatie is een ander woord voor 'politieke participatie' of 'politieke burgerparticipatie' en kan gezien worden als een belangrijk ingrediënt van actief en gedeeld burgerschap. Het verwijst naar alle burgeractiviteiten die als intentie of effect hebben het overheidsbeleid (op eender welk niveau) te

beïnvloeden. Het gaat doorgaans om activiteiten die spontaan kunnen ontstaan bij burgers of verenigingen, maar net zozeer kunnen ze opgezet worden door de overheden zelf (Lister, 2015; Moro, 2012). In dat laatste geval wordt ook wel gesproken van een ‘participatief beleid’. De lijst is eindeloos lang, maar enkele typische beleidsparticipatieve activiteiten zijn adviesraden, referenda, wijkcomités, manifestaties (zoals betogingen), burgerbegrotingen.

De AMIF-oproep waarover deze studie gaat, focuste zicht specifiek op de bevordering van beleidsparticipatie bij derdelanders (Oproep nr. 427 Actief en gedeeld burgerschap, Nationaal Programma 2014-2020).

1.3.3 Wat is burgerzin?

Burgerzin is een ander essentieel onderdeel van burgerschap. Het omvat de attitudes en competenties om reglementair en solidair aan de samenleving deel te nemen. Dit kan gaan om bijvoorbeeld een houding van respect voor een bepaalde sociale orde met zijn afspraken, regels en wetten (bv. binnen blijven tijdens een lockdown of de auto niet parkeren op een zebrapad), maar net zozeer om het vermogen om een eigen kritisch standpunt in te nemen tegenover die afspraken, regels en wetten (bv. mee willen debatteren over die lockdown of kritiek uiten omtrent de aanleg van een parkeerplaats). De ontwikkeling van burgerzin hangt nauw samen met het bevorderen van de sociale cohesie en democratische competenties in een samenleving. Het omzetten van burgerzin in daadwerkelijk gedrag, noemen we burgerparticipatie.

De omschrijving van burgerzin vat meteen ook de ambitie van de AMIF-oproep die centraal staat in deze studie: het versterken van de kennis, houding en vaardigheden om bewust deel te zijn van een gemeenschap van burgers met rechten en plichten, met gedeelde waarden en normen en de bereidheid en de vaardigheden om deze na te leven of uit te dragen (Oproep nr. 427 Actief en gedeeld burgerschap, Nationaal Programma 2014-2020).

1.3.4 Waarom is actief en gedeeld burgerschap belangrijk?

Zonder in te gaan op het vele onderzoekswerk dat over dit thema bestaat, vatten we hier een viertal belangrijke effecten van actief en gedeeld burgerschap samen:

- Burgerschap is essentieel voor een gezonde democratie. Een actieve deelname aan de samenleving geeft burgers de mogelijkheid de samenleving vorm te geven en bij te sturen. Op die manier wordt het overheidsbeleid toegankelijk én tegensprekelijk voor iedereen en kan iedereen bijdragen aan de kwaliteit van dat beleid. Het beleid wordt zo standvastiger en weerbaarder (Buijs et al., 2016).
- Burgerschap creëert soms tegenspraak en frictie, maar net daar waar burgers zich actief met het samen wonen en samen leven bezig houden, groeit ook draagvlak. Het actief betrekken van burgers geeft zo legitimiteit aan beleidskeuzes en verkleint de “verticale afstand” tussen burger en bestuur. Door intensieve contacten gaan mensen ook beseffen dat ze meer met elkaar gemeen hebben dan eerst gedacht en dat verschil geen breekpunt moet zijn.
- Burgerschap en het bouwen aan een gedeelde toekomst daagt de samenleving uit om af te stappen van een eenzijdig benadrukken van het verschil, los te komen van het wij-zij denken. Maar waar niet kan losgekomen worden van verschil leren ze ook dat het belangrijk is om daar genuanceerd en respectvol mee om te gaan.

- Burgerschap maakt het samenleven aangenamer. Burgers vormen een gemeenschap, weten wat ze aan elkaar hebben, krijgen een groeiend vertrouwen in elkaar en de overheid en voelen dat hun mening ertoe doet. Daar gaat het om: het gevoel een verschil te kunnen maken.

Er zijn dus veel redenen om in te zetten op burgerschap. Maar burgerschap werkt pas echt als niemand achter blijft en iedereen gelijkwaardig kan participeren. Dat is nog niet altijd het geval. Het hebben van financiële middelen, tijd, kennis en vaardigheden, de juiste motivatie en toegang tot bepaalde netwerken, ... het zijn enkele cruciale bronnen die gaan bepalen om iemand al dan niet gaat participeren aan de samenleving (bv. via vrijwilligerswerk) en zijn of haar stem bij het beleid gaat laten horen (bv. in gezamenlijke acties) (Vermeersch et al., 2016). Zoals we eerder al aangaven blijven mensen van buitenlandse herkomst in het participatieverhaal vaak ondervertegenwoordigd. Als het aankomt op beleidsparticipatie en beleidsinspraak klinkt hun stem vaak ook minder luid. Ze hebben het moeilijker om onrecht aan te klagen, kennen niet de juiste wegen om voor verandering te ijveren, krijgen hun ideeën moeizamer tot bij politici. Verder krijgen ze vaak moeilijker toegang tot bepaalde netwerken van burgers, moeten ze nog bepaalde culturele codes verwerven, sociale gewoontes aanleren. Toch is ook hun inbreng noodzakelijk om als stad of gemeente te kunnen inspelen op de noden en belangen van *alle* burgers.

1.3.5 Drempels voor beleids- en burgerparticipatie

De vraag waarom de beleidsparticipatie en de burgerparticipatie van personen van buitenlandse herkomst lager is dan bij andere groepen, kent meerdere antwoorden.

Meestal worden verklaringen eerst gezocht bij het individu, want burgerschap is deels een kwestie van individuele houding en competenties. Een individu moet iets *willen* doen voor de samenleving (hij of zij vertoont burgerzin) en dat ook *kunnen* doen (hij of zij heeft burgerschapscompetenties). De school maar ook het maatschappelijk middenveld zijn plekken waar die houding en competenties worden aangeleerd en geoefend. Het gaat om kennis van kleine dingen, zoals weten hoe je een geldige stem moet uitbrengen, maar ook om brede vaardigheden zoals het durven en kunnen protesteren tegen onrecht of je eigen mening uiten met respect voor andere meningen. Mensen van buitenlandse herkomst vinden niet noodzakelijk meteen, laat staan vanzelf, hun weg naar die plaatsen waar burgerschapscompetenties worden aangeleerd en geoefend. Dat is niet altijd hun eigen verantwoordelijkheid. Soms hebben vluchtelingen, asielzoekers, nieuwkomers, enzovoort simpelweg andere prioritaire bezorgdheden (bv. huisvesting, gezondheid), fnuiken slechte participatie-ervaringen uit het verleden hun motivatie, of voelen zich simpelweg te kwetsbaar. Ook ontbreekt het hen soms aan een netwerk dat aanzet tot participatie. Ook taal kan een drempel zijn. Verder kan het zijn dat mensen van buitenlandse herkomst niet in een lokaal netwerk investeren omdat ze uitkijken naar een nieuwe plek, weg van de wijk of de stad waar ze nu wonen. Misschien plannen ze zelfs een verhuis naar een ander land.

Toch is de variatie aan maatschappelijke deelname niet helemaal toe te wijzen aan het individu en zijn verleden en verlangens. Er zit ook een belangrijke institutionele kant aan het verhaal. De mate waarin burgers evenredig en evenwaardig participeren aan de samenleving hangt namelijk ook af van de samenleving zelf en hoe haar instituten die participatie toelaten en stimuleren dan wel verhinderen (bv. door discriminatie). Of anders gezegd: niet enkel het individu moet burgerschap waarmaken, ook de samenleving moet dat doen. Bijvoorbeeld door actief deelnamedrempels weg te werken met een actief antidiscriminatiebeleid, een slim taalbeleid, een doordachte prijsdifferentiatie, cultuursensitieve communicatie, enzovoort. Een beleid kan ook rechtstreeks aan burgers ideeën en meningen over

lokale kwesties vragen. Daarvoor beschikken lokale besturen over een gamma aan innovatieve technieken, van burgerpanels en burgerbudgetten tot inspraakevents. Maar meer dan alleen methodieken moeten steden en gemeenten ook tijd en veilige ruimte voorzien voor inspraak en medewerking van de inwoners. Ook dat is er niet altijd.

Kortom, burgerschap is een kwestie van de verantwoordelijkheid van het individu om te participeren aan de samenleving, maar ook de verantwoordelijkheid van de samenleving om de deelname van elk individu mogelijk te maken.

2 | Verloop van de planning, monitoring en evaluatie van de zes projecten

2.1 Een actor-gerichte aanpak

In het vorige hoofdstuk verduidelijkten we al dat HIVA samen met het Minderhedenforum ondersteuning bood bij de planning, monitoring en evaluatie van de zes lokale projecten die in 2018-2020 werkten aan actief en gedeeld burgerschap van en voor personen van buitenlandse herkomst. Hiertoe werd een laagdrempelige en participatieve monitoring- en evaluatie-aanpak ontwikkeld en uitgerold. Die aanpak was gebaseerd op de actor-gerichte methode van 'Outcome mapping' (Earl et al., 2001).

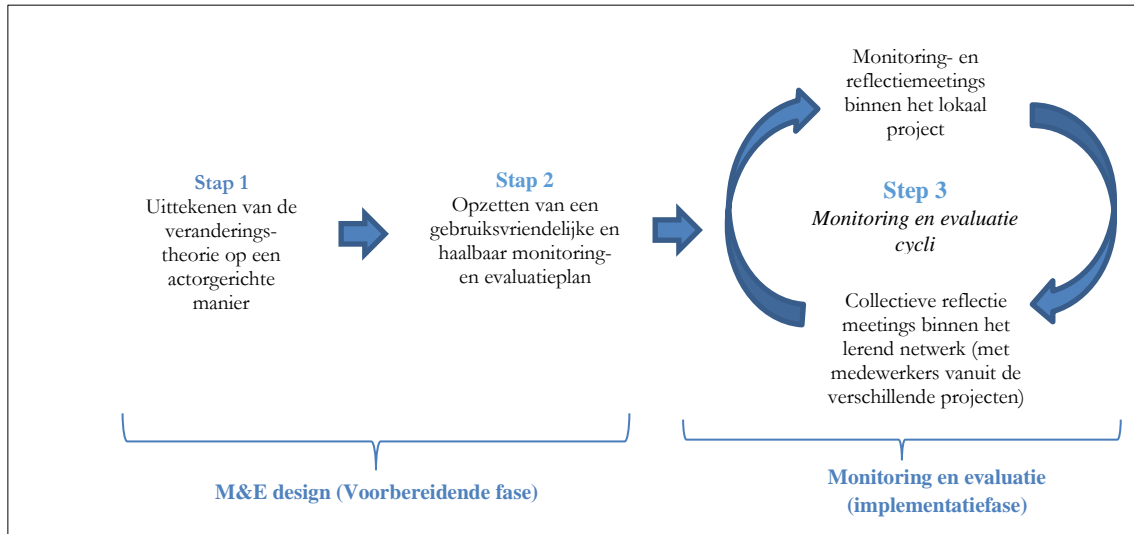
Outcome mapping is een methode die specifiek ontworpen is voor het plannen, monitoren en evalueren van projecten die complexe sociale verandering beogen. De focus van Outcome mapping is gericht op gedragsveranderingen van individuen, groepen en organisaties. De methodiek neemt aan dat sociale verandering, zoals het verhogen van burgerzin en beleidsparticipatie, in essentie gepaard gaat met wat mensen of organisaties doen en de manier waarop ze met anderen en hun omgeving omgaan.² Daarom richt Outcome Mapping zich in eerste instantie op het in kaart brengen en opvolgen van veranderingen in gedrag, relaties en acties van die mensen, groepen of organisaties die een project op een directe of indirecte manier probeert te ondersteunen of te beïnvloeden. Outcome Mapping gaat ervan uit dat de duurzame en langetermijnpact bij een bepaalde doelgroep het resultaat is van het samenspel van verschillende actoren en factoren. De methode brengt daarom veranderingen (outcomes) in kaart bij mensen en organisaties die binnen de invloedssfeer van een project vallen. Op basis daarvan kan dan niet alleen de bijdrage van het project of van andere actoren of factoren nagegaan worden maar kan eveneens gekeken worden of de vastgestelde veranderingen overeenstemmen met de uiteindelijke doelstelling of visie van het project.

Outcome mapping wordt het best het aangepast aan de specifieke context van een project. Om die reden werd er voor gekozen om het design en de uitvoering van het monitoring- en evaluatiesysteem vorm te geven binnen een lerend netwerk.

Dit liet de medewerkers van meerdere projecten toe om samen met andere belanghebbenden, en ondersteund door professionele coaches (d.i. het HIVA/MF-onderzoeksteam), samen te werken in het monitoren en evalueren van hun projecten, het uitwisselen van ervaringen en het formuleren van 'lessons learned'. Figuur 2.1 toont de drie belangrijke stappen die werden genomen bij het design alsook bij de uitvoering van het monitoring- en evaluatiesysteem. Deze namen deels plaats op het niveau van de lokale projecten en deels tijdens de sessies van het lerend netwerk.

² Het gedrag van mensen is op zich ook gebaseerd op de gedachten, overtuigingen, ideeën, ambities, ... van mensen. Ze kent dus ook een cognitieve competent. Vandaar dat ook vaak naar burgerzin wordt verwezen als een vorm van bewustzijn om te behoren tot een gemeenschap van burgers met rechten en plichten, met gedeelde waarden en normen en de bereidheid en vaardigheden om deze na te leven en uit te dragen.

Figuur 2.1

In wat volgt leggen we uit hoe deze verschillende stappen van Outcome Mapping binnen elk project werden uitgevoerd in samenwerking met de lokale AMIF-projectteams. Er wordt ook ingegaan op de specifieke werkvormen en tools die werden ingezet om de effecten van de projecten op te volgen en te evalueren.

2.2 Stap 1: uitwerking van een actor-gerichte veranderingstheorie

Tijdens deze eerste stap verduidelijkten de projectteams in samenwerking met het HIVA en het Minderhedenforum de onderliggende veranderingstheorie (theory of change) van hun project. Een actor-gerichte veranderingstheorie verduidelijkt welke specifieke actoren het project tracht te ondersteunen of te beïnvloeden op een directe of indirecte manier om zo bij te dragen tot de uiteindelijke doelstellingen inzake actief en gedeeld burgerschap. Het maakt ook duidelijk (op een visuele manier) wat de verwachte invloed is van een project op deze actoren.

Elke ontwikkelde veranderingstheorie omvatte de volgende bouwstenen:

- de visie van het project;
- een actor mapping volgens de verschillende invloedssferen van het project (controlesfeer, invloedssfeer en interessesfeer);
- progress markers en projectactiviteiten.

2.2.1 De visie van het project

De visie preciseert het einddoel van het project, d.w.z. de gewenste positieve lange termijn veranderingen bij de eindbegunstigden. Het beschrijft de ideale realiteit betreffende actief en gedeeld burgerschap waar het project hoopt toe bij te dragen. In het geval van de projecten was deze visie doorgaans breed en ambitieus. Zij vormde in eerste instantie een toetssteen om na te gaan of de projectresultaten in lijn waren met de visie en hier een bijdrage toe leverden. Het was dan ook vooral de bijdrage van het project aan die visie die tijdens evaluaties werd onderzocht en niet of de visie al dan niet als geheel gerealiseerd werd.

Ter illustratie geven we hier een extract uit de visie van het AMIF-project van de stad Leuven 'ROOTS'.

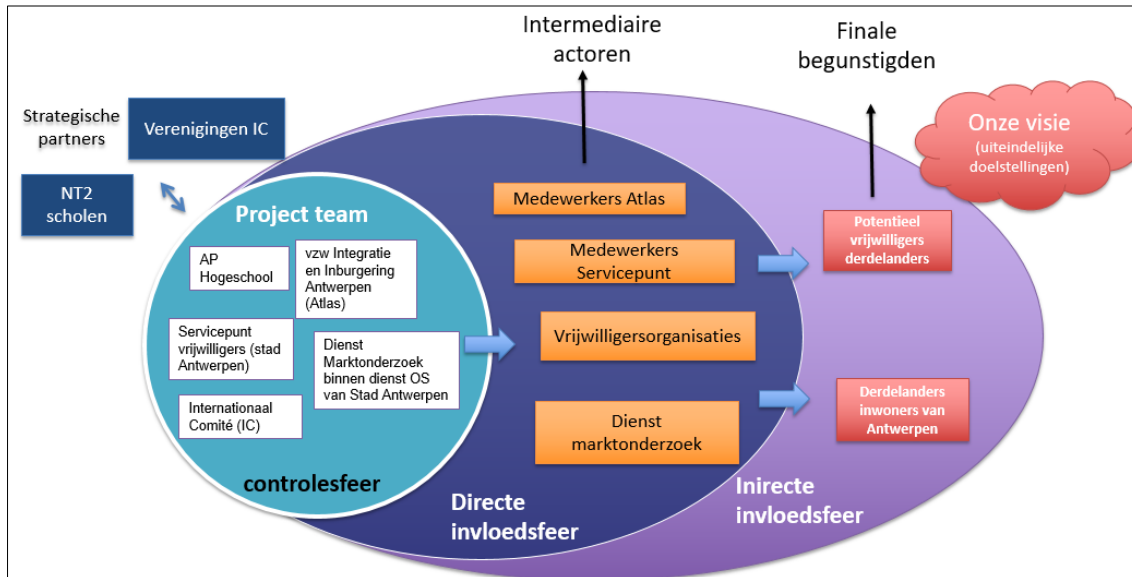
Jonge vluchtelingen in de Stelplaats en hun netwerk ...

- ... zijn actieve burgers: als ze zelf iets willen bereiken (bv. actie opzetten, werk vinden), slagen ze erin om het te realiseren. Daarbij ondergaan ze niet enkel de samenleving, maar vindt er een mentaliteitswijziging plaats waarbij ze beseffen dat ze zelf iets kunnen doen in hun buurt.
- ... vormen een eigen mening.
- ... ontmoeten jongeren uit de ontvangende samenleving, dialogeren met hen en ontwikkelen burgerzin.
- ... nemen permanent deel aan het reguliere jeugdwerk.
- ... helpen elkaar verder (bv. zijn een soort brugfiguur voor andere jonge vluchtelingen en de ontvangende samenleving).

2.2.2 Actor mapping volgens de invloedssferen van het project

Naast het uitwerken van de projectvisie werd telkens ook de een actor mapping uitgevoerd aan de hand van het invloedssferenmodel eigen aan de Outcome mapping (zie figuur 2.2). Zo een actor mapping helpt om te verduidelijken welke specifieke actoren het project zal trachten te ondersteunen of beïnvloeden op een directe of indirecte manier. We spreken over actoren in de ‘directe’ en ‘indirecte’ invloedssfeer van het project. Tevens wordt ook inzichtelijk gemaakt wie er deel uitmaakt van het projectteam. Dit zijn de actoren die zich bevinden in de ‘controlesfeer’ van het project. Zoals bij het formuleren van de projectvisie gebeurde deze actor mapping op een participatieve manier, in een workshop met medewerkers van en betrokkenen bij de lokale projecten.

Figuur 2.2 Actor map voor het project actief en gedeeld burgerschap van de stad Antwerpen

- De **controle sfeer** bevat de actoren die in grote mate controle hebben over de planning en uitvoering van projectactiviteiten. In het geval van de AMIF-projecten lag de controle over het project bij een aantal personen of diensten binnen een lokaal bestuur,³ in samenwerking met enkele onafhankelijke experts, middenveldpartners of andere partners met praktijkervaring die deel uitmaakten van het samenwerkingsverband.

³ Zoals in het vorige hoofdstuk al werd aangegeven: het formele promotorschap van de lokale projecten was steeds in handen van een lokaal bestuur.

- De **directe invloedssfeer** bevat de actoren (ook wel intermediaire actoren of *boundary partners* genoemd) die op een directe manier beïnvloed of ondersteund worden door de projectactiviteiten. Het is bij deze actoren dat de projecten via hun activiteiten hoopten bij te dragen tot veranderingen. Het betreft veranderingen in acties of gedragingen die op hun beurt verondersteld worden bij te dragen tot een positieve verandering bij de uiteindelijke doelgroepen in de interessesfeer.
- De **interessesfeer** bevat de eindbegunstigden waarop een project een indirecte invloed heeft. Het is namelijk via de ondersteuning van de intermediaire actoren in de invloedssfeer dat een project hoopte bij te dragen tot een positieve en duurzame verandering bij de actoren in de interessesfeer. Deze manier van werken is gebaseerd op de aanname dat duurzame verandering voor personen van buitenlandse herkomst en andere inwoners van de steden en gemeenten uiteindelijk bewerkstelligd en gedragen moet worden door lokale actoren (i.e. intermediaire actoren) die zich hiertoe ook na het project kunnen blijven engageren. Een beschrijving van de doelstellingen met betrekking tot deze groepen van eindbegunstigden maakte integraal deel uit van de ‘visie van het project’.
- De **strategische partners** (bevinden zich buiten de invloedssferen) zijn de actoren die actief betrokken zijn bij de projecten of interesse tonen voor de resultaten ervan. Voor deze actoren zetten de projecten echter geen specifieke beïnvloedende activiteiten op, noch werden bij hen specifieke gedragsveranderingen gemonitord.

Het uitgangspunt bij actor mapping volgens het invloedssferen-model is dat veranderingen rond actief en gedeeld burgerschap slechts duurzaam kunnen zijn indien het eigenaarschap van deze veranderingen gedragen wordt door lokale actoren (bv. inwoners, organisaties, wijkcomités, stadsdiensten, vzw’s, enz.) binnen de stad. Een project zelf kan sommige van deze actoren tijdelijk ondersteunen of beïnvloeden maar het project heeft geen volledige controle over de uiteindelijke gedragsveranderingen bij deze actoren. Ook zal het project niet in staat zijn om met alle actoren of alle inwoners van een stad op een diepgaande manier samen te werken. Daarom is het belangrijk om op een strategische manier te bepalen welke actoren een sleutelrol kunnen spelen om actief en gedeeld burgerschap verder te promoten en welke actoren het project op een directe manier kan ondersteunen of beïnvloeden. Dit zijn dan de intermediaire actoren in de directe invloedssfeer van het project.

2.2.3 Progress markers en ondersteunende projectactiviteiten

Na de actor mapping en de identificatie van de intermediaire actoren, kon bepaald worden welke veranderingen het projectteam hoopte te zien bij deze intermediaire actoren als gevolg van de projectactiviteiten. Dit gebeurde concreet door voor elke intermediaire actor een aantal *progress markers* te formuleren. Progress markers beschrijven observeerbare veranderingen (in gedrag, acties, relaties, beleid, enz.) bij een bepaalde intermediaire actor. Er zijn drie gradaties van progress markers:

- **expect to see:** deze beschrijven veranderingen waarvan men kan verwachten dat ze normaliter zullen plaatsvinden bij een actor als gevolg van een correcte uitvoering van de projectactiviteiten, meestal op korte termijn;
- **like to see:** deze beschrijven veranderingen die al wat moeilijker te bereiken zijn en die wellicht meer engagement, inspanning en tijd zullen vergen;
- **love to see:** deze beschrijven fundamentele veranderingen die een meer diepgaande en duurzame transformatie tonen binnen een actor. Dit zijn ook veelal veranderingen waarbij de verandering volledig gedragen wordt door de actor en waarbij ook geen verdere ondersteuning of aanmoediging van het project meer nodig is.

De progress markers bieden een oriëntatie en houvast voor het opvolgen (monitoren) van de verandering bij de intermediaire actoren tijdens het verloop van het project (zie ook box 2.1). Aan elke set van progress markers werd eveneens een lijst van (potentiële) projectactiviteiten opgehangen.

Box 2.1 Progress markers als alternatief voor SMART indicatoren

Progress markers zijn een instrument om veranderingen binnen de intermediaire actoren op te volgen (te monitoren) en om lessen te trekken over de bijdrage van een project aan deze veranderingen en over de aanpassingen die in de loop van het project nodig kunnen zijn. Het is belangrijk op te merken dat progress markers niet worden gebruikt als SMART-indicatoren met vooraf bepaalde streefcijfers waarvoor het project verantwoordelijk wordt gesteld. In plaats daarvan is het project verantwoordelijk voor het leren hoe het kan bijdragen aan de realisatie van de progress markers op de meest effectieve manier. Bij de formulering worden dan ook geen streefcijfers of specifieke tijdschema's voorop gesteld voor elk van de progress markers. De reden hiervoor is dat het project geen controle heeft over de intermediaire actoren en dus ook niet over de mate waarin de progress markers zullen verwezenlijkt worden. Te meer het belang van het continu opvolgen van veranderingen bij de intermediaire actoren. Wanneer een bepaalde verandering zich dan voordoet kan de informatie hierover (bv. aard van de veranderingen, hoe, wanneer, wie betrokken was, enz.) via de monitoring verzameld en opgetekend worden.

De onderstaande figuur (figuur 2.3) biedt een voorbeeld van een set van progress markers en ondersteunende activiteiten van het AMIF-project in Antwerpen ('Vrijwilligerswerk in functie van actief en gedeeld burgerschap'), meer bepaald voor de intermediaire actor 'Vrijwilligersorganisaties' (cf. hoofdstuk 3 voor een uitgebreidere beschrijving van het Antwerpse project).

Figuur 2.3 Voorbeeld progress markers

Intermediaire actor (Boundary Partner): VRIJWILLIGERSORGANISATIES	
Progress Markers	
<i>Expects to see</i>	
1	De vrijwilligersorganisaties tonen bereidheid om advies te krijgen rond hun vrijwilligersbeleid met specifieke aandacht voor derdelanders (bv. door actieve deelname aan intervisiemomenten, de aanwezigheid op vormingen die door het project georganiseerd worden, enz.).
2	De vrijwilligersorganisaties passen enkele elementen van een 'warm vrijwilligersbeleid' toe in hun contact met derdelander-vrijwilligers in hun organisatie.
<i>Like to see</i>	
5	De vrijwilligersorganisaties ondernemen concrete acties om het vrijwilligersbeleid aan te passen voor de derdelander-vrijwilligers (bv. vrijwilligersovereenkomst, taalbeleid).
6	De vrijwilligersorganisaties werken een visie uit over het inzetten van derdelanders vrijwilligers met duidelijkheid over de meerwaarde van derdelander-vrijwilligers voor de organisatie en het tegemoet komen aan de noden van die vrijwilligers.
<i>Love to see</i>	
7	De vrijwilligersorganisaties slagen erin om anderstalige vrijwilligers te ontvangen en in te zetten met respect voor de eigenheid van elke persoon binnen de groep van derdelander-vrijwilligers (d.w.z. rekening houden met de specifieke culturele achtergrond, de competenties, enz. van elke persoon) door middel van het toepassen van alle aspecten van een 'warm' vrijwilligersbeleid: bv. een kennismakingsgesprek met duidelijke taken (aangestuurd op taak i.p.v. persoon), goede communicatie over rol van vrijwilliger (bv. door rondleiding of in duo plaatsen met al actieve vrijwilliger), goede planning, betrokkenheid door opvolging en interesse (bv. door middel van opvolggesprekken).

Projectactiviteiten	
	<ul style="list-style-type: none"> • De AP Hogeschool faciliteert een reeks thematische workshops voor de medewerkers van Servicepunt Vrijwilligers en Atlas om input te verzamelen om tools uit te werken die door Servicepunt gebruikt worden om vrijwilligersorganisaties te adviseren en ondersteunen. In die workshops zal een analyse gemaakt worden om te definiëren wat een warm vrijwilligersbeleid met focus op derdelanders inhoudt. • Servicepunt vrijwilligers zal daarna de tools uitwerken (bv. filmpjes, handleiding) om vrijwilligersorganisaties (voornamelijk de vrijwilligerscoördinatoren) te begeleiden in het werken met derdelander-vrijwilligers. • De tools worden tussentijds uitgetest met de vrijwilligersorganisaties. • Servicepunt Vrijwilligers organiseert een studiedag in samenwerking met de AP Hogeschool voor vrijwilligersorganisaties om de tools voor te stellen. • Servicepunt Vrijwilligers organiseert workshops met de vrijwilligersorganisaties. • De AP Hogeschool zal de uitgewerkte tools voor vrijwilligersorganisaties ook opnemen in het postgraduaat Vrijwilligersmanagement. • Servicepunt Vrijwilligers organiseert vormingen voor kandidaat derdelander-vrijwilligers om sterker aan de start te komen voor het vrijwilligerswerk.

2.3 Stap 2: monitorings- en evaluatieplanningsmatrix

Op basis van de veranderingstheorie (incl. visie, actormap, progress markers en projectactiviteiten), werd vervolgens een monitoring- en evaluatieplanningsmatrix opgesteld (zie figuur 2.4). Er werd gekozen voor een gebruiksvriendelijke en haalbare matrix waarin, in samenspraak met de project-medewerkers, de volgende zaken werden gespecificeerd:

- de informatie die gemonitord zou worden (kolom 1);
- wie deze informatie nodig had en waarom (kolom 2);
- wie, wanneer en hoe deze informatie zou verzameld worden (kolom 3);
- op welke manier er lessen zouden getrokken worden uit deze informatie (kolom 4);
- hoe de rapportering zou gebeuren (kolom 5).

Figuur 2.4 Monitoring- en evaluatieplanningsmatrix

Monitoring informatie	Wie heeft deze info nodig en waarom?	Wie verzamelt deze info, wanneer en hoe?	Hoe trekken we lessen uit deze informatie?	Hoe rapporteren?
1. Verandering bij eindbegunstigden				
2. Verandering bij intermediaire actoren (cf. progress markers)				
3. Projectactiviteiten (beschrijving van de activiteiten en analyse van wat goed/minder goed verloopt)				
4. Operationele praktijken (interne werkprocessen van het projectteam (bv. de coördinatie tussen de actoren, de informatiedeling, de planning, enz.)				

2.4 Stap 3: methodieken voor data-verzameling en -analyse

Tijdens deze stap werden een aantal tools en methodieken op punt gesteld die de projectteams en hun partners konden helpen om op een praktische, realistische en systematische manier monitoringsinformatie te verzamelen en te analyseren.

2.4.1 Activiteitendagboek

Het activiteitendagboek (zie figuur 2.5) laat toe om activiteiten op een gestructureerde manier te monitoren tijdens opeenvolgende monitoringcycli. De geplande activiteiten voor de monitoringcyclus worden opgelijst en voor elk van de activiteiten wordt een beschrijving gegeven van het verloop van de activiteit, van de positieve en minder goede elementen van de activiteit en de redenen waarom iets goed of minder goed werd bevonden. De tool laat daarnaast ook toe om aanbevelingen of beslissingen voor bijsturing op te lijsten. Een dergelijk activiteitendagboek werd bijgehouden voor elke intermediaire actor afzonderlijk waarbij alle activiteiten gericht op het bevorderen van verandering bij die specifieke actor werden gemonitord.

Figuur 2.5 Voorbeeld van een activiteitendagboek (niet ingevuld)

ACTIVITEITENDABGOEK Monitoring cyclus: ...			
Projectactiviteiten	Beschrijving van de activiteit (wie, hoe, wat, wanneer)	Wat was specifiek goed aan deze activiteit? Waarom?	Wat was specifiek minder goed aan deze activiteit? Waarom?
Activiteit 1:			
Activiteit 2			
Activiteit 3			
Aanbevelingen of beslissingen voor bijsturing: * ... * ...			

2.4.2 Effectendagboek

Voor het monitoren van veranderingen bij de intermediaire actoren werd gebruik gemaakt van het effectendagboek. Binnen de projecten werd voor elke intermediaire actor een apart effectendagboek opgemaakt. Deze monitoringstool (zie figuur 2.6) maakte het mogelijk voor de projectmedewerkers of andere betrokkenen om geobserveerde veranderingen i.v.m. de ‘progress markers’ op een systematische manier te documenteren en deels ook te analyseren, zowel op een kwalitatieve als kwantitatieve manier. Naast de progress markers werd in het effectendagboek ook gepeild naar onverwachte veranderingen (zowel positief als negatief), factoren die de verandering belemmerden of bevorderden, en de effectiviteit van de projectactiviteiten en strategie. Het verzamelen van de informatie gebeurde op verschillende manieren: via persoonlijke observatie (bv. tijdens activiteiten of bezoeken aan bepaalde organisaties of buurten), via interviews of focusgroepen, via bevragingen (al dan niet digitaal), en via zelfreflectie. Tevens werd heel wat nuttige informatie verzameld aan de hand van methodieken en tools die door de projecten werden ontwikkeld. Voorbeelden hiervan zijn de Deep Democracy-sessies in Sint-Niklaas en Mechelen, de gesprekstafels in Beringen, de storytelling en de mapping in Mechelen of de weerbaarheidsdialoog in Genk (zie ook de case studies in het volgend hoofdstuk van dit rapport).

Figuur 2.6 Generiek voorbeeld van een effectendagboek (niet ingevuld)

Naam van de intermediaire actor:				
Periode van de monitoring cyclus:				
	Beschrijving van geobserveerde verandering	Waarom is deze verandering zo belangrijk?	Bijdrage van het project	Score (laag, medium, hoog)
Progress marker 1				
Progress marker 2				
Progress marker 3				
Progress marker ...				
Onverwachte veranderingen?				
Bevorderende of belemmerende factoren?				
Wat was vooral effectief in de project strategie of zijn er aanbevelingen tot aanpassing?				

2.5 Reflectiemeetings

Binnen elk project werd een aantal lokale reflectiemeetings georganiseerd. Dat waren meetings waarop de projectactoren (d.i. het projectteam en de vertegenwoordigers van de intermediaire actoren) met ondersteuning van HIVA en Minderheidsforum reflecteerden op de voortgang van het project.

Zo werden binnen elk project vier lokale reflectiemeetings georganiseerd op het einde van telkens een 4-maandelijkse monitoringcyclus. Tijdens deze meetings werd op een participatieve manier en op basis van elementen van de Outcome harvesting-methode (Gold et al., 2014) een analyse gemaakt van de geobserveerde effecten. Hierbij werd voornamelijk gefocust op de geobserveerde veranderingen (*outcomes*) bij de intermediaire actoren en de finale doelgroep, de significantie ervan alsook de bijdrage van de projectactiviteiten aan deze veranderingen en de mogelijke invloed van andere actoren/factoren. De reflectiemeetings werden voorbereid en gefaciliteerd door de monitorings- en evaluatiecoaches. Deze voorbereiding gebeurde op basis van de verzamelde monitoringsdata die telkens vooraf door de projectteams naar de coaches werd doorgestuurd. De informatie uit de activiteiten- en effectendagboeken en eventueel bijkomende data die doorheen de voorbij projectcyclus werden verzameld, vormde telkens de basis van deze analyse. De onderstaande box 2.2 illustreert de methodologische stappen die tijdens de reflectiemeeting werden doorlopen.

Box 2.2 Methodologische stappen tijdens de reflectiemeetings

Stap 1: Mapping activiteiten. Tijdens deze stap werd een mapping gedaan van de activiteiten die de afgelopen monitoringsperiode hadden plaatsgevonden. Dit gebeurde soms op een visuele manier, aan de hand van een digitale tijdslijn of met kaarten op de muur. Tijdens de mappingoefening werd ingegaan op wat goed en wat minder goed liep, waarom dit zo werd ervaren en wat er eventueel diende te worden bijgestuurd.

Stap 2: Analyse van de effecten. Tijdens deze stap werd op basis van de verzamelde monitoringsinformatie eerst een overzicht gemaakt van de belangrijke effecten (positief en negatief) die tijdens de afgelopen monitoringsperiode bij de intermediaire actoren werden geobserveerd. Dit overzicht werd zoals bij de activiteiten-mapping op een visuele manier uitgewerkt. Tijdens deze reflectie werden de geobserveerde effecten zo gedetailleerd mogelijk beschreven (wie, hoe, wat, waar, wanneer, ...) en waar mogelijk geclusterd volgens de *progress markers* waartoe ze behoren. Vervolgens werden de effecten dieper geanalyseerd aan de hand van de volgende vragen:

- Analyse van het belang van de veranderingen: *In hoeverre zijn we hier tevreden mee? Dragen deze veranderingen bij tot de doelstelling van het traject?*
- Analyse bijdrage traject: *In welke mate heeft het traject bijgedragen tot de verandering? Wat is de contributie van specifieke activiteiten aan de geobserveerde effecten? Zijn er andere factoren die hiertoe hebben bijgedragen? Wat zijn belangrijke drempels die de veranderingen belemmeren?* Bij deze analysevraag werd ook de link gelegd met de activiteiten-map uit stap 1. De analyse van de bijdrage van het traject liet ook toe om de causale verbanden uit de veranderingstheorie te onderzoeken (nl. in welke mate worden de hypothesen rond oorzakelijke verbanden tussen activiteiten en effecten al dan niet bevestigd door de monitoringsdata?)

Stap 3: Implicaties voor het project en planning the way forward. In deze laatste stap werden de inzichten vanuit stap 1 en 2 gebruikt als basis om dieper in te gaan op de implicaties van de aanpak van het project. Hierbij werd nagegaan of bepaalde activiteiten dienden aangepast te worden en of er nood was aan bijsturing van de projectactiviteiten.

2.5.1 Lerend netwerk (LN)

De lokale reflectiemeetings werden afgewisseld met sessies van het lerend netwerk waar telkens (min.) twee personen van elk lokaal projectteam aan deelnamen. Tijdens deze LN-sessies werden ervaringen uitgewisseld en werden eveneens *good practices* en uitdagingen die de projecten ervoeren besproken. Ook kon er ingegaan worden op randvoorwaarden waar steden die willen werken aan actief en gedeeld burgerschap rekening mee dienen te houden. Deze inzichten worden in detail beschreven in het volgend hoofdstuk van dit rapport.

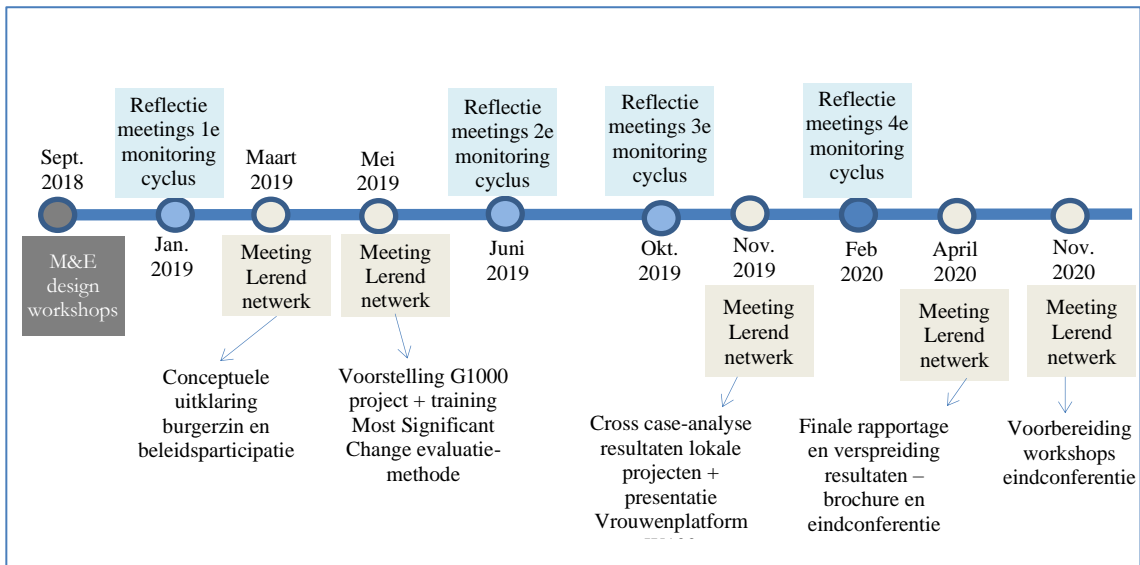
Het lerend netwerk bood ook de mogelijkheid om inzichten uit de projecten af te toetsen bij een aantal externe sprekers die hun eigen ervaringen rond het thema deelden met de projecten. Zo werd tijdens de LN-bijeenkomsten ingegaan op het G1000 platform voor democratische innovatie⁴ en het Brusselse vrouwenactieplatform W100.⁵

Figuur 2.7 geeft aan de hand van een tijdslijn een overzicht van de verschillende sessies van het lerend netwerk, alsook de reflectiemeetings die op het einde van elke monitoringscyclus plaatsvonden.

4 <http://www.g1000.org/nl/>

5 <https://www.w100.be/nederlands>

Figuur 2.7 Tijdslijn

2.6 Wat leverde deze aanpak op?

2.6.1 Omgaan met veelheid van actoren, perspectieven en relaties

Een belangrijke meerwaarde van de actorgerichte monitorings- en evaluatieaanpak was dat het duidelijk heeft kunnen bijdragen tot het helder formuleren van alle projectdoelstellingen van de zes projecten. Ook heeft de aanpak de verwachtingen naar de betrokken actoren kunnen verhelderen. Zo was het invloedsferenmodel een nuttig hulpmiddel om duidelijk te maken wie verantwoordelijk was voor de projectactiviteiten en bij welke actoren het project op een directe en indirecte manier veranderingen hoopte te bereiken. Dit leidde er toe dat de projecten sterker gingen focussen op gedragsveranderingen bij intermediaire actoren (bv. stadsdiensten, middenveldorganisaties) die in direct contact staan met personen van buitenlandse afkomst en die ook na het project kunnen blijven toewerken tot het versterken van burgerzin en beleidsparticipatie. De actorfocus bevorderde bovendien de actieve participatie van de intermediaire actoren in de monitoringactiviteiten en dit zowel in het collecteren van monitoringsdata (bv. via het bijhouden van de effectendagboeken) als bij de analyse (bv. door deelname aan de reflectiemeetings). Op die manier werd niet alleen het inzicht in de voortgang van het project versterkt maar kon de monitoring en evaluatie ook bijdragen tot het verduidelijken en (in de meeste gevallen) versterken van de relatie tussen de verschillende betrokken actoren.

2.6.2 Leren over complexe sociale verandering en adaptief projectbeheer

Bij complexe sociale veranderingsprocessen, zoals het geval in de zes onderzochte projecten, is de verandering die zich uiteindelijk voordoet grotendeels onvoorspelbaar. Het is eveneens goed mogelijk dat er zich veranderingen voordoen die niet werden voorzien bij de start van het project. De progress markers bleken een nuttige tool om te kunnen omgaan met deze complexiteit. Zij beschrijven immers categorieën van mogelijke verandering zonder vooraf al te specifiek vast te leggen wat deze verandering moet inhouden. De progress markers konden tijdens het project ook aangepast worden of waar nodig konden nieuwe progress markers worden geformuleerd. Tijdens de reflectiemeetings werd ook telkens nagegaan in welke mate en op welke manier de activiteiten hadden kunnen bijdragen tot de geobserveerde veranderingen. Het is dit leerproces, gevoed door de verzamelde monitoringsinformatie, dat een motiverende factor bleek voor de projectactoren om actief te participeren in de monitorings- en evaluatieactiviteiten. Immers, de monitoringsdata werd niet louter verzameld om verantwoording af te leggen. Die adaptieve aanpak vergde hier en daar een aanzienlijke omschakeling in de manier van werken bij de projectactoren. Meermaals kwam de vraag vanuit de projecten of het wel toegestaan was om progress markers en projectactiviteiten aan te passen. Indien zulke aanpassingen gebeurden op basis van inzichten uit de monitoring en evaluatie moet dit echter net gezien worden als gezond adaptief projectbeheer.

2.6.3 Investeren in analyse en leren

Ervaringen met de monitoring en evaluatie in de verschillende projecten leert dat het systematisch en collectief analyseren van monitorings- en evaluatieinformatie een aanzienlijke uitdaging vormt. Er is altijd het risico dat de drukte rond het organiseren van de projectactiviteiten en de volle agenda's van de betrokken actoren weinig ruimte laten om stil te staan en te reflecteren op de effecten van deze activiteiten. De viermaandelijke reflectiemeetings waar verschillende projectactoren onder begeleiding van de M&E-coaches op een systematische manier de monitoringsinformatie analyseerden, bleken een essentiële component van het M&E-systeem. Ze boden immers de nodige ruimte en tijd

alsook de nodige motivatie (of aansporing) voor de projectactoren om op een collectieve manier te reflecteren over de voortgang binnen het project en om op basis van geleerde lessen nieuwe beslissingen te nemen inzake de bijsturing van het project.

3 | Cases

3.1 Project 'Vrijwilligerswerk in functie van actief en gedeeld burgerschap' (Antwerpen)

Dashboard: het project in cijfers

- 530 104 inwoners waarvan +9 400 nieuwkomers waarvan +54% van niet EU-herkomst (2016, bron ABB - Kruispuntbank Inburgering) boven
- Aantal derdelanders die deelnamen aan infomomenten 'TaAlent' rond vrijwilligerswerk in de stad: 37 deelnemers in het najaar 2018 en 43 deelnemers in het voorjaar 2019
- 9 interviews met vrijwilligers derdelanders, over de effecten van het vrijwilligerstraject, wat ze hebben geleerd en tips voor vrijwilligersorganisaties
- 7 interviews met vrijwilligersorganisaties (vooral DC en WZC) over hun vrijwilligersbeleid en aanpak van anderstalige vrijwilligers
- 171 bezoekers en 10 organisaties op de vrijwilligersmarkt voor anderstaligen
- 47 deelnemers en 9 organisaties bevroegd over de vrijwilligersmarkt voor anderstaligen
- 11 deelnemende organisaties lerend netwerk anderstalige vrijwilligers in het najaar 2019-voorjaar 2020
- 13 diepte-interviews met derdelanders in het kader van de Antwerpse monitor

3.1.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

In de stad Antwerpen is de AMIF-doelgroep sterk aanwezig en ligt het aandeel nieuwkomers met 9423 personen (2016, ABB - Kruispuntbank Inburgering) boven het gemiddelde van andere Vlaamse steden. Specifiek voor deze doelgroep lopen er vanuit het middenveld en de stadsdiensten reeds heel wat initiatieven die inzetten op het stimuleren van burgerzin. Verenigingen van etnisch-culturele minderheden krijgen bijvoorbeeld extra subsidies voor het stimuleren van interculturele contacten. Ook ondersteunt de stad Antwerpen initiatieven van middenveldorganisaties die vrijwilligerswerk voor nieuwkomers stimuleren en omkaderen. Tegelijk blijft het een aanzienlijke uitdaging om derdelanders via de standaard participatiemethodieken, zoals bevragingen of infomomenten voor burgers, te betrekken bij stadsontwikkelingsprojecten of bij het opstellen van een burgerbegroting. De politieke participatie tijdens lokale verkiezingen blijft ook heel beperkt bij deze doelgroep. Belangrijke drempels voor de doelgroep zijn communicatieve vaardigheden en kennis van het Nederlands, inzicht in het stedelijke apparaat en de manier waarop de dienstverlening is georganiseerd en een algemeen zwakkere sociaaleconomische positie.

Doelstelling en strategie

Met dit project wil de stad Antwerpen onderzoeken hoe het beleid kan bijdragen tot het versterken van actief en gedeeld burgerschap bij derdelanders. Aan de hand van de case van het vrijwilligerswerk wil de stad leren hoe derdelanders beter bereikt kunnen worden alsook in welke mate het verwerven van kennis en competenties binnen het vrijwilligerswerk burgerparticipatie en beleidsparticipatie bij die derdelanders kan stimuleren. Hiertoe zet het project in op de volgende strategieën:

- Vrijwilligersorganisaties worden ondersteund in het ontwikkelen van een ‘Warm Vrijwilligersbeleid’ waar er extra aandacht is voor derdelanders.
- De dienst Vrijwilligerswerk en Vzw Integratie en Inburgering ontwikkelen een gedeelde visie en actieplan voor derdelander-vrijwilligers.
- De dienst Marktonderzoek onderzoekt hoe ze voor haar bevestigingen meer respons kan krijgen van derdelanders.

Projectcoördinatie en partners

Het project wordt gecoördineerd door Vrijwilligerswerk Antwerpen. Deze stadsdienst staat in voor het matchen van kandidaat-vrijwilligers met vacatures van vrijwilligersorganisaties en wil via dit project haar ondersteuning voor derdelander-vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties verder optimaliseren.

Belangrijke partners binnen het project team zijn de vzw Integratie en Inburgering Antwerpen (Atlas), het Internationaal Comité (IC), de dienst Marktonderzoek van de stad Antwerpen alsook de AP Hogeschool. Binnen het project staat Atlas in voor het bieden van informatie en ondersteuning aan anderstalige nieuwkomers en vrijwilligersorganisaties. Het Internationaal Comité is verantwoordelijk voor het inbrengen van haar expertise met derdelanders bij de dienst Marktonderzoek van de stad Antwerpen die de Antwerpse monitor (wekelijkse bevestiging bij burgers) beter wil afstemmen op derdelanders. IC fungeert ook als brugfiguur en toeleider tussen de dienst Marktonderzoek en de doelgroep. AP hogeschool staat in voor het uitwerken en begeleiden van workshops voor vrijwilligersorganisaties en coaches van Vrijwilligerswerk Antwerpen inzake een warm vrijwilligersbeleid voor derdelander-vrijwilligers.

3.1.2 Projectactiviteiten

Visieontwikkeling rond vrijwilligerswerk voor derdelanders

Om de toeleiding van derdelanders naar vrijwilligerswerk beter te stroomlijnen werd tijdens het project sterk ingezet op overleg en samenwerking tussen Atlas en Vrijwilligerswerk Antwerpen. Beide organisaties spelen een belangrijke rol in de toeleiding naar vrijwilligerswerk maar bij de start van het project was er weinig duidelijkheid over de rolverdeling en complementariteit tussen beide organisaties. In eerste instantie werden op basis van interviews met medewerkers, gezamenlijke infosessies en het bijwonen van mekaar's activiteiten, wederzijdse kennis opgebouwd over elkaars specifieke expertise en manier van werken. Hieruit groeide het inzicht dat het aanbod van beide organisaties op zich ontoereikend was voor een effectieve toeleiding van laagtaalvaardige derdelanders naar vrijwilligerswerk. Zo kon Atlas door haar direct contact met nieuwkomers weliswaar een belangrijke schakel zijn in zulke toeleiding maar Atlas biedt geen ondersteuning tijdens individuele vrijwilligerstrajecten. Zulke ondersteuning kan wel geboden worden door Vrijwilligerswerk Antwerpen maar dan alleen voor vrijwilligers die reeds een zekere kennis hebben van het Nederlands. Tegelijk groeide ook het besef dat er te weinig beroep werd gedaan op elkaars specifieke expertise. Zo heeft het team Taal van Atlas heel wat ervaring en kennis in het begeleiden van organisaties inzake taalbeleid en het stimuleren van taal oefen kansen voor derdelanders. Anderzijds heeft Vrijwilligerswerk Antwerpen uitgebreide expertise in het ondersteunen van organisaties op het vlak van vrijwilligersbeleid en in de begeleiding van (kandidaat)vrijwilligers. Hun beider expertises zijn echter nodig voor het uitbouwen van een aanbod dat geschikt is voor het toeleiden, ondersteunen en begeleiden van laagtaalvaardigen. Op basis van deze inzichten werden projectfiches uitgewerkt waarin mogelijke pistes voor samenwerking werden beschreven. Dit leverde de volgende belangrijke resultaten op:

- Een **visiedocument** werd uitgewerkt door Atlas en Vrijwilligerswerk Antwerpen, waarin wordt gesteld dat iedere inwoner van Antwerpen, ongeacht taalniveau, vrijwilligerswerk moet kunnen verrichten. Dit visiedocument werd goedgekeurd door het stadsbestuur.

- Om de visie rond vrijwilligerswerk voor ‘alle’ inwoners te operationaliseren besliste het stadsbestuur dat Vrijwilligerswerk Antwerpen vanaf juni 2020 zou instaan voor de toeleiding van alle kandidaat-vrijwilligers ongeacht hun taalniveau. In eerste instantie wordt bekeken in welke sectoren een opstart mogelijk is voor anderstalige vrijwilligers en op welke manier deze groep het beste begeleid en ingezet kan worden als vrijwilliger. Daarna is een opschaling naar alle sectoren voorzien. Op deze manier wil de stad bijdragen tot een **meer transparante dienstverlening voor kandidaat-vrijwilligers en voor organisaties** die willen doorverwijzen. Deze beleidsbeslissing gaat voorlopig niet gepaard met extra middelen hetgeen als een belangrijke uitdaging wordt gezien door de medewerkers Vrijwilligerswerk Antwerpen.
- Naar het einde van het project toe kon een sterke samenwerking worden vastgesteld tussen Vrijwilligerswerk Antwerpen en Atlas rond het ontwerp van een **toolkit** gericht naar organisaties die werken met anderstalige vrijwilligers. Dit geldt ook voor de organisatie van TaAlent, vormingsmomenten⁶ rond vrijwilligerswerk voor derdelanders. De trefdag ‘Divers vrijwilligerswerk’ op 28 april 2020 (zie lager in deze casestudie) is een mooi voorbeeld hoe deze samenwerking zorgt voor kruisbestuivingen en inspiratievoer voor organisaties.

Capaciteitsopbouw Vrijwilligerswerk Antwerpen

De versterking van de medewerkers en vrijwilligerscoaches in hun werking met derdelander-vrijwilligers was een belangrijke doelstelling van het project. Hiertoe werd in eerste instantie via een bevraging van de medewerkers gepeild naar knelpunten en opportuniteiten inzake de toeleiding en ondersteuning van anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders). Hieruit bleek dat een uniform methodologisch kader ontbrak, een kader dat coaches en medewerkers kunnen gebruiken als leidraad. Ook waren er onvoldoende opportuniteiten voor kennisdeling en was er weinig ondersteunend materiaal (brochures, foto’s, ...) dat aangepast was aan laagtaalvaardige kandidaat-vrijwilligers. Tevens zag men opportuniteiten voor een betere afstemming van de strategie met andere organisaties zoals Atlas die eveneens een rol spelen in de toeleiding van derdelanders naar vrijwilligerswerk en die expertise hebben in het werken met niet-taalvaardige doelgroepen.

Op basis van deze inzichten werd een werkgroep opgericht met vrijwilligerscoaches met als doel een taalbeleid uit te werken dat de organisatie toelaat om beter in te spelen op de specifieke noden van anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders). Binnen deze werkgroep werden tools ontwikkeld die gebruikt kunnen worden tijdens de begeleiding van anderstalige vrijwilligers (bv. infofiches voor types vrijwilligerswerk, een PowerPoint-presentatie met beeldmateriaal dat als oriëntatietool kan gebruikt worden tijdens matchingsgesprekken, tips voor vrijwilligers om een gesprek te beginnen in verschillende situaties, takenfiches, ...). In overlegmomenten werd uitgelegd hoe dit materiaal toegepast kan worden. Tevens werd geëxperimenteerd met kennisdelingstools zoals het communicatieplatform ‘Trello’, om kennis, nieuws en vrijwilligersvacatures zowel binnen de organisatie alsook met partnerorganisaties (bv. Atlas) te delen. Er zijn ook plannen om een interne ‘Wiki’ pagina hierrond op te zetten. Tegelijkertijd werd een (intern) ‘labeling’-systeem uitgewerkt dat toelaat om sneller te kunnen nagaan in welke mate vrijwilligersorganisaties toegankelijk zijn voor niet-taalvaardige vrijwilligers (inclusief derdelanders). Tevens werden er vormen rond racisme georganiseerd voor de medewerkers.

Al deze inspanningen hebben kunnen bijdragen tot een aantal significante veranderingen in de werking van Vrijwilligerswerk Antwerpen. Anderstaligheid is nu een centraal thema waardoor specifieke drempels voor anderstalige vrijwilligers op een meer uniforme en structurele manier

⁶ Tijdens een TaAlent lesdag voor anderstalige nieuwkomers (inclusief derdelanders) komen de volgende thema’s aan bod: mogelijkheden en kansen van vrijwilligerswerk; tips en materiaal om Nederlands te oefenen; hoe je kansen op de arbeidsmarkt kan vergroten door vrijwilligerswerk. (<https://www.antwerpen.be/nl/info/5af1a38fb85c8dc7a0008b80/taalent-je-talent-inzetten-en-nederlands-oefenen-als-vrijwilliger>)

worden behandeld door het volledige team van vrijwilligerscoaches. Zo worden de kennismakingsgesprekken bij de vrijwilligersorganisaties vooraf inge oefend waardoor de instap vlotter kan verlopen. Ook wordt gestreefd naar meer continuïteit tijdens de opvolging. Hiertoe wordt bij het eerste matchingsgesprek reeds een datum vastgelegd voor een vervolgesprek. Dit werkt geruststellend voor de vrijwilliger aangezien hij of zij hierdoor de kans krijgt om eventuele problemen tijdens het vrijwilligerswerk te bespreken met de vrijwilligerscoach.

In plaats van individueel te zoeken naar de beste manier om anderstalige vrijwilligers te begeleiden wordt nu met het team nagedacht over dit onderwerp en wordt de expertise van de verschillende medewerkers samengebracht.

Tegelijk blijft de hogere drop-out ratio van anderstalige vrijwilligers een aanzienlijke uitdaging voor de vrijwilligersorganisaties. Nochtans is dit zeker niet altijd een negatief verhaal. Het vrijwilligerswerk kan immers een springplank zijn naar een job of een opleiding. Daarom is het belangrijk voor Vrijwilligerswerk Antwerpen om zoveel mogelijk contact te houden met vrijwilligers nadat ze gestopt zijn. Dit kan immers belangrijke inzichten opleveren over de bijdrage van het vrijwilligerswerk aan het verdere inburgeringsproces van anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders). Het kan ook nuttige inzichten opleveren voor vrijwilligersorganisaties rond 'good practices' om hun organisaties toegankelijk te maken voor anderstalige vrijwilligers.

Ondersteuning vrijwilligersorganisaties

Naast het begeleiden van derdelanders bij hun vrijwilligerstraject ondersteunde het project ook vrijwilligersorganisaties bij het toewerken naar een warm vrijwilligersbeleid⁷ voor deze doelgroep. Hiertoe werden in samenwerking met de AP hogeschool twee series van workshops⁸ georganiseerd rond belangrijke dimensies van een warm vrijwilligersbeleid: (1) visie, (2) kennismakingsgesprek (3) begeleiding, (4) draagvlak creëren binnen de organisatie. Op basis van deze workshops werd een toolkit 'werken met anderstalige vrijwilligers' uitgewerkt met specifieke tips over het omgaan met lage taalvaardigheid en diversiteit in de vrijwilligersploeg. Het lerend netwerk en expertise die doorheen deze vormingstrajecten werden opgebouwd konden vervolgens met succes ingezet worden bij de organisatie van een vrijwilligersmarkt⁹ voor anderstalige vrijwilligers (06/03/2020) alsook een trefdag 'Divers Vrijwilligerswerk' (28/4/2020). De vrijwilligersmarkt bood de mogelijkheid aan organisaties om hun vrijwilligersaanbod voor mensen met beperkte kennis van het Nederlands voor te stellen. Hier namen 17 organisaties aan deel die ter voorbereiding een vorming¹⁰ kregen rond het omgaan met anderstalige vrijwilligers. De trefdag 'Divers Vrijwilligerswerk' was specifiek bedoeld voor vrijwilligersorganisaties en coördinatoren van vrijwilligers (uit Antwerpen en andere steden) met interesse in het werken aan een warm vrijwilligersbeleid voor anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders).

7 Een 'warm vrijwilligersbeleid' wordt door het projectteam beschreven als een geheel aan 'praktijken' zoals, het houden van een kennismakingsgesprek met de vrijwilliger waarbij duidelijke taken worden toegekend aan de vrijwilliger (aansturen op de taak in plaats van op de persoon), goede communicatie over de rol van de vrijwilliger (bv. door een rondleiding waardoor andere collega's die rol ook goed kennen of het in duo plaatsen met een oudere vrijwilliger), een goede planning van het werk van de vrijwilliger, de volledige betrokkenheid van de vrijwilliger opvolgen (bv. door middel van opvolgesprekken), enz.

8 13 organisaties namen deel aan een workshop rond visie op vrijwilligerswerk, 15 organisaties namen deel aan een workshop rond het werven van vrijwilligers, 24 organisaties namen deel aan een workshop rond het coachen en evalueren van vrijwilligers. 13 organisaties volgden een vorming rond het werven van vrijwilligers. Deelnemers zijn medewerkers van Dienst Vrijwilligerswerk: zij matchen kwetsbare vrijwilligers aan organisaties, vrijwilligersverantwoordelijke van organisaties (die ervaring hebben in het werken met kwetsbare vrijwilligers), Medewerkers van Inburgering die ervaring en expertise hebben in taal en diversiteit.

9 YouTube filmpje rond vrijwilligersmarkt voor anderstalige vrijwilligers: <https://vimeo.com/mediamixer/review/398858226/97115ea45c>

10 Deze vorming, uitgewerkt in samenwerking met Atlas, omvatte de volgende topics: 1) Tips Klare taal, 2) Hoe kan je een taak inschatten qua niveau Nederlands dat nodig is?, 3) Hoe maak je van vrijwilligerswerk een goede taaloefenkans?, 4) Hoe kan je conversatie stimuleren?, 5) deelnemers krijgen toolkit 'werken met anderstalige vrijwilligers' en praktische info over de markt.

De ondersteuning van vrijwilligersorganisaties heeft reeds een aantal belangrijke effecten opgeleverd:

- een aantal organisaties die deel uitmaken van het lerend netwerk (bv. Filet divers, Atlas, De Roma, Samenlevingsopbouw, Huurdersbond, Jeugdendienst Wilrijk) toonden zich bereid om in samenwerking met Vrijwilligerswerk Antwerpen een vrijwilligersbeleid met aandacht voor derdelanders uit te werken. Echter, gezien het vrijblijvend karakter van deze intenties en personeelsswissels binnen de organisaties blijft het een uitdaging om zulke veranderingsprocessen te verduurzamen. De kennisdeling tijdens de verschillende workshops, vormingen en coachingsgesprekken met organisaties heeft belangrijke inzichten opgeleverd (zie box 3.1) over zowel opportuniteiten als uitdagingen inzake het werken met anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders). Deze inzichten konden meegenomen worden in een praktische toolkit¹¹ die hierrond werd uitgewerkt.

Box 3.1 Voorbeelden van drempels en opportuniteiten voor het werken met anderstalige vrijwilligers

- Medewerkers weten vaak niet goed hoe klare taal te hanteren.
- Tijdsgebrek of andere prioriteiten vormen vaak drempels voor vrijwilligersverantwoordelijken.
- Het is belangrijk om als organisatie duidelijk te communiceren naar medewerkers en cliënten (bv. bewoners van een zorgcentrum) waarom men zich wil openstellen voor anderstalige vrijwilligers (inclusief derdelanders).
- Derdelanders worden nog vaak ingezet op 'taalarme' taken. Extra inspanningen zijn nodig om er ook een taal oefenkans van te maken.
- Een voortraject waarbij de anderstalige vrijwilliger aangeleerd wordt hoe hij of zij contacten kan leggen en een conversatie kan aanknopen maakt hem/haar minder afhankelijk van wat er wel of niet aanwezig is in de organisatie.

- De verschillende ondersteuningsactiviteiten hebben eveneens kunnen bijdragen tot een meer complementaire samenwerking tussen verschillende dienstverleners binnen de stad. Zo kon bijvoorbeeld de ervaring van Atlas rond het gebruik van 'klare taal' alsook de expertise van Vrijwilligerswerk Antwerpen rond vrijwilligersbeleid op een complementaire manier worden ingezet. Ook kon men dankzij het netwerk van CVO's en NT2-scholen op een meer efficiënte en effectieve manier vrijwilligers informeren over belangrijke initiatieven zoals de vrijwilligersmarkt en het beschikbare aanbod voor anderstalige vrijwilligers.

Participatie van derdelanders aan de Antwerpse monitor

De dienst Marktonderzoek binnen de dienst Onderneming en Stadsmarketing van Stad Antwerpen voert op continue basis bevragingen uit bij de bevolking in Antwerpen over tal van beleidsdomeinen. Een belangrijk instrument is de Antwerpse monitor (A-monitor), waarbij wekelijks 500 Antwerpse burgers via een steekproef worden bevraagd om informatie over uiteenlopende onderwerpen te verzamelen (bv. om te weten hoe tevreden de Antwerpenaar is over het leven in de stad). De resultaten worden jaarlijks gebundeld in een rapport. Dit laat toe om de perceptie van de burgers continu te monitoren en wordt gebruikt door de Antwerpse beleidsmakers om beleidsdoelstellingen te evalueren en te formuleren. Het aandeel respondenten van niet-Belgische herkomst is echter laag in verhouding tot de Antwerpse populatie. Daarom werd tijdens het project onderzocht op welke manier de A-monitor zou kunnen worden aangepast om de participatie van derdelanders te bevorderen. Op die manier hoopt het project er toe bij te dragen dat de visie van derdelanders wordt meegenomen in beleidskeuzes die gebaseerd zijn op de resultaten van de A-monitor.

Hiertoe heeft de dienst Marktonderzoek in samenwerking met het Internationaal Comité gesprekken gevoerd met derdelanders over het doel en de aanpak van de A-monitor. Daaruit bleek dat een aantal thema's (bv. discriminatie, intimidatie, racisme en tewerkstelling) waarmee derdelanders geconfronteerd worden niet in de monitor waren opgenomen. Tegelijk bleken een deel van de thema's die er wel in voorkwamen minder relevant. Ook bleek een bevraging in de vorm van een traditionele

¹¹ Weblink toolkit: https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/e4aae759-d276-4cb2-b43c-cf8056970eab/STAD%20APEN_TOOLKIT%20VRIJWILLIGERS%20FINAL%20ZS.pdf

vragenlijst niet aangepast voor deze doelgroep. Een bevraging op basis van een interview werkte beter als methodiek. Enerzijds biedt zulke aanpak een vorm van actieve outreach waarbij de dienst Marktonderzoek op een proactieve manier naar derdelanders toegaat om hun visie te horen over belangrijke beleidsthema's. Anderzijds leidt een gesprek op basis van de vragen in de A-monitor tot diepere reflectie en inzichten over de ervaringen en noden van derdelanders rond deze thema's. Daarenboven kunnen bepaalde vragen toegelicht worden tijdens een gesprek, waardoor de lage taalvaardigheid een minder grote drempel vormt. Deze inzichten hebben reeds kunnen bijdragen tot een aantal belangrijke veranderingsprocessen die binnen de dienst Marktonderzoek werden opgestart: een aantal wijzigingen werden aangebracht aan de A-monitor, bv. de aanpassing van 'u' naar 'je', de toevoeging van vragen rond thema's die derdelanders nauw aanbelangen zoals racisme, discriminatie en tewerkstelling. Ook werden een aantal vragen geschrapt. Door middel van een pilootproject wordt deze aangepaste vragenlijst, in parallel met de oorspronkelijke A-monitor, getest.

Ook wordt er nagegaan of het uitsturen van de A-monitor op basis van het vreemdelingenregister kan bijdragen tot een grotere respons van derdelanders.

Er is nu ook meer intens overleg met andere actoren zoals het Internationaal Comité, Basiseducatie en CVO's om na te gaan of zij een rol kunnen spelen in het toeleiden van derdelanders tot de A-monitor. Het centrum voor basiseducatie heeft bijvoorbeeld aangeboden om de monitor aan bod te laten komen tijdens de lessen.

Tegelijk bestaat de uitdaging dat derdelanders tijdens de interviews bepaalde drempels of verwachtingen naar het beleid aankaarten waarvoor de medewerkers van de dienst Marktonderzoek geen oplossing kunnen bieden. Zij kunnen de informatie alleen maar bundelen en doorgeven naar de relevante diensten of het stadsbestuur. Wat er dan met deze informatie gebeurt ligt niet meer in de handen van de dienst zelf. Hierin schuilt het risico dat derdelanders die deelnemen aan de A-monitor gedemotiveerd raken indien ze geen feedback krijgen vanuit de stad over de mate waarin hun specifieke vragen of noden werden meegenomen in de ontwikkeling van nieuw beleid of in de ontwikkeling van specifieke beleidsmaatregelen. In de toekomst zal het dus belangrijk zijn om aandacht te besteden aan de nodige feedbackmechanismen voor de respondenten aan de A-monitor.

Doorheen het project is de idee gegroeid om vanuit de dienst Marktonderzoek een lerend netwerk op te zetten rond het thema diversiteit en inclusieve communicatie en marktonderzoek. Uiteindelijk werd beslist om dit op projectniveau vorm te geven waarbij organisaties met relevante expertise samengebracht worden rond concrete projecten. Zo zal bij een bevraging van jongeren over de manier waarop ze hun stad ervaren zowel de jeugdendienst als sociale interventie/team De-radicalisering betrokken worden.

3.1.3 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways

Stimuleren van complementaire samenwerking

De resultaten van het project tonen aan dat een sterke complementaire samenwerking tussen de verschillende diensten en organisaties die zich richten op vrijwilligerswerk voor derdelanders een belangrijke voorwaarde is om deze doelgroep en geïnteresseerde organisaties hierrond te mobiliseren en te begeleiden. Zo spelen organisaties die direct contact hebben met derdelanders, zoals Atlas en de centra voor volwassenenonderwijs, een essentiële rol in de sensibilisering rond de opportuniteiten voor vrijwilligerswerk alsook de toeleiding naar gespecialiseerde organisaties zoals Servicepunt Vrijwilligers, naar gespecialiseerde vormingen (bv. TaAlent lesdagen) en vrijwilligerswerkvacatures. Anderzijds speelt het Servicepunt vrijwilligers in samenwerking met Atlas een belangrijke rol in de begeleiding en opvolging van individuele vrijwilligerstrajecten en ondersteuning van vrijwilligersorganisaties. Ook bij de ontwikkeling van vormingen, handleidingen en informatiemateriaal rond vrijwilligerswerk voor anderstalige nieuwkomers (inclusief derdelanders) is het complementair inzetten van elkaars expertise een belangrijke bevorderende factor gebleken

tijdens het project. Het is daarom wezenlijk dat het beleid de nodige maatregelen blijft nemen om zulke samenwerking te stimuleren en om het aanbod vanuit de verschillende organisaties en diensten beter op mekaar te laten afstemmen. Het uitwerken van een gemeenschappelijk visiedocument rond vrijwilligerswerk voor anderstalige nieuwkomers alsook het uitvaardigen van specifieke beleidsmaatregelen om zulke visie te operationaliseren zijn belangrijke verwezenlijkingen in die zin (bv. het verantwoordelijk stellen van Servicepunt voor de toeleiding van ‘alle’ anderstalige kandidaat-vrijwilligers naar vrijwilligerswerk).

Actieve outreach

De projectresultaten tonen aan dat actieve outreach naar derdelanders wel degelijk kan bijdragen tot sterkere participatie van deze doelgroep aan vrijwilligerswerk alsook aan de bevragingen in het kader van de A-monitor. Hierbij wordt best ingezet op een combinatie van actieve outreachmethodes waarbij beroep wordt gedaan op de expertise en kennis van verschillende actoren die reeds werken met de doelgroep:

- mobilisering en sensibilisering via eerstelijns organisaties zoals CVO's, lesgevers inburgeringscursussen of NT2 scholen;
- (2) samenwerken met etnisch-culturele organisaties (bv. Internationaal Comité) die de interactie met de doelgroep kunnen faciliteren;
- (3) gepersonaliseerde begeleidingstrajecten die erop gericht zijn om de drempels aan te pakken die de weg naar vrijwilligerswerk kunnen belemmeren;
- (4) bevraging van derdelanders rond beleidsthema's uitvoeren in de vorm van een interview in plaats van een vragenlijst.

Inzetten op feedback naar derdelanders

Vanuit de bevraging van derdelanders in het kader van de A-monitor alsook uit de begeleidingstrajecten van vrijwilligers kwam telkens relevante informatie over de noden en uitdagingen die derdelanders ondervinden en die hun deelname aan het gemeenschapsleven alsook hun participatie aan het beleid belemmeren. Tegelijk gaat een sterkere participatie van derdelanders (bv. via vrijwilligerswerk of via deelname aan de A-monitor) samen met een stijgende verwachting dat het stadsbestuur de verzuchtingen van deze doelgroep ter harte neemt en deze meeneemt in haar beleid. Om de participatie van deze doelgroep ook in de toekomst verder te verduurzamen en te versterken zal het belangrijk zijn om de nodige feedback te organiseren naar de derdelanders toe waarbij wordt uitgelegd in welke mate, en waarom, er al dan niet rekening werd gehouden met de stem van deze doelgroep.

3.1.4 Verduurzaming van de resultaten

De goedkeuring door het stadsbestuur van een visiedocument rond toegang tot vrijwilligerswerk voor alle inwoners van de stad Antwerpen biedt een sterke garantie voor de duurzaamheid van de projectresultaten voor de derdelander-vrijwilligers alsook voor de vrijwilligersorganisaties die willen toewerken naar een warm vrijwilligersbeleid voor deze doelgroep. Belangrijk hierbij is wel dat de nodige middelen hiertoe beschikbaar worden gesteld om deze ondersteuning en begeleiding mogelijk te maken.

Het project heeft kunnen bijdragen aan de opstart van een lerend netwerk van organisaties en dienstverleners die zich inzetten voor het ondersteunen en operationaliseren van een ‘warm vrijwilligersbeleid’ voor anderstalige nieuwkomers (inclusief derdelanders). Zulk netwerk biedt opportuniteiten voor kennisdeling alsook voor toeleiding en voor sterkere complementaire samenwerking. Mits ondersteuning vanuit de stad kan zulk initiatief ook na het project verder uitgroeien en een nog sterkere katalysator worden voor het stimuleren van actief en gedeeld burgerschap bij de moeilijke bereikbare doelgroep van derdelanders.

Het project heeft kunnen bijdragen tot een aantal veranderingen in de A-monitor die haar toegankelijkheid voor laagtaalvaardige derdelanders ook na het project zullen bevorderen. Zo zijn er een aantal concrete tekstuele aanpassingen doorgevoerd en werd de begeleidende brief toegankelijker gemaakt voor laagtaalvaardige inwoners. De face-to-face aanpak en bijkomende bevraging op basis van het vreemdelingenregister zijn eveneens belangrijke verwezenlijkingen. Tegelijk blijft het een uitdaging om ingrijpende wijzigingen door te voeren. De Antwerpse monitor is immers een meetinstrument dat gebruikt wordt voor verschillende doeleinden, waaronder het rapporteren van de indicatoren van de stedelijke doelstellingen en het berekenen van bepaalde indexen (bv. de leefbaarheidsindex). In die zin is draagvlak nodig binnen het stedelijk beleid en de diensten om de veranderingen te kunnen doorvoeren. Tot nu toe is het draagvlak voor de aanpassingen aan de A-monitor vooral beperkt tot de dienst Marktonderzoek die groen licht gaf voor de gefaseerde toepassing van deze aanpassingen in haar jaarplan voor 2020. Er worden echter geen extra budgetten voorzien hetgeen een uitdaging vormt voor de operationalisering van bepaalde aanpassingen zoals bijvoorbeeld het opschalen van de face-to-face gesprekken met laagtaalvaardige derdelanders.

3.2 Project 'Dialogo vindt oplossingen' (Beringen)

Dashboard: het project in enkele cijfers

- Beringen: 46.000 inwoners; 21% heeft een niet-EU-achtergrond (waarvan 80% Turken)
- ± ½ van de bewoners van Turkse origine woont in Beringen-Mijn
- 4 gespreksgroepen georganiseerd met 45 personen vanuit de AMIF-doelgroep op buurtniveau (inclusief 12 handelaars)
- 5 straatacties opgezet
- Dialoogmoment met 50 aanwezigen (mix van burgers, AMIF, niet AMIF, professionals, beleidsmakers)
- Toeleiding van de AMIF-doelgroep naar vrijwilligerswerk: proces opgestart met 12 personen, maar wegens Covid-19 kon slechts 1 traject starten en staan 3 trajecten on hold
- 9 pre-starters of ondernemende vrouwen bereikt uit AMIF-doelgroep via bezoek aan doorstarter

3.2.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

De stad Beringen heeft, vooral door haar mijngeschiedenis, een grote groep derdelanders. 21% van de bevolking heeft een niet-EU achtergrond, in totaal bijna 10.000 burgers. De groep niet-EU-inwoners bestaat voor meer dan 80% uit Turken. Daarnaast is er ook een sterke toename binnen de groepen uit Azië en Afrika. Die stijging is vooral te lokaliseren in de vestiging van vluchtelingen en hun gezinnen in Beringen. De AMIF-doelgroepen in Beringen organiseren zich voornamelijk op basis van nationaliteit, herkomst en religie. Ze vinden elkaar op activiteiten of initiatieven die vanuit de eigen gemeenschap georganiseerd worden. De stad tracht eveneens contacten te onderhouden met deze doelgroepen.

Doelstellingen strategie

Het Beringse project zette specifiek in op Beringen-Mijn als regio. Beringen-Mijn is de sociale en economische draaischijf van de Turkse gemeenschap in Beringen. Daarnaast wonen er ook veel derdelanders of komen er veel derdelanders om gebruik te maken van het sociaal en economisch aanbod. Vanuit de stad en RIMO Limburg (Limburgse afdeling sector samenlevingsopbouw) werd reeds enige tijd ingezet op een langetermijnvisie voor Beringen-Mijn omwille van diverse uitdagingen die o.a. te maken hebben met segregatie en een gebrek aan affiniteit van de bewoners met het land/stad/wijk. De stad Beringen heeft expliciet gesteld dat de opbouw van die visie een participatief traject moet zijn, waarin de stem van de bewoner ertoe doet. Men had daarbij, vóór de start van het project, al ingezet op de eerder klassieke participatiekanalen (bv. adviesraden, buurtplatformen). Hiermee werd de doelgroep echter weinig tot niet bereikt. Bij aanvang van het project had het bestuur ook reeds verschillende drempels in kaart gebracht. Via het project wou de stad nu nagaan of deze drempels ook de drempels waren die de doelgroep zelf ervaart en of er nog andere drempels spelen?

De centrale doelstellingen van het project waren de volgende: (1) het in kaart brengen en het formuleren van oplossingen voor drempels tot participatie van kwetsbare en minder kwetsbare personen (incl. handelaren) vanuit de AMIF-doelgroep, (2) via concrete initiatieven en vrijwilligerswerk een zichtbare positieve aanwezigheid realiseren. Om de eerste doelstelling te bereiken zette het project in op de organisatie van diverse gespreksgroepen met derdelanders op buurtniveau, vormgegeven en gecoördineerd door de Turkse Unie (nu: Unie van Actieve Verenigingen) en de Unie van Turkse verenigingen (nu: Bindus). Daarnaast werden straatacties georganiseerd met burgers (inclusief derdelanders en autochtonen). In functie van de tweede doelstelling m.b.t. het vrijwilligerswerk, focuste het project op twee belangrijke domeinen: (1) het meer toegankelijk maken van vrijwilligersorganisaties voor de AMIF-doelgroep, (2) een betere toeleiding van de AMIF-doelgroep

naar het vrijwilligerswerk. In principe volgde het project twee afzonderlijke sporen die gefaseerd verliepen, waarbij eerst werd ingezet op het opbouwen van een vertrouwensband via spoor 1 (gespreksgroepen), om daarna pas actie te ondernemen in spoor 2 (vrijwilligerswerk).

Projectcoördinatie en partners

De regierol voor het project werd opgenomen door de stad Beringen. Voor de voorbereiding, uitvoering, evaluatie en verduurzaming van het project deed de stad uitgebreid beroep op de expertise, kennis, en netwerken van de volgende projectpartners: de Unie van Turkse Verenigingen (nu: Bindus), Turkse Unie (nu: Unie van Actieve Verenigingen), het Regionaal Instituut voor Maatschappelijk Opbouwwerk (RIMO Limburg) en het Agentschap Integratie & Inburgering.

3.2.2 Projectactiviteiten

Gespreksgroepen met derdelanders op buurtniveau

Het doel van deze gespreksgroepen was tweeledig: (1) het concretiseren van drempels tot deelname aan de Vlaamse samenleving in het algemeen en aan initiatieven rond burgerparticipatie in het bijzonder, (2) de sensibilisering en vorming omtrent democratische besluitvorming in België en de rol van burgerparticipatie daarin. Concreet werden in parallel twee trajecten opgestart. Een eerste traject was gericht op personen vanuit de doelgroep die zich in een kwetsbare situatie bevonden. Het tweede traject richtte zich vooral op derdelanders die zich in een sterkere socio-economische positie bevinden.

- *Traject met kwetsbare groepen:* in dit traject werden personen vanuit de doelgroep betrokken bij die zich in een kwetsbare positie bevinden en doorgaans moeilijker te activeren zijn. Voor het bereiken en activeren van deze doelgroep werd beroep gedaan op de expertise en netwerken van de Turkse Unie van België (TU). Dit heeft een intensieve en volgehouden inspanning gevraagd, waarbij zeer laagdrempelig en op maat werd gewerkt. Doorgedreven outreach en aanklampend werken via huisbezoeken en telefonische contacteren vormden hierbij de basis. Vanuit deze inspanningen werden twee gespreksgroepen samengesteld die een intensieve begeleiding op maat aangeboden kregen om hun actieve betrokkenheid binnen de samenleving te stimuleren. De groepen kwamen wekelijks samen (dinsdag, 8.30u tot 11.30u) om thema's en bijhorende drempels te bespreken die door de groep zelf als belangrijk werden bevonden. Eén groep bestond uit een 15-tal derdelanders van Turkse afkomst. In die groep werd gebruik gemaakt van de Turkse taal, wat drempelverlagend werkte. De andere groep was etnisch heel divers en bestond uit een 8-tal mensen in precare situaties (Roma, Kosovaren, ... veelal uitgeprocedeerden, enz.). Daar vormde het Nederlands noodgedwongen de voertaal. Het was voor de TU even zoeken naar een goede werkmethode, maar uiteindelijk ontwikkelde de vereniging de zeer laagdrempelige methodiek 'Tea & Toast'. Daarbij werd in eerste instantie gefocust op verbinding, i.e. ontmoeting en uitwisseling van bekommernissen en ervaringen bij thee en een hapje; dit bleek voor vele vrouwen een zeer belangrijke drijfveer te zijn om aan de gespreksgroepen deel te nemen. Pas na deze 'inloopfase' werd meer gericht stil gestaan bij een specifiek beleidsthema (bv. gezondheid, onderwijs, mobiliteit, enz.). Deze methodiek heeft het mogelijk gemaakt om de groepen behoorlijk stabiel te houden; er was een groot gevoel van saamenhorigheid waarbij de deelnemers elkaar stimuleerden om naar de groepen te blijven komen.
- *Traject met groepen die socio-economisch sterker staan:* parallel werden nog twee bijkomende gespreksgroepen opgestart onder begeleiding van UTV: één groep met socioeconomisch sterkere individuen uit de doelgroep die reeds lang in België wonen en goed het Nederlands

beheersen en een andere groep met handelaren (12 personen). Ook handelaren van buitenlandse herkomst ervaren immers drempels in verschillende levensdomeinen en zijn bovendien vaak niet aangesloten bij handelsverenigingen. Voor het bereiken en blijvend motiveren van deze groepen werd eveneens actief en langdurig outreachend en aanklampend gewerkt. UTV ging hiervoor bijvoorbeeld herhaaldelijk persoonlijk langs bij de handelszaken. Omdat deze groepen om een minder intensieve begeleiding vroegen, werd voor hen één bijeenkomst voorzien per zes weken. Samen met de handelaren werd heel concreet gewerkt aan de uitwerking van een straatprofiel en de verdere vormgeving van de B-Mine site in dialoog met de stad. Ook werd nagedacht hoe de handelaars een breder en meer divers publiek kunnen bereiken (bv. door de aankleding van de zaak, duidelijker in beeld brengen van het aanbod, inrichting van de terrassen, ...). Tevens werden de mogelijkheden besproken om de diensten en producten die door heel wat vrouwen van thuis uit en buiten het formele arbeidscircuit worden aangeboden (bv. herstel van kleren, strijken, webdesign, catering, ...) breder bekend te maken.

Doorheen het project bleef de grootte van de groepen min of meer constant. De samenstelling was echter veranderlijk. Soms vielen deelnemers weg, onder meer door wijzigingen in de persoonlijke levenssfeer. In het werken met de AMIF-doelgroep is het noodzakelijk gebleken om met deze veranderlijkheid rekening te houden. Daarnaast bleek ook de intensiteit en regelmaat van de contactname en ontmoeting een belangrijke factor in dit verhaal. De projectmedewerkers merkten immers dat te lange tussenperiodes zonder activiteiten of ad-hoc afspraken nefast waren voor het engagement en deelname van de doelgroep. M.a.w., zag je ze te lang niet, dan was je ze kwijt.

Vanuit de gespreksgroepen werden mensen tevens gemotiveerd om ambassadeur en/of vrijwilliger te worden. De ambassadeurs moesten een soort bruggenbouwers worden tussen de AMIF-doelgroep(en) en de bredere samenleving en een positieve beeldvorming mee helpen promoten.

Straatacties

Het doel van de straatacties was om op basis van de bevindingen uit de gespreksgroepen (drempels) in dialoog te gaan met de ontvangende samenleving en oplossingsgerichte voorstellen te identificeren. Concreet werden vijf straatacties georganiseerd rond diverse thema's (werk, mobiliteit, vrijetijd, wonen en buurt, en onderwijs en opvoeding), telkens op een ander moment en op andere locaties.¹² Tijdens de straatacties gingen de projectmedewerkers, samen met de AMIF-ambassadeurs (4), in gesprek met andere Beringenaars en werden er enquêtes en interviews afgenomen. Op die manier boden de straatacties ook de mogelijkheid aan diverse groepen om elkaar beter te leren kennen. Het uiteindelijke doel was om het geheel aan input (drempels én oplossingen) binnen een diverse groep van actoren te bespreken tijdens een groot dialoogmoment. Tijdens dit dialoogmoment konden burgers (AMIF en niet-AMIF), experts en beleid in gesprek gaan over mogelijke beleidsaanbevelingen.

Vrijwilligersorganisaties

Dit luik is pas laat van start gegaan en had tot doel vrijwilligerswerk binnen de AMIF-doelgroep te faciliteren en te promoten. Als direct gevolg van diverse initiatieven (bv. een infomoment vrijwilligerswerk, vorming van drie namiddagen over wat vrijwilligerswerk precies is, outreaching, enz.) bleken verschillende personen uit de doelgroep vragende partij om ergens als vrijwilliger aan de

¹² De straatactie rond het thema onderwijs en opvoeding ging door aan de schoolpoort, zodat zeker ook ouders konden worden bevroegd. De actie rond het thema mobiliteit vond plaats aan de lokalen van het CVO, omdat de doelgroep verplicht is om aan de lessen deel te nemen. Er werd gepost naar hoe de deelnemers zich hadden verplaatst.

Thema werk: op een infoavond van Unizo voor werkgevers, om ook de standpunt van de werkgevers op de geformuleerde drempels en stellingen te horen.

Thema wonen en buurt: in het Blauw Huis, waar een echte huiselijke sfeer hangt.

Thema vrije tijd: op de kerstmarkt, om een grote groep aan te spreken.

slag te gaan (bv. in een woonzorgcentrum). Deze kandidaten kwamen uit de gespreksgroepen (TU) of waren zij-instromers via het eigen netwerk van TU en UTV. Van elke kandidaat vrijwilliger werd een profielschets opgemaakt (info over individuele situatie, interesses, enz.). Tegelijkertijd werd actief gezocht naar organisaties die al een vrijwilligersbeleid hadden en die interesse hadden in het werken met AMIF-vrijwilligers. Enkele van deze organisaties werden in groep bezocht. In geval van een match tussen een kandidaat-vrijwilliger en een organisatie, werd een traject opgestart waarbij aan beide partijen ondersteuning werd geboden, individueel en op maat (bv. Hoe omgaan met taalbarrières? Hoe omgaan met discriminerende uitspraken?). Hoewel de ondersteuning qua intensiteit in de tijd wordt afgebouwd, blijft ze ook na afloop van het project bestaan. Het project botste evenwel op de uitdaging om geschikte activiteiten te vinden voor deze kandidaat-vrijwilligers. Vooral de taaldrempel zorgt soms voor een mismatch tussen datgene wat kandidaat-vrijwilligers wensen te doen (bv. in contact staan met mensen via participatie aan activiteiten) en datgene waarvoor de organisaties deze vrijwilligers willen inzetten (bv. koffiezetten).

3.2.3 Belangrijkste effecten

- Via **actieve en volgehouden outreaching en aanklampend werken** is het project erin geslaagd om ook deze groepen te bereiken die doorgaans telkens uit de boot vallen, nl. dat deel van de AMIF-doelgroep dat zich in (kans)armoedesituaties of andere zeer precare situaties bevindt (bv. omwille van verblijfsstatuut). Algemeen is deze methodische aanpak noodzakelijk gebleken voor het bereiken en vooral ook blijvend warm houden van de contacten met alle AMIF-deelnemers.
- Daarnaast dient men er ook rekening mee te houden dat – ondanks outreaching en aanklampende initiatieven – de resultaten toch wisselend kunnen zijn omwille van de grote **veranderlijkheid van de AMIF-doelgroep zelf**. Eigen aan de doelgroep (vooral diegenen in precare situaties) is dat er zich op korte en langere termijn wijzigingen voordoen in de persoonlijke levenssfeer van mensen die hun betrokkenheid op een bepaald project beïnvloeden, mogelijk met uitval tot gevolg. Met dergelijke groepen langdurig en planmatig werken vergt dus van projectmedewerkers veel tijd en een volgehouden inspanning. In het design (doelstelling/visie/methodieken) van een project dient dus een onderscheid gemaakt te worden tussen kwantiteit en kwaliteit: bv. één fulltime medewerker kan 50 mensen uit de sterkere deelgroepen bereiken, maar in hetzelfde tijdsbestek slechts 15 uit de meer kwetsbare deelgroepen.
- De **laagdrempelige methodiek** toegepast tijdens de gespreksgroepen (o.a. ‘Tea & Toast’) heeft gezorgd voor *bonding* en een groeiend samenhorigheidsgevoel bij de deelnemers, alsook voor erkentelijkheid en nieuwe inzichten. Het vergde wel een hele zoektocht om tot de juiste methodiek te komen.
- Naast het zoeken naar een methodiek, vond ook een **inhoudelijke zoektocht** plaats (cf. inspanningen van het Agentschap Integratie & Inburgering). Om de doelgroep te bereiken was het immers van belang om inhoud te bieden die een duidelijke link hadden met de leefwereld van de doelgroep.
- **Ambassadeurs**: een proces van individuele begeleiding heeft de ambassadeurs versterkt. Ze zijn mondiger geworden, durven het woord te nemen, ook in het Nederlands (bv. tijdens straatacties), en vertonen een grotere zelfstandigheid. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de ambassadeurs zouden doorgroeien naar de bestaande participatiestructuren van de stad. Dit kon echter niet, gezien deze structuren volledig werden herbekeken naar aanleiding van een nieuw stedelijk meer-

jarenplan. Goed nieuws is dat één ambassadeur wel is doorgesloopt naar een informele adviesraad, opgezet vanuit het middenveld (vrouwen contactgroep).

- **Warme overdracht van gespreksgroepen naar stadsdiensten en organisaties.** Waar eerder veel scepticisme bestond bij AMIF-deelnemers m.b.t. beleidsparticipatie, het gevoel niet gehoord te worden en wantrouwen (“zullen ze mijn vergunning afnemen als iets niet in orde blijkt?”, “zal ik iets verkeerd zeggen en zullen ze me daarop pakken?”), is er nu **meer vertrouwen en een groter gevoel van erkentelijkheid/erkenning**. Zo zijn er bruggen gelegd tussen de AMIF-handelaren en de dienst Lokale Economie van de Stad en zijn de **drempels** om naar de stad toe te stappen **verlaagd**. Daar waar eerder de minderheidsorganisaties (UTV, TU, enz.) noodzakelijk waren als “buffer” of “bemiddelaars”, nemen diverse AMIF-deelnemers nu het heft in eigen handen. UTV en TU blijven evenwel ondersteunend optreden waar nodig. Daarnaast ontstond een opbouwende dialoog tussen de handelaren, de stad en organisaties m.b.t. de vormgeving van B-Mine en de ontwikkeling van een specifiek straatprofiel. Er werd geluisterd naar de bekommernissen van de handelaren en deze worden nu in de mate van het mogelijke meegenomen in het beleid. De genoemde effecten zijn vooral merkbaar bij diegenen die met regelmaat aan het traject hebben deelgenomen. Dat heeft een grote inspanning gevraagd van alle betrokken partijen.
- Het project vormde de aanzet voor **nieuwe initiatieven**: opgevangen signalen vanuit de AMIF-doelgroep hebben geleid tot de opstart van een nieuw stadsproject. Vanuit de diverse gespreksgroepen (UTV, TU) en het outreachend werken kwam een belangrijk signaal omtrent de groeiende aanwezigheid van ‘ondernemende AMIF-vrouwen’ in het zwart-grijze arbeidscircuit in Beringen. Zij bieden tegen betaling van thuis uit allerlei diensten en goederen aan (bv. herstel kledij, haartooi, enz.). Om deze vrouwen beter te kunnen ondersteunen en hun stem te kunnen laten horen, wil de stad hierrond graag een nieuw project opstarten. Momenteel wordt er gesleuteld aan een concreet plan van aanpak.
Samen met vrijwilligersorganisaties wordt gekeken naar alternatieve middelen tot uitwisseling met de AMIF-doelgroep indien het niet lukt om een AMIF-vrijwilliger aan te werven (bv. via Alzheimer-Liga: het koppelen van AMIF en niet-AMIF families met dementerende ouders; dit is immers een thema dat heel sterk leeft binnen de doelgroep).
- Met het oog op het verduurzamen van de inspraak van handelaars, werd getracht om de handelaars vanuit het traject toe te leiden naar de bestaande **handelaarsvereniging**. Hiertoe werd een overleg met de handelsvereniging ingepland. Het is de bedoeling om dit overleg op te hangen aan een plan voor de herinrichting van de handelsstraten.
- **Grotere bewustwording bij diverse organisaties m.b.t. de noodzaak van een actief en meer divers vrijwilligersbeleid.** Door organisaties te confronteren met de doelgroep zijn deze gaan nadenken over hoe ze deze doelgroep (beter) kunnen bereiken, welke rol ze de doelgroep kunnen geven, hoe ze via AMIF-vrijwilligers een brug kunnen slaan naar de doelgroep en een grotere zichtbaarheid creëren binnen de doelgroep (bv. veel personen van buitenlandse herkomst worden geconfronteerd met Alzheimer in de familie en hebben veel vragen hierrond, maar weten niet dat ze hiervoor terecht kunnen bij de Alzheimer-Liga). In eerste instantie wordt vooral nagedacht over hoe ze zelf drempelverlagend kunnen werken.

3.2.4 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways

- **Heterogeniteit AMIF-doelgroep.** Als project hou je best rekening met het feit dat bijvoorbeeld zelfstandige handelaren met een uitgebreid netwerk andere noden hebben dan nieuwkomers-

gezinnen in armoede of mensen met een onzeker verblijfsstatuut. Het bereiken en activeren van deze onderscheiden groepen vergt een differentiatie in aanpak en in toegepaste methodieken. Van bij de start van een project moet duidelijk zijn op welk(e) segment(en) van de AMIF-doelgroep men zich wil richten en wat daar precies voor nodig is. Ook de doordachte keuze voor bepaalde projectpartners is daarbij van groot belang. Wie heeft expertise in wat, wie beschikt over de juiste netwerken om de doelgroep te bereiken?

Het opstarten en het draaiend houden van de gespreksgroepen nam heel wat **tijd en energie** in beslag. Hierdoor zijn andere zaken noodgedwongen uitgesteld of afgelast. Het is van belang om van bij de aanvang van het project rekening te houden met het **ambitieniveau**. Of zoals één projectmedewerker het kernachtig omschreef: “Eigenlijk hadden we met die gespreksgroepen alleen een volledig project kunnen vullen”.

- De doorgaans lange tijdspanne tussen ‘het gehoord worden’ en concrete beleidsacties (‘acuut probleem’ versus ‘lange-termijn oplossing’) kan een demotiverend effect hebben op de doelgroep, hetzelfde geldt voor een gebrek aan terugkoppeling over hoe de beleidsmakers met de signalen al dan niet aan de slag zijn gegaan. Het project toont aan dat er voldoende tijd moet worden gereserveerd om het hoe en wat van politieke besluitvorming in **duidelijke en eenvoudige taal** uit te leggen en ook **momenten te voorzien van terugkoppeling**. Het loont ook om het proces op te delen in onderscheiden stappen en kleine successen te vieren.
- **Het belang van continuïteit en beperkt tijdsinterval tussen activiteiten.** Om het enthousiasme en betrokkenheid van de AMIF-deelnemers te behouden doorheen het proces, is het van belang om elkaar bij regelmaat te blijven ontmoeten, zonder al te veel tijd te laten tussen opeenvolgende activiteiten. Het project heeft aangetoond dat je dan mensen verliest.
- De toegepaste **methodieken** moeten voldoende **laagdrempelig** zijn en gediversifieerd. Het loont de moeite om inhoudelijke activiteiten regelmatig af te wisselen met **ontspannende activiteiten** (bv. uitstap). Deze zorgen voor **bonding**, de activiteiten zijn ook **isolement-brekend** en **leefwereld-verbredend**.
- **Organisaties aantrekkelijk/toegankelijk maken voor de AMIF-doelgroep.** Volgende elementen kunnen helpen: zorg voor een actieve, ‘visuele’ en laagdrempelige rondleiding, voorzie een aanbod dat voldoende tastbaar en praktisch is, maak gebruik van duidelijke taal.
- **Toeleiding AMIF-participanten naar vrijwilligerswerk in ‘Vlaamse organisaties’** (bv. woonzorgcentra). Dit zorgt voor positieve beeldvorming en vertrouwen aan beide zijden.

3.2.5 Verduurzaming van de resultaten

Transfer in tijd en locatie

- Herentals, i.e. de intergemeentelijke samenwerking, heeft ten aanzien van het Agentschap Integratie en Inburgering interesse geuit voor de resultaten van het project.

Ontwikkeling van duurzame en tastbare materialen

- *Vrijwilligershandboek*: dit handboek moet organisaties/verenigingen ondersteunen die met AMIF-vrijwilligers willen samenwerken (Waar let je op? Wat zijn tips and tricks? Hoe kunnen we ons vrijwilligersbeleid optimaliseren voor de doelgroep?). De oorspronkelijke doelstelling was om de aanbevelingen te baseren op de concrete ervaringen van de AMIF-vrijwilligers en betrokken

organisaties in Beringen. Vanuit deze concrete insteek hoopte het project met dit boek een aanvulling te bieden op de reeds bestaande materialen rond (divers) vrijwilligerswerk. Echter, als gevolg van Covid-19 is dit niet mogelijk geweest en werd de handleiding opgebouwd op basis van reeds bestaande materialen en de concrete ervaringen vanuit het project.

- *Profielfiches*: dit is een tool voor de opmaak van vrijwilligersprofielen. Deze tool zal verschijnen als bijlage in het vrijwilligershandboek.
- *Methodieken straatacties*: bv. die methodiek met kaartjes en plattegrond die werd gebruikt in de straatactie rond 'Wonen en buurt'.
- *Informerende PowerPoints voor vrijwilligers*: (1) een PowerPoint-presentatie voor vrijwilligers bij de stad (inclusief voorstelling diensten, aanbod, enz.), (2) een PowerPoint-presentatie van het Agentschap Integratie en Inburgering over vrijwilligerswerk in het algemeen (regelgeving, statuten, wat haal je eruit?, enz.). Deze presentaties komen ook als bijlage in het vrijwilligershandboek.
- *Finaal aanbevelingsdocument voor lokale beleidsmakers*: een lijst met drempels en aanbevelingen voor het bestuur (mogelijk worden hierin ook de resultaten/drempels uit het DIVA-project mee opgenomen)

Verankeren in het beleid

- Er is nog geen concreet plan over hoe de overdracht van de finale aanbevelingen precies zal gebeuren.

Natuurlijke opvolger en laten inkantelen in bestaande structuren

- Het agentschap Integratie en Inburgering blijft organisaties ondersteunen die werken met AMIF-vrijwilligers. Dit aanbod is ingekanteld in hun werking. Het project heeft wel kunnen bijdragen aan een grotere bekendheid van dit aanbod en een verbeterde samenwerking met de zelforganisaties.
- Er wordt gezocht naar een *leidersfiguur/contactpersoon* die als brugfiguur kan optreden tussen de groep en de stad (dienst Lokale Economie). Het is daarbij van belang dat deze persoon gedragenheid ervaart binnen de doelgroep zelf.

Er wordt eveneens geprobeerd om de ad-hoc contacten tussen de handelaars vanuit de AMIF-doelgroep en de handelsverenigingen te verduurzamen. Door de AMIF-handelaars bij de handelsvereniging te betrekken kan deze werken vanuit een breder draagvlak. Om dit te bereiken zal de handelsvereniging in haar werking en acties rekening moeten houden met deze nieuwe doelgroep. Deze gesprekken worden ingepland in 2021.

Er wordt ook een plan van aanpak opgesteld om verder ondersteuning te kunnen bieden aan 'pre-starters' of ondernemende vrouwen vanuit de AMIF-doelgroep. Het projectteam zal dit plan voorstellen aan de stad met de vraag dit een plek te geven in het lokaal beleid. Dit plan van aanpak zal ook deel uitmaken van het aanbevelingsrapport dat zal overhandigd worden aan het beleid en tijdens een slotmoment zal voorgesteld worden.

3.3 Project 'Droom-Denk-Durf-Doe' (Genk)

Dashboard: het project in cijfers

- Genk: +66.000 inwoners, 55,3% van niet-Belgische origine
- 7866 jongeren (42% van Genkse jongeren) tussen 0 en 24 jaar hebben een niet EU-herkomst
- 2 weerbaarheidsdialoog cycli met Genkse middelbare scholen en Genkse organisaties met 900 leerlingen/jongeren en 100 leerkrachten/begeleiders/professionelen (schatting: 450 AMIF-jongeren)¹³
- 3 theatervoorstellingen door theatergezelschap van 25 jongeren (AMIF en niet-AMIF): (7/7: 145 bezoekers) (Coeur-Age: dag 120 bezoekers/avond 150 bezoekers) (SAMAR: 165 bezoekers)
- Democratiefabriek: 1285 bezoekers +/- 650 AMIF-jongeren
- Inspraaknamiddag tijdens 'Dag van het actief burgerschap' op het stadsplein (24/04/2019): 50 jongeren (38 AMIF)
- Connecteren (outreach): +/- 300 AMIF-jongeren
- Overlegmomenten stuurgroep 1 - jeugdorganisaties: 8 keer in volledige groep, 4 keer in kleinere groepjes
- Overlegmomenten burgerplatform AMIF-jongeren: 5
- 'In Current' jongeren (7 jongeren AMIF en niet-AMIF): 28 wekelijkse vergaderingen, maandelijkse activiteit met telkens +/- 100 aanwezigen

3.3.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

Als diverse en jonge centrumstad streeft Genk naar een optimale ontwikkeling van de talenten van haar burgers en een maximale inzet van het aanwezige sociale kapitaal. Het invullen van een eigen identiteit binnen een superdiverse samenleving verloopt echter niet steeds even vlekkeloos. Jongeren, en in het bijzonder AMIF-jongeren met een niet-EU nationaliteit of herkomst (42% van de Genkse jongeren), worden dagelijks geconfronteerd met de gelaagdheid van hun identiteit. Tevens zijn er een aantal drempels die het aanzetten tot actief burgerschap en beleidsparticipatie bij deze jongeren bemoeilijken. Zo blijken zij minder gemakkelijk hun weg te vinden naar de 'klassieke' jeugdwerking (bv. speelpleinwerking, jeugdverenigingen, ...) en klassieke vormen van beleidsparticipatie (bv. jeugd-raad). En als er toch een etnisch-culturele mix bereikt wordt, gaat de dialoog vaak over de verschillen tussen deze groepen. Er wordt minder vlug ingezoomd op de talenten, de kennis en de ervaringen van al deze jongeren, of thema's die los staan van hun origine.

Doelstelling en strategie

Het project wil er toe bijdragen dat jongeren, en in het bijzonder AMIF-jongeren, zich actieve en volwaardige burgers van Genk voelen en in hun eigen identiteitsontwikkeling verantwoordelijkheden opnemen voor andere Genkenaren en burgers. Daartoe richt het project zich op het stimuleren van interculturele ontmoetingen en verbondenheid tussen en met alle Genkse jongeren. Hierbij staat een bottom-up benadering die vertrekt vanuit de talenten en mogelijkheden van jongeren centraal.

¹³ AMIF jongeren worden in dit project als volgt omschreven: jongeren tussen 12 en 24 jaar die in Genk wonen of er vaak vertoeven; zonder EU nationaliteit en/of EU herkomst.

Projectcoördinatie en -partners

Vanuit de stad Genk wordt het project aangestuurd door de stafmedewerker sociale zaken en een projectmedewerker Actief burgerschap. Samen met de projectpartners KeKi (Kenniscentrum Kinderrechten) en de Vzw Nei tred (verbinden van jongeren via sociaalartistieke projecten) vormen zij het projectteam dat instaat voor de coördinatie en uitvoering van de projectactiviteiten. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met verschillende stadsdiensten waaronder dienst Jeugd en de dienst Diversiteit en gelijke kansen.

3.3.2 Projectactiviteiten

1. **De weerbaarheidsdialoog:**¹⁴ via theater beoogt de weerbaarheidsdialoog het versterken van actief en gedeeld burgerschap van jongeren in Genk, met bijzondere aandacht voor de interactie tussen jongeren van niet-Europese herkomst en de ontvangende samenleving. Tijdens een weerbaarheidsdialoogsessie gaan jongeren en leerkrachten van verschillende scholen (ASO, TSO, BSO, duaal leren en OKAN-scholen) alsook medewerkers van middenveldorganisaties (professionals) met elkaar in dialoog omtrent het thema 'vluchten' (over de schoolgrenzen en richtingen heen). Vooraf werd door vzw Nei Tred de methodiek "Postbus-IK" bezorgd aan de deelnemende leerkrachten (zie box 3.2).

Box 3.2 Postbus-Ik

Individueel of per twee definiëren de leerlingen 'vluchten' (in de breedste betekenis en niet louter gekoppeld aan oorlogsgebieden), welk waarneembaar gedrag hiermee gepaard gaat en welke oorzaken hier aan de grondslag liggen. Dit gebeurt door middel van een creatieve opdracht (schrijven/tekenen/collages) waarbij de leerkracht meer een coachende en begeleidende rol vervult en 'kwetsbaarheid' centraal stelt. Van mens tot mens, in plaats van leerkracht versus leerling, wordt zo getracht een sfeer te creëren die taboegevoelige of niet gekende onderwerpen bespreekbaar kan maken. De verschillende creaties worden niet uitgewisseld met of getoond aan elkaar maar in enveloppen of dozen bijgehouden tot na de weerbaarheidsdialoog. Het moment waarop de reflectie/evaluatie gebeurt worden de enveloppen of dozen opengemaakt en wordt de verworven kennis/inzichten/ervaring in klasverband verder uitgediept.

Deze methodiek omvat een eenvoudige leidraad die leerkrachten en leerlingen kunnen gebruiken om zich voor te bereiden op hun deelname aan de weerbaarheidsdialoog. De weerbaarheidsdialoog zelf bestaat uit twee luiken. De sessie start met een (auto)biografische theatervoorstelling geënt op universele thema's zoals extremisme, discriminatie, echtscheiding, burgerschap, verlies van dierbaren, automutilatie, zelfdoding, vluchten, vriendschap, kind-zijn, ... Nadien wordt er in verdiepende en creatieve workshops tussen leerkrachten/professionals en jongeren uitgewisseld over de opgedane ervaringen en de interpretatie van 'vluchten' in de brede betekenis van het woord en vanuit de eigen ervaringen. Daarna krijgt elke groep de opdracht om in een relatief kort tijdsbestek een eigen theaterstuk vanuit dans, taal en drama uit te werken en te brengen voor de volledige groep. Na de weerbaarheidsdialoog werd door Kenniscentrum Kinderrechten vzw een evaluatiedocument opgesteld met reflectievragen. Deze werden aan de deelnemende scholen en leerkrachten bezorgd en samen met de stad Genk en Nei Tred vzw ten gronde besproken.

Tijdens het project werden twee cycli van de weerbaarheidsdialoog georganiseerd. De eerste cyclus liep over 4 dagen, waaraan een 90-tal leerlingen en 10 leerkrachten/professionals per dag

¹⁴ <https://www.pl-ements.be/de-weerbaarheidsdialoog-wablief/>

deelnamen. De tweede cyclus liep over 5 dagen waaraan een 70-tal leerlingen en 10 leerkrachten/professionals per dag deelnamen.

Terwijl bij de organisatie van de eerste cyclus in 2019 nog maar 6 leerkrachten actief betrokken waren bij de uitwerking van de weerbaarheidsdialoog, is er naar het einde van het project (februari 2020) een netwerk van 15 leerkrachten uit 7 scholen die de organisatie van de weerbaarheidsdialoog verder in handen willen nemen. Omwille van mond-aan-mond reclame tussen leerkrachten en via de organisatie van een inspiratiedag waar ervaringen vanuit de weerbaarheidsdialoog worden gedeeld, breidt het netwerk van geïnteresseerde leerkrachten verder uit. Dit is mede het gevolg van de effecten die leerkrachten observeerden bij de jongeren. Zo waren er jongeren die bij aanvang van de weerbaarheidsdialoog niet durfden spreken maar naar het eind toe op het podium stonden. Ook was er bij de jongeren de erkenning van een gemeenschappelijke beleving ongeacht afkomst rond moeilijke thema's zoals bijvoorbeeld het niet gehoord of begrepen te worden. Het in dialoog kunnen gaan met leerlingen over moeilijke thema's was ook een belangrijke meerwaarde voor de leerkrachten die duidelijk zoekende zijn naar methodieken om beter te kunnen omgaan met culturele en etnische diversiteit binnen hun klas of school (zie box 3.3).

Box 3.3 Omgaan met diversiteit op school

"Het gros van de leerkrachten geeft aan dat de gebruikte methodiek van de weerbaarheidsdialoog ervoor gezorgd heeft dat vele leerlingen hun grenzen hebben verlegd en de kans hebben gekregen om te laten zien wat hun talenten zijn. Jongeren en leerkrachten worden uitgedaagd om uit hun 'comfort-zone' te stappen. De vaststelling dat het voor een aantal leerlingen nodig was om hen uit de schoolse context te halen om hen in hun kracht te zetten, was confronterend." (extract intern evaluatierapport weerbaarheidsdialoog, 1^e cyclus 2018)

Een belangrijke uitdaging is weliswaar de beperkte tijd waardoor er soms niet genoeg in de diepte kan gewerkt worden. Ook is er de vraag of zulk initiatief verder kan gezet worden zonder ondersteuning door de stad Genk. Het netwerk van leerkrachten en scholen dat zich rond de weerbaarheidsdialoog lijkt te vormen biedt mogelijkheden hiertoe. Tegelijkertijd blijft het afhankelijk van het vrijwillig engagement van individuele leerkrachten. Een sterkere link met het beleid van de scholen (bv. rond diversiteit) zou een sterkere garantie bieden voor de toekomstige duurzaamheid van dit initiatief.

2. Connecteren

Tijdens het project werd op een actieve manier contact gezocht met AMIF-jongeren. Dit gebeurde enerzijds op een laagdrempelige en informele manier door proactief in gesprek te gaan met jongeren (12-24 jaar) op plaatsen waar ze vaak samenkomen (bv. aan het station of op het plein voor de bibliotheek). Dit gebeurde soms door af te stappen op groepen jongeren en hen gericht een aantal vragen te stellen (zie box 3.4).

Box 3.4 Connecteren op het plein voor de stadsbibliotheek

Tijdens de 'Dag van het actief burgerschap' werden een aantal zitzakken op het plein voor de bibliotheek neergelegd en werden voorbijkomende jongeren gevraagd of ze al eens betrokken waren bij een beslissing in hun stad of gemeente en om hierrond hun verhaal te vertellen. Dit bleek een laagdrempelige alsook effectieve manier om in gesprek te gaan met jongeren en om hen een kans te bieden om hun stem te laten horen (10 van de 22 bevroegde jongeren lieten zo hun stem horen), bv.: "Het zou leuker zijn als jong en oud samen worden gebracht en ieder zijn mening kan geven zodat iedereen zijn zin krijgt" (AMIF-jongere 19 jaar). "Ik zou willen dat ze meer de kinderen betrekken met beslissingen die ze nemen, want later zullen we hier onze toekomst doorbrengen" (AMIF-jongere 14 jaar).

Soms werden er telefoonnummers uitgewisseld. Om contact te behouden werd een WhatsApp-groep opgezet. In andere gevallen vatten jongeren uit nieuwsgierigheid zelf het gesprek aan. Ook leidde het 'connecteren' op het stad plein soms tot meer langdurige gesprekken met groepen jongeren. Daaruit kwamen diepere inzichten over de manier waarop AMIF-jongeren hun leven

in de stad ervaren, de uitdagingen waar ze mee geconfronteerd worden en de oplossingen die ze zelf voorstellen (zie box 3.5).

Box 3.5 'Wat als jij het hier voor het zeggen had?'

"Buurthuizen zouden in alle wijken 'opendeurdagen' kunnen organiseren en de mensen die er werken zouden eens goed aan de buurtbewoners (jong en oud) moeten vertellen 'WIE' ze zijn, 'WAAROM' ze dit werk doen, 'WAT' en 'VOOR WIE' ze dit precies doen. En omgekeerd, dat wij, de buurtbewoners hen eens vertellen WIE WE ZIJN en WAT WIJ precies van hen VERWACHTEN. Want de kloof tussen de mensen in het buurthuis en de buurt wordt groter en groter. Het is onze wijk en het buurthuis moet terug naar de wijk! De juiste begeleiders aannemen!" (reflecties van jongeren tijdens een spontaan groepsgesprek op het stadsplein). ('Buurthuizen' is de term die jongeren gebruiken voor de jeugdhuizen in de wijken.)

Daarnaast werd ook binnen een meer formele setting contact gezocht met jongeren zoals bijvoorbeeld via bezoeken aan de OKAN-scholen of tijdens de weerbaarheidsdialogoog. Ook werden focusgroepsgesprekken georganiseerd met AMIF-jongeren die vanuit verschillende organisaties werden toegeleid. Zulke gesprekken lieten toe om dieper in te gaan op de uitdagingen die AMIF-jongeren ervaren in hun stad.

De resultaten tonen aan dat 'connecteren' naast het verwerven van inzichten over de leefwereld van AMIF-jongeren en de uitdagingen die ze ervaren, ook kan bijdragen tot het opbouwen van een vertrouwensband met deze jongeren. Bovendien kon het project hierdoor een aantal jongeren gemotiveerd krijgen om zich te engageren in andere activiteiten of trajecten zoals de Democratiefabriek, het toneelgezelschap Young complex of de bosklassen met AMIF-jongeren en andere jongeren.

Een belangrijke uitdaging is het feit dat connecteren met AMIF-jongeren heel wat inspanning, betrokkenheid en beschikbaarheid vergt van de degene die connecteert (geen '9 to 5' job). Het vraagt ook een aantal specifieke capaciteiten zoals het kunnen herkennen van de talenten van deze jongeren en het actief zoeken van opportuniteiten om de jongeren vanuit hun talenten te kunnen mobiliseren voor bestaande of eigen initiatieven. Een bijkomende uitdaging is dat connecteren ook verwachtingen schept bij de jongeren terwijl niet altijd antwoorden kunnen geboden worden op deze verwachtingen. De projectresultaten tonen aan dat de vertrouwensband die tijdens het connecteren wordt opgebouwd snel kan verwateren indien de jongeren niet verder worden opgevolgd of aansluiting kunnen vinden tot een aangepast aanbod vanuit de Genkse jeugdorganisaties of relevante stadsdiensten.

- 3. Young Complex.** Dit is een theatergezelschap dat met ondersteuning van het project werd opgezet door een groep AMIF- en niet-AMIF-jongeren die via de weerbaarheidsdialogoog en het connecteren hiervoor gemotiveerd raakten. Zo werden er tijdens de projectperiode 3 theateervoorstellingen opgevoerd en is het gezelschap gegroeid van 7 jongeren in het najaar van 2018 tot 25 jongeren begin 2020. Young Complex biedt AMIF- en niet-AMIF-jongeren de mogelijkheid om samen te werken vanuit gedeelde ervaringen en talenten. Men leert eveneens te kijken naar wat hen verbindt en minder naar de verschillen. Er zijn indicaties dat Young Complex is kunnen uitgroeien tot een gezelschap dat via theater een maatschappelijke impact heeft. Dit doen het gezelschap door vanuit de eigen talenten sociaal-artistisch theater te brengen dat maatschappelijke thema's aankaart. In die zin biedt dit traject een sterke tool voor het versterken van actief burgerschap bij de jongeren zelf maar ook bij het publiek dat naar de theateervoorstellingen komt kijken. Na de voorstelling kunnen de jongeren immers in gesprek gaan met mensen uit het publiek. De aanwezigheid van beleidsmakers tijdens de voorstellingen (bv. de burgemeester die aanwezig was bij één van de opvoeringen) werd

door de jongeren als een zeer belangrijke motiverende factor beschouwd. Zulke motivatie is belangrijk want het blijft een uitdaging om de jongeren die vaak kampen met persoonlijke problemen aan boord te houden. Omkadering en begeleiding spelen hiertoe een belangrijke rol en het is momenteel een vraagteken in welke mate dit bottom-up initiatief zich ook na het einde van het project zal kunnen verderzetten.

4. **De Democratiefabriek.** Dit is een interactieve tentoonstelling over identiteit, diversiteit en actief burgerschap. Jongeren vanaf 14 jaar bezoeken in duo's de Democratiefabriek en krijgen er allereerste opdrachten die hen uitdagen hun eigen ideeën, hun twijfels, opinies en vooroordelen ter discussie te stellen. Vanuit interactieve modules en opdrachten dialogeren jongeren over dilemma's over controversiële onderwerpen zoals samenleven in diversiteit, over actief burgerschap en over onze democratie. Telkens moeten ze oordelen, een positie innemen en hun mening of ervaring in vraag stellen. Telkens bespreken ze dit ook met elkaar en krijgen ze korte feedback over hun keuze of over het onderwerp. Nadien kunnen ze via een routekaart, waarop ze per oefening scores bijhouden, online een certificaat downloaden dat hen informeert over hun keuze. Deze tentoonstelling liep in de stadsbibliotheek van 23/9/2019 tot 14/10/2019 en trok 1285 bezoekers.

Verschillende leerkrachten voelden zich door hun deelname aan deze tentoonstelling sterker gemotiveerd om gevoelige thema's zoals vooroordelen, gevoelens, waarden en rechten in hun klas aan te kaarten. Leerkrachten gaven ook aan dat ze tijdens deze activiteit verhalen hoorden van hun leerlingen die ze anders nog nooit gehoord hadden. Dit bood dan een basis voor vervolgesprekken in de klas. Anderzijds werd er ook op gewezen dat zulke eenmalige activiteit geen langdurig proces of traject biedt waarin bepaalde burgerschapscompetenties op een meer continue manier ingeoeffend kunnen worden. Er is het risico dat jongeren gedurende hun bezoek aan de tentoonstelling sociaal wenselijk gedrag vertonen maar daarna vervallen in de reeds bestaande vooroordelen en daaraan gelinkte gedragingen.

5. **In Current.** In Current is een project vanuit de afdeling Sociale Zaken van stad Genk waarbij een groep gemotiveerde Genkse jongeren activiteiten organiseren rond diverse maatschappelijke thema's. De groep komt wekelijks samen en organiseert elke maand één activiteit. De activiteiten richten zich op jongeren (AMIF en niet-AMIF), ouders en organisaties, alsook op beleidsmakers in de stad. De jongeren willen hen uitdagen om samen na te denken over de drempels waar jongeren uit Genk mee worstelen. Ze streven naar een positieve leefomgeving waarbij integrale verbinding, bewustwording en talentontwikkeling de rode draad vormen. Hierbij wordt steeds vertrokken vanuit een positieve benadering van de talenten en mogelijkheden van iedere persoon. Zo organiseerde In Current op 19/12/2019 op de laatste dag van de examens een ontmoetingsmoment voor jongeren op het stadsplein van Genk. Dit is immers een dag waarop vele jongeren het centrum intrekken om de vakantie samen met vrienden in te zetten. Met gratis chocomelk, een panna(voetbal)kooi, vuurkorven, muziek en volkspelen kregen de In Current-jongeren de kans om tijdens de namiddag met ongeveer 100 jongeren op een informele manier in dialoog te gaan. Op die manier kregen ze inzichten in wat er leeft bij de jongeren, hoe de examens geweest waren en hoe het verloopt op school.
6. **Burgerplatform - AMIF jongeren (Stuurgroep 2).** AMIF-jongeren met wie doorheen de verschillende projectactiviteiten (Weerbaarheidsdialoog, connecteren, Young Complex, ...) een sterke vertrouwensband werd opgebouwd, werden vervolgens aangemoedigd om deel uit te maken

van een burgerplatform. Het was de bedoeling dat deze groep AMIF-jongeren met beleidsmakers en middenveldorganisaties in dialoog zou kunnen gaan over de drempels waar AMIF-jongeren mee geconfronteerd worden. Tevens was er de ambitie binnen het project dat dit burgerplatform kan doorgroeien in een beleidsparticipatie-orgaan zoals een vernieuwde jeugdraad waar de stem van AMIF-jongeren sterker kan doorklinken. Het is echter een uitdaging om jongeren hiervoor geëngageerd te krijgen en te houden. Dit soort activiteit is immers minder vrijblijvend en vraagt meer inspanning van de jongeren. Daarom is het belangrijk om zeker in de beginfase zeer aanklappend te werken. Maar ook na het project zal een mediator of ‘trekker’ in het burgerplatform nodig blijven.

7. **Netwerk middenveldorganisaties en stadsdiensten (stuurgroep 1).** Tijdens het project werd een netwerk van Genkse jeugdorganisaties, stadsdiensten en scholen opgebouwd die in dialoog gaan rond opportuniteiten om op een meer collectieve manier actief en gedeeld burgerschap van AMIF-jongeren te versterken. Het was tevens de bedoeling om deze dialoog te voeden met inzichten vanuit de projectactiviteiten en het burgerplatform rond de drempels die AMIF-jongeren ervaren. Hiertoe werd door de projectpartner KeKi een professionaliseringstraject aangeboden waarbij de leden van het netwerk door middel van de ‘reflectieve dialoog methode’ ondersteund werden in het operationaliseren van kinderrechten, democratisch bewustzijn en actief burgerschap. Dit gebeurde onder andere aan de hand van constructieve (zelf)kritische vragen en interactieve oefeningen¹⁵ bij controversiële stellingen (zie box 3.6) over drempels die AMIF-jongeren ervaren. Tijdens de dialoogsessie werd getracht om naar een algemene consensus te komen over de way forward. Dit resulteerde bijvoorbeeld in een wijkspel waarbij organisaties van het netwerk en AMIF-jongeren in gesprek konden gaan rond specifieke drempels die ze ervaren. Het doel was om een kennismaking en uitwisseling te faciliteren tussen de stuurgroepleden en AMIF-jongeren.

Box 3.6 Voorbeelden van stellingen besproken tijdens dialoogsessies

- Stelling: *“Een AMIF-jongere moet dubbel zo hard werken om hetzelfde te bereiken.”*
Conclusie dialoogsessie: AMIF-jongeren vertrekken vanuit een andere startpositie in de samenleving. De jongeren dienen de nodige kansen te krijgen om gelijkwaardigheid te bewerkstelligen. Dit betekent niet dat er geen andere jongeren in Genk zijn die extra kansen nodig hebben. Alleen is de complexiteit van de context een bepalende factor voor AMIF-jongeren..
- Stelling: *“Bekendmaking van het aanbod is onvoldoende. Er is meer nodig om AMI-jongeren te bereiken. Onbekend is onbemind.”*
Conclusie dialoogsessie: We hebben meer nood aan brugfiguren voor de AMIF-jongeren. Het is belangrijk voor organisaties/begeleiders om als mens naar de jongeren toe te stappen, om te vertrekken van de vragen van de jongeren zelf.

Naast de reflectieve dialoogsessies werd eveneens op aanklappende manier gewerkt met de leden van het netwerk. Zo werden in kleinere groepen overlegsessies georganiseerd waarbij ervaringen en kennis werden uitgewisseld en collectieve actieplannen werden uitgewerkt. Ook werden afspraken gemaakt om het project ‘Powertools’ rond het versterken van psychosociaal welzijn bij AMIF-jongeren te introduceren in één van de GO!-scholen in Genk.

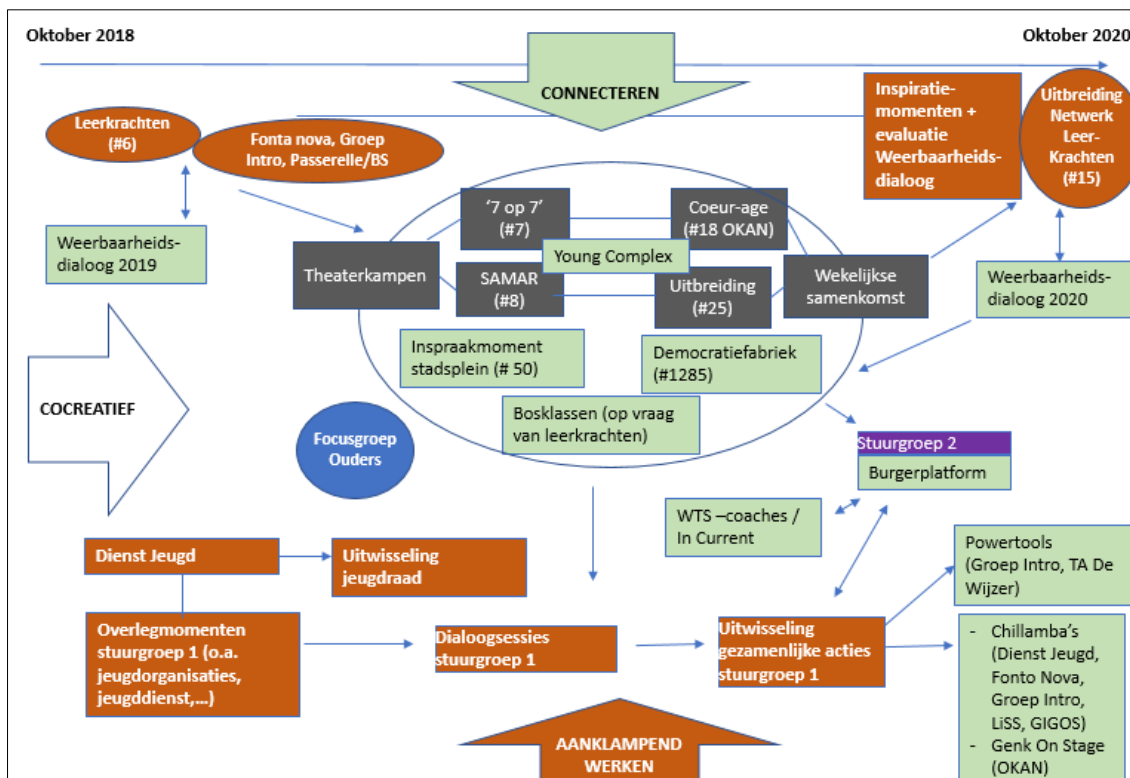
Alhoewel een groeiende dynamiek kon worden waargenomen binnen het netwerk, botste het project op een aantal belangrijke uitdagingen bij het stimuleren van meer samenwerking tussen de professionele actoren en de beleidsactoren binnen het jeugd welzijnswerk in Genk. Hierbij konden de volgende drempels worden waargenomen:

¹⁵ Bijvoorbeeld, deelnemers worden tijdens de dialoogsessie gevraagd om zich voor een specifieke stelling te positioneren op een glijdende schaal met uiterst links helemaal niet akkoord en uiterst rechts helemaal akkoord. Deze visualisering van uiteenlopende meningen biedt een sterke basis om hierover in dialoog te gaan.

- **Weinig kruisbestuiving tussen organisaties:** ieder heeft zijn manier van werken en er wordt vaak naast mekaar gewerkt. Zo was er bijvoorbeeld slechts matige interesse bij de jeugdwerkorganisaties om deel te nemen aan projectactiviteiten. Nochtans boden deze activiteiten (bv. weerbaarheidsdialogsessies of voorstellingen van Young Complex) een unieke kans om inzicht te krijgen in de drempels van AMIF-jongeren en om hierover in gesprek te gaan met de jongeren.
- **Gebrek aan langetermijnvisie/-beleid:** uitwisseling tussen organisaties onderling of kennismakingsmomenten tussen jeugdorganisaties en AMIF-jongeren worden vaak slechts éénmalig georganiseerd. Dit resulteert niet in blijvende effecten en jongeren stromen meestal niet door.
- **Beperkte reflectie over competenties van eigen medewerkers:** er is nog onvoldoende kritische zelfreflectie over de mate waarin medewerkers de nodige capaciteiten hebben om te kunnen omgaan met de superdiverse samenleving.
- **Categoriaal versus inclusieve visie:** bepaalde organisaties zien AMIF-jongeren als onderdeel van de grote groep ‘kwetsbare jongeren’ waar ze in zijn geheel op focussen (d.i. een eerder inclusieve visie). Maar AMIF-jongeren vergen vaak ook een andere aanpak (d.i. een meer categoriale benadering) omwille van specifieke uitdagingen waar ze mee geconfronteerd worden.
- **Organisch vs. gestructureerd proces:** organisaties en beleidsactoren lijken nog sterk vast te houden aan een planmatige aanpak waarbij een veranderingsproces vooraf dient bepaald te worden. Een participatief bottom-up proces dat meer organisch een vorm aanneemt, wordt als te ambitieus gezien. Echter sociale verandering verloopt echter niet op een voorspelbare manier.

3.3.3 Projectactiviteiten

Het onderstaande schema biedt een overzicht van de belangrijkste activiteiten die werden uitgevoerd tijdens het project in de periode oktober 2018 tot oktober 2020. Het schema illustreert hoe het integreren van verschillende strategieën om te connecteren met AMIF-jongeren (zie groene en grijze boxen) heeft kunnen bijdragen tot een veelheid van activiteiten waaraan AMIF- en niet-AMIF-jongeren op een actieve manier konden deelnemen. Tegelijkertijd werd er via de samenwerking en het aanklappend werken (zie rode boxen) met institutionele actoren (bv. leerkrachten in de scholen, jeugddienst, middenveldorganisaties, ...) ook toegewerkt naar een jongerenaanbod dat rekening houdt met de drempels die AMIF-jongeren ervaren en die tijdens het connecterend werken met de jongeren duidelijker werden.

3.3.4 Beleidsaanbevelingen/Belangrijkste take-aways

Het opbouwen van een vertrouwensband met AMIF-jongeren is een belangrijke voorwaarde om hun stem te laten horen en om zich te engageren als actieve burger. De resultaten van het Droom-Denk-Durf-Doe project tonen aan dat connecteren op maat van AMIF-jongeren en activiteiten die ontmoeting en verbinding mogelijk maken en inspelen op hun talenten, belangrijke handvatten bieden om zulke vertrouwensband op te bouwen en om actief en gedeeld burgerschap bij AMIF-jongeren te versterken. Een beleid dat hierop wil inzetten dient weliswaar rekening te houden met de volgende randvoorwaarden.

- **Connecteren.** Een ‘connector’ dient herkenbaar te zijn voor de jongeren en is tevens bereikbaar en beschikbaar via diverse communicatiekanalen (mens-tot-mens, sociale media, ...) op uiteenlopende momenten van de dag en op verschillende plaatsen (geen afgebakend werkterrein). Hij of zij gaat proactief naar de jongeren toe en kan met een mensgerichte en informele stijl contact houden met de jongeren en hij of zij stelt daarbij gelijkwaardigheid en dialoog centraal. Het vraagt ook een aantal specifieke capaciteiten zoals het kunnen herkennen van de talenten van deze jongeren en ook opportuniteiten zoeken om de jongeren vanuit hun talenten te kunnen mobiliseren voor bestaande of eigen initiatieven. Een effectieve connector is tevens bereid om met eender welke hulpvraag aan de slag te gaan en kan hierbij vlot schakelen tussen de ‘probleemwereld’ van een individu en de bredere systeemwereld (instanties en bredere samenleving), steeds vertrekkende vanuit het perspectief van de doelgroep. Dit vraagt maatwerk met o.a. aandacht voor meertaligheid, inzicht in de context van de doelgroep en hun specifieke noden, het beschikbare aanbod, ...
- **Een effectieve omkadering van de connector voorziet** de nodige middelen (geld, infrastructuur, personeel, tijd, ...). Tevens moet de connector een breed netwerk kunnen aanspreken en mobiliseren om zo een antwoord te kunnen bieden op de vragen of noden die tijdens het connecteren

naar boven komen. Hierbij is het belangrijk om continuïteit te verzekeren hetgeen een gezamenlijke inspanning vergt van verschillende jeugdorganisaties of stadsdiensten. Tijdens het project werd bijvoorbeeld duidelijk dat AMIF-jongeren na het doorlopen van het onthaaljaar in de OKAN-school vaak alle contact met het reguliere jeugdwerk verliezen. Een beter gecoördineerd aanbod vanuit de jeugdorganisaties kan een antwoord bieden op zulke uitdagingen. Connecteren op zich is dus niet voldoende. De connector moet verbinding kunnen maken met een aanbod van activiteiten en voorzieningen op maat van de specifieke noden en context van de AMIF-jongeren. De connector moet ook zichtbaar zijn in diverse formele en informele domeinen, zodat jongeren deze persoon niet meteen identificeren met één bepaalde structuur, maar wel met een bepaalde open houding, visie, ...

- **AMIF-jongeren willen aangesproken worden op hun talenten, capaciteiten en niet steeds op (veronderstelde) verschillen of datgene waarin ze zogenaamd tekort schieten.** Artistieke projecten, zoals de weerbaarheidsdialoog en theater, bleken een effectieve en verbindende methode om ontmoeting tussen AMIF- en niet-AMIF-jongeren te stimuleren. Ook het feit dat dit geen eenmalige activiteit betrof maar ingebed was in een breder leertraject binnen de school en gedragen werd door een groeiend netwerk van leerkrachten was een belangrijke bevorderende factor voor het connecteren. Samen met het connecteren heeft de weerbaarheidsdialoog een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot het engageren van een groep AMIF-jongeren in het theatergezelschap 'Young Complex' en, zij het in beperkte mate, in een burgerplatform. Dit toont aan dat zulke activiteiten er inderdaad in slagen om de moeilijk bereikbare doelgroep van AMIF-jongeren te bereiken en deze jongeren te motiveren om een actievere rol te spelen in het maatschappelijke leven van de stad Genk. Van onderuit werken staat hierin centraal.
- **Visievorming rond het vrijetijdsaanbod voor AMIF-jongeren:** de resultaten van het project tonen aan dat er nood is aan een meer gedeelde visie bij de Genkse jeugd(welzijns)werkorganisaties en dienstverleners rond de toegankelijkheid en relevantie van het jeugd(welzijns)werk voor AMIF-jongeren. De stad Genk kan een belangrijke faciliterende rol spelen bij die reflectie die tevens gevoed kan worden door de bevindingen vanuit het project. Volgens die bevindingen lijkt een 'multiculturele' visie (Kymlicka 2010, Celeste et al., 2019) waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke sociaal-economische positie van AMIF-jongeren (in vergelijking met autochtone jongeren) aangewezen. Toch lijken verschillende organisaties een eerder 'kleurenblinde' visie (Celeste et al., 2019, Laoukili et al., 2019) te volgen waarbij AMIF-jongeren als onderdeel van een grotere groep 'kwetsbare jongeren' worden beschouwd. Bij zulke visie wordt sterk de nadruk gelegd op de gelijkwaardigheid van de jongeren, ongeacht hun afkomst. Hierin schuilt echter het risico dat er minder expliciet inspanningen worden gedaan om het aanbod, of de toeleiding naar het aanbod, af te stemmen op de specifieke situatie of noden van AMIF-jongeren. Daarnaast is er ook nood aan een meer gedeelde visie rond de manier van werken met AMIF-jongeren. De resultaten van het project wijzen op de voordelen van een organische aanpak waarbij de jongeren op een actieve manier betrokken worden bij de vormgeving van specifieke acties. Zo zijn er sterke indicaties dat jongeren hierdoor worden aangesproken op hun talenten hetgeen een sterk 'empowerend' effect heeft en op die manier een sterke hefboom kan zijn voor actief burgerschap.

3.3.5 Verduurzaming van de resultaten

In de beleidsdoelstellingen van de stad Genk wordt al expliciet verwezen naar het Droom-denk-durf-doe-project. Echter zonder concrete beleidsmaatregelen is er een reëel risico dat de verschillende activiteiten, die tijdens het project met succes zijn ingezet om AMIF-jongeren aan te zetten tot actief en gedeeld burgerschap, verdwijnen of stilletjes aan wegebben. Vanuit het project werden de volgende

pistes naar voor geschoven om de beleidsintentie van de stad Genk in verband met de AMIF-doelgroep te operationaliseren.

- ondersteuning bieden voor connecterend werken, specifiek afgestemd op de AMIF-jongeren;
- impulsen geven voor de uitbouw van een specifiek aanbod dat op een verbindende manier ontmoeting en dialoog mogelijk maakt tussen AMIF-jongeren en niet-AMIF inwoners van Genk (bv. via verdere ondersteuning van de weerbaarheidsdialoog, Young Complex, jaarlijkse organisaties van activiteiten zoals de Democratiefabriek, ...);
- ondersteunen van het groeiende netwerk van leerkrachten vanuit verschillende scholen (inclusief OKAN-onderwijs) en leerlingen waarbinnen ervaringen en kennis inzake het omgaan met diversiteit kunnen uitgewisseld worden;
- een coördinerende rol opnemen (mogelijk via de jeugddienst) binnen het netwerk van jeugdorganisaties en stadsdiensten met het oog op de uitbouw van een specifiek aanbod voor AMIF-jongeren, gericht op het versterken van actief en gedeeld burgerschap;
- het ondersteunen van het burgerplatform met AMIF-jongeren en het stimuleren van linken met bestaande beleidsorganen voor jongeren, zoals de jeugdraad.

3.4 project 'ROOTS' (Leuven)

Dashboard: het project in enkele cijfers

- Leuven: +100.000 inwoners, 162 nationaliteiten, 1% heeft een vluchtverleden
- Tussen de 10 en de 25 deelnemers in de Kerngroep
- 8 ROOTS-cafés
- 150 buddy's binnen de buddy-werking voor anderstalige nieuwkomers

3.4.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

In Leuven wonen 162 nationaliteiten samen. Dat is een kleine 20% van de totale bevolking, hetgeen hoger is dan in andere centrumsteden, waar het aandeel van deze groep gemiddeld 4,5% bedraagt alsook hoger dan in het Vlaams Gewest, waar het aandeel 2,9% is. De cijfers tonen ook aan dat ongeveer 1% van de volledige Leuvense bevolking een recent vluchtverleden heeft. Het gaat dan om ongeveer 1000 personen. De meesten onder hen komen uit de Hoorn van Afrika (Somalië, Eritrea en Ethiopië), Afghanistan, Irak en Syrië. Sinds 2019 is er ook een sterke toename van vluchtelingen uit Palestina. Het gaat hoofdzakelijk over alleenstaande en jonge mannen. Meer dan de helft van alle vluchtelingen en beschermden zijn 25 jaar of jonger.

Bij de groep van jonge vluchtelingen¹⁶ in Leuven leven veel noden en behoeftes, dat ging de stad voorafgaand aan dit AMIF-project na. In de eerste plaats is er de vraag naar het inwilligen van specifieke basisbehoeftes, zoals waardig werk en een goede huisvesting. Daarnaast bleek ook zinvol bezig zijn en een fijne vrijetijdsbeleving één van de prioriteiten van de jongeren. Daarnaast stelde de stad ook vast dat er een nood was competentieontwikkeling en uitwisseling bij Leuvense jongerenwerkers die met deze en andere kwetsbare doelgroepen werken.

Op deze vaststellingen is het ROOTS-project gestoeld.

Doelstelling en strategie

De ambities van het ROOTS-project hadden van bij de start vooral te maken met die jonge nieuwkomers in de stad, in de eerste plaats (zij het niet alleen) jongeren die gevlucht zijn uit hun land van herkomst. Het doel van ROOTS was om de sociale en maatschappelijke competenties van die jonge nieuwkomers te versterken en hun brede maatschappelijke participatie te stimuleren. Hiervoor werden een waaier aan strategieën en methodieken in het project ingeschreven: overleg met de jongeren (al dan niet in subgroepen), een aanbod van vormingen en bezoeken, (toeleiding naar) vrijetijdsactiviteiten, vrijwilligerswerk en toeleiding naar reguliere werkingen van stadsdiensten en stadsorganisaties. De jongeren werden vooral aangesproken op hun band met de stad. Vandaar ook het gebiedsgerichte aspect van ROOTS en de betrachting om ook jongeren uit de 'concentratiewijken' toe te leiden naar het project.

Naast deze eerder **gemeenschapsvormende en educatieve activiteiten wou het project ook expliciet beleidsparticipatief zijn**. Dat betekent dat er doorheen het project duidelijk inspanningen werden gedaan om de jonge nieuwkomers - in de vorm van een 'Kerngroep' - te informeren over het stedelijk en Vlaams beleid (Wat is beleid? Wie zijn de actoren? ...), via onder meer spelmethodieken (bv. Gamechanger, Lomap), deelname aan praatgroepen en een bezoek aan het Vlaamse parlement, justitiepaleis, JES Studio, enz. Daarenboven werd getracht de jongerengroep ook rechtstreeks in

¹⁶ Jonge vluchtelingen werden in dit project specifiek gedefinieerd als jongeren tussen 17 en 25 jaar die via de recente vluchtelingenstroom (na 01/01/2015) in Leuven terechtgekomen zijn en erkend zijn als vluchteling of subsidiair beschermd.

contact te brengen met stedelijke beleidsmakers zodat de jongeren leren hoe ze hun ideeën en visie kunnen laten horen bij de lokale bewindvoerders. Dit gebeurde tijdens stedelijke evenementen, zoals ‘Tous Aan tafel’, een initiatief waarbij jongeren en beleidsmakers samen eten maken en opeten. De documentaire die over het ROOTS-project werd gemaakt illustreert deze evenementen goed. Dit alles met de bedoeling deze jonge nieuwkomers te laten uitgroeien tot een nieuwe generatie stadsmakers. Want dat werd als een cruciale succesfactor gedefinieerd: jonge vluchtelingen echt deel laten worden van de Leuvense jonge bevolking. Het project sprak hen daarom aan als jongeren, vanuit een gemeenschappelijkheid, en niet vanuit hun probleem-verleden.

Er werd niet alleen rechtstreeks met de jongeren gewerkt. Op een tweede lijn werd - en gedurende het project steeds intensiever - ook een werking uitgerold naar bestaande lokale organisaties (bv. jeugdorganisaties, bestaande buddy-werking) en events (vnl. festivals, cultuuraanbod). Dit met de bedoeling hen meer bewust te maken wat een goede en **cultuursensitieve aanpak** is van jongeren met een migratieachtergrond in het algemeen en vluchtelingen in het bijzonder. De werking die de stad op deze tweede lijn ontwierp was niet geheel nieuw. Binnen de stad was er al een vrijetijdsaanbod van vnl. sport- en socio-culturele activiteiten dat mee gericht was op deze precaire groep van AMIF-jongeren. Het ROOTS-project wou daarom geen totaal nieuw aanbod creëren naast die bestaande initiatieven, maar werkte hiermee intensief samen met als doel om dat bestaande aanbod nog meer cultuursensitief te maken. Dat neemt echter niet weg dat door het ROOTS-project wel nieuwe stimulansen werden gegeven, bijvoorbeeld via intervisie en interculturalisering van jongerenwerkingen het opschalen van het Leuvense buddy-project, enz.

Projectcoördinatie en partners

Het ROOTS-project is een project dat geïnitieerd werd door de Stad Leuven, meer specifiek:

- Directie Samenleving: afdeling Gebiedsgerichte Werking, afdeling Diversiteit & Gelijke Kansen en afdeling Jeugd.
- Directie Algemene Zaken: afdeling Preventie en Veiligheid.

Het vond plaats in samenwerking met verschillende stedelijke diensten en organisaties, in de eerste plaats:

- Divers Leuven vzw: een stedelijke vzw, die verbonden is aan de afdeling Diversiteit en Gelijke kansen van de stad Leuven.
- Vzw Stedelijk Jeugdwerk Leuven: een stedelijke vzw, die verbonden is aan de afdeling Jeugd van de stad Leuven.

3.4.2 Projectactiviteiten

Stelplaats en kerngroep

Het ROOTS-project bouwde dus voort op een werking en intentie die al bestond in de stad. Meer bepaald steunde het project op de werking van de stedelijke diensten in en rond de zgn. Stelplaats. De Stelplaats is een fysieke ruimte nabij het Leuvense station (een oude hal waar vroeger Lijnbussen werden hersteld) waar jongeren zich kunnen ontwikkelen *als* jongeren en *met* andere jongeren - met of zonder migratie-achtergrond. Nog voor het AMIF-project begon, was er binnen de Stelplaats al een jongerenpreventiewerker van de stad Leuven actief met het aanbieden van vrijetijdsactiviteiten aan en het maatschappelijk ondersteunen van jonge nieuwkomers. Dit gebeurde door middel van tweewekelijkse samenkomsten. De bedoeling van die samenkomsten was het samen opzetten van activiteiten met de jongeren, maar ook het toeleiden van jongeren naar bestaande (vrijetijds)organisaties om daar als deelnemers of als vrijwilligers betrokken te zijn.

Deze werking werd binnen het AMIF-project verder uitgediept onder leiding van de twee jongerenwerkers die voor het project werden aangeworven (Enya en Sophie). Ook werd een extra luik toegevoegd: een kleine relatief vaste ‘Kerngroep’ van jonge vluchtelingen werd samengesteld. Doel van deze kerngroep was het identificeren van problemen van jonge vluchtelingen in Leuven en het collectief zoeken naar oplossingen voor deze problemen. De acties die uit het overleg met de kerngroep volgden waren onder meer klasbezoeken bij Open School, en het regelmatig organiseren van een ROOTS-café.

De leden van de kerngroep werden door de AMIF-jongerenwerkers gezocht en aangesproken. Hoewel begeleid door de ROOTS-medewerkers lag het eigenaarschap van de kerngroep voor een belangrijk deel bij de jongeren zelf. Aan het eind van het tweejarige proces kunnen we vaststellen dat niet enkel als groep er een duidelijk dynamisch proces is geweest, zo gaven ook de begeleiders aan, maar ook voor individuele vluchtelingen kon het verschil worden gemaakt (op het vlak van netwerking, van vorming en training, van contacten voor stages en werk).

Een van de AMIF-medewerkers over de do’s & don’ts bij de begeleiding van de kerngroep van jonge vluchtelingen:

“De rode draad in de begeleiding is het werken aan en evenwichtige vertrouwensrelatie. Dit vergt tijd, een cultuursensitieve aanpak, authenticiteit en doorzettingsvermogen. Als jongerenwerker is het moeilijk een gezonde balans te vinden tussen werk en privé. Je moet jezelf blootgeven om vertrouwen te winnen maar tegelijk moet je vermijden dat jongeren in je eigen vrije tijd beroep op je doen. Grenzen duidelijk aangeven brengt ook risico’s mee, zoals jongeren die je een paar weken negeren. Een concreet voorbeeld: een door de jongere aangeboden frisdrank weigeren en je eigen frisdrank kopen, is not done. Jonge vluchtelingen ervaren dit als weinig respectvol en voelen zich hierdoor minderwaardig, ook al doe je dit als jongerenwerker vooral omwille van de financiële situatie van de jongeren. Voor een goede vertrouwensband is het dus belangrijk dat je als jongerenwerker bijleert over de jongeren hun cultuur en jezelf er daar ook voor open stelt. Vanuit die vertrouwensband kan je de jongeren uitdagen om meer abstract na te denken, bijvoorbeeld over beleid, en voorbij hun huidige situatie te kijken. Dit is voor velen moeilijk aangezien zij een korte of geen scholing genoten in hun thuisland en vaak al jaren in een ‘overlevingsmodus’ zitten. Een belangrijke les die wij uit de kerngroepbijeenkomsten geleerd hebben, is dat wij onbewust nog steeds op een Europese, en vrij schoolse manier kijken naar vergaderingen: samen aan tafel brainstormen. Met die insteek is het echter moeilijk laaggeschoolde jonge vluchtelingen te motiveren. Daarom zijn we met het concept ‘FUN-meetings’ van start gegaan. Het doel van deze meetings was om de jongeren zodanig te motiveren opdat zij over het beleid willen nadenken en hierin willen participeren. Informaliteit en ongedwongenheid stonden centraal in de FUN-meetings en dat zorgde voor een grote aantrekkingskracht naar de jongeren. De uitstappen, workshops, gezelschapsspelen, kookactiviteiten.. waren een goede opstap om het met de jongeren over het beleid te hebben. De ‘FUN-meetings’ werden positief geëvalueerd.”

Het Leuven zijn/de buurtwerking

Al was de Stelplaats duidelijk de fysieke draaischijf van het project, toch speelde niet alles daar af. Er werden verschillende (samenwerkings)activiteiten georganiseerd in specifieke Leuvense buurten.

Elke inwoner van Leuven woont in een bepaalde straat en buurt. Die directe woonomgeving kan een hefboom zijn voor burgerzin en beleidsparticipatie omdat het de omgeving is waar mensen zich direct mee verbonden weten. Het is daardoor vaak de eerste plaats waar mensen (maatschappelijke) verandering willen realiseren. Daarom zette het ROOTS-project sterk in op het creëren en stimuleren van ontmoetingsmomenten tussen de jonge vluchtelingen en de andere omwonenden in de wijk. Het ging om initiatieven met een laagdrempelig karakter, zoals bijvoorbeeld een feest (bv. iftar, Afghaanse avond). De specifieke buurtgerichte werking - eerst in de Mussenwijk en daarna de Maria Theresiastraat - werd echter in de loop van het project anders ingevuld vanuit de vaststelling dat niet voor alle vluchtelingen de band met de eigen buurt even positief is. Sommigen onder hen willen net weg uit de buurt waarin ze leven. Daarom werd de buurtgerichte werking verder verbreed en werden ook andere wijken betrokken, in het bijzonder die buurten waar er wel sprake is van een positieve binding (mensen willen er blijven wonen).

In het kader van het ‘Leuvens zijn’ werd ook de bestaande Leuvense buddywerking uitgebreid naar de AMIF-doelgroep. De buddywerking impliceert dat een jongere gekoppeld wordt aan één specifieke begeleider of buddy en van die persoon inhoudelijke begeleiding krijgt.

Belangrijk om hier te vermelden is dat, net als de Stelplaats-werking, ook de buurtgerichte werking en buddy-werking in Leuven reeds bestonden vóór het AMIF-project van start ging. Dat betekende onder meer dat er reeds frequent ontmoetingsavonden werden georganiseerd waarbij het lokale buurtcomité alle recente inwoners met een vluchtverleden uitnodigde voor een kop koffie en een gesprek. Het AMIF-project bouwde dus verder op deze traditie en schaalde deze op.

Intervisie-orgaan

Binnen het ROOTS-project werd ook een zgn. intervisie-orgaan gestart. Het gaat om een regelmatige samenkomst van alle jongerenwerkers van stedelijke en niet-stedelijke vzw’s (bv. Den Tube, Arktos vzw, enz.). Gecoördineerd door de Afdeling Jeugd van de stad Leuven werd (en wordt) binnen het intervisie-orgaan de ervaringen van het ROOTS-project gedeeld. Het intervisie-orgaan ambieert ook dat Leuvense organisaties die werken met jongeren (AMIF en niet-AMIF) meer cultuursensitief worden. Interessant daarbij is de vraag in hoeverre de noden van AMIF-jongeren gelijk lopen met die van andere kwetsbare jongeren en het onderzoek of gemeenschappelijke antwoorden mogelijk zijn. In dit proces werden verschillende technieken gebruikt, bv. de lancering van een film-pje/documentaire, vorming, een werkgroep Gedeelde Visie, een inspiratiedag voor professionelen en jeugdwerkers, ... Er wordt ook nagedacht over het werken met een diversiteitsambtenaar en/of een gericht subsidiereglement. Tot slot is er ook gekeken om dit intervisieorgaan een plaats te geven binnen het bestaande jeugd welzijnsoverleg (JWO), een orgaan dat organisaties rond jongerenwelzijn in Leuven bij elkaar brengt.

Naast het meer cultuursensitief maken van hun werking – gezamenlijk en individueel – had het intervisie-orgaan ook de bedoeling de werking van de jongeren-vzw’s beter op elkaar af te stemmen en samenwerking te stimuleren. Een van de uitkomsten van het Intervisie-orgaan was ook de start van een nieuw jongereninitiatief specifiek voor meisjes, onder de naam ‘Mulan’.

3.4.3 Algemene reflecties over het proces van het project

Betrokkenheid stedelijke diensten en niet-stedelijke organisaties

Kenmerkend voor het ROOTS-project is de betrokkenheid van erg veel stedelijke diensten en departementen, stedelijke vzw’s, enz. Hoewel er twee specifieke ROOTS-medewerkers werden gefinancierd op dit AMIF-project was de betrokkenheid van vele andere stadsmedewerkers groot (bv. Dienst Diversiteit en Gelijke Kansen, Dienst Preventie, Jeugddienst, ...). Zij waren ook vertegenwoordigd in de lokale stuurgroep van het project. Er was bovendien ook veel contact met aanverwante organisaties uit Leuven of daarbuiten (OHL World Team, Arktos, Uit de Marge, CAW, Samedoon, enz.) en stedelijke evenementen (bv. Participatiefestival, Bijt in je vrije tijd, BURN-festival, Habitat-festival, Leuven maak het mee, enz.). Dit verliep goed dankzij de combinatie van een formele projectstructuur en vele informele contacten. De sterke betrokkenheid van verschillende stadsactoren mag zelfs als een van de basiselementen in de architectuur van het project worden gezien. Dat daarop werd ingezet had een dubbele reden. Ten eerste had het als voordeel dat de inzichten en resultaten van het project meteen konden geïntegreerd worden in de diensten zelf. De rechtstreekse betrokkenheid vereist geen tussenschakels. Ten tweede had deze aanpak als voordeel dat in het project van meet af aan kon gewerkt worden aan de duurzaamheid van de resultaten. Er was aan het eind immers geen transfer van de resultaten nodig, de inzichten konden meteen ingekanteld worden in de reguliere werking.

Flexibiliteit

Doorheen het project veranderden veel dingen in de Stad. Concreet was dat in Leuven de komst van een stadsbreed participatief project (bv. ‘Leuven maakt het mee’) en de aanpassing van bestaande trajecten (zoals ‘Bijt in je vrije tijd’, de inpassing van de bestaande buddy-werking in ROOTS). Dat maakt dat de projectmedewerkers zich flexibel moesten opstellen en projectdoelen gaandeweg bijgepast moesten (kunnen) worden. Het toont ook aan dat het opzet van het project zelf voldoende flexibel was om in op verschillende veranderingen maar ook opportuniteiten in te spelen.

Een mix van methodieken

Typisch voor het Leuvense project, en mogelijk ook een gevolg van de betrokkenheid van veel verschillende partners, is dat er veel verschillende methodieken werden ingezet. We noemen er enkele. Met de kerngroep werd gebruik gemaakt van het spel Gamechanger. Dit spel is ontworpen door De Aanstokerij en heeft als doel jongeren vertrouwd te maken met politiek, inspraak, democratie en burgerschap. De app Lomap van JES vzw is een smartphone-app en fotografie-tool waarmee jongeren op een directe manier hun mening kunnen geven over hun buurt of stad. De app werd gebruikt bij een stadswandeling met de jongeren van de kerngroep. Daarnaast organiseerde het project ook praatgroepen in verschillende vormen, zowel in de Stelplaats als elders. Een voorbeeld hiervan is het gegidst bezoek aan het Vlaamse parlement. Het ervaren van de werkzaamheden in het parlement (een plenaire discussie over het mobiliteitsbeleid) stimuleerde ook de interactie tussen de kerngroep-jongeren. Ten slotte kan ook de documentaire die over en met de jongeren werd gedraaid werd gezien worden als een methodiek om beleidsinspraak te vergroten.

Uit de mix aan methoden kon geconcludeerd worden dat hoe concreter de toegepaste methode en thematiek, hoe groter het enthousiasme van de Kerngroep-leden. Belangrijk is ook het vinden van een goed evenwicht tussen ontspannende ‘FUN-activiteiten’ (bv. een voetbaltornooi met medewerkers van de politie) en overleg dat een meer professionele attitude veronderstelt.

3.4.4 Belangrijkste effecten

De jonge vluchtelingen hebben het eigenaarschap van de ROOTS-werking steeds meer op zich genomen. Ze **denken en werken actief mee** en gingen zo ook andere jonge vluchtelingen aanspreken en enthousiasmeren (o.a. via klasbezoeken en flyermomenten). Door de ROOTS-werking, en vooral door de persoonlijkheidsversterkende vormingen, werden de jongeren ook steeds meer een **rolmodel** voor elkaar. Dit effect speelde vooral binnen de kerngroep zelf, waar de jongeren elkaar door de duur van het project erg goed leerden kennen en waarderen. Met persoonlijkheidsversterkende vormingen bedoelen we: vorming over gender en cultuurverschillen, Theater van Onderdrukten, een training over veerkracht, enz.

Een van de AMIF-medewerkers zegt over die persoonlijkheidsversterkende vormingen:

“Om te kunnen reflecteren op hun eigen situatie hadden deze jonge vluchtelingen veel hulp en begeleiding nodig. Zij waren dat niet gewoon. Belangrijk is te benadrukken dat dit een proces is. De recentere workshop (januari 2020) van Urban Woorden, waar men de jongeren ‘slam poetry’ aanleert, is een mooi voorbeeld van een effect. Daar kwamen verhalen rond verlies spontaan naar boven, was er zichtbaar groei in het reflecteren. Meer nog, ze hebben deze verhalen voorgedragen tijdens een ‘open mic’-moment voor een klein publiek waar vele ROOTS jongeren aanwezig waren. Tijdens deze workshop/optreden hebben de jongeren hun stem gevonden en gebruikt.”

- De betrokken AMIF-jongeren plukken duidelijk ook zelf de vruchten van hun inzet in het ROOTS-traject. Ze hebben er nieuwe contacten gelegd, nieuwe mogelijkheden voor **stages en werk** verworven. Bijna de volledig groep (20 tot 25 jongeren) die bij de aanvang van het project aanwezig was, was na aan het eind van het project aan het werk of in opleiding.

- Ook op het vlak van **zelfvertrouwen en communicatie** zien de medewerkers een duidelijke impact van de ROOTS-werking. De betrokken jongeren durven zich in de Stelplaats sneller kritisch op te stellen en zelf ook sneller ondersteuning vragen (bv. bij het oefenen van hun theoretisch rijexamen, inschrijvingen in volwassenonderwijs, helpen met verhuizen, huiswerk, het afsluiten van hun eerste arbeidscontract, aankoop eerste auto, ...). Ze durven ook meer op elkaar te vertrouwen. Dat vraagt natuurlijk wel weer een verhoogde inzet van de jongerenwerkers.
- Hoewel nog beperkt, is er duidelijk een groeiend inzicht bij de jonge vluchtelingen op het vlak van **inspraak en beleid in Leuven**. Daarmee samenhangend: ook de durf van jongeren om beleidsmakers aan te spreken is duidelijk gegroeid. Dat werd onder meer duidelijk bij de deelname van de Kerngroep aan het participatiefestival in mei 2019.
- Door de intense samenwerking op meso-niveau vinden stadsdiensten en stedelijke organisaties elkaar sneller. Ook jongerenwerkers (ook van niet stedelijke vzw's) **contacteren elkaar sneller met specifieke vragen over toeleiding en werking voor derdelanders**. De ROOTS-werking heeft duidelijk een 'mind shift' bewerkstelligd bij de jeugdorganisaties in het Leuvense. Er wordt eveneens een groeiend bewustzijn gerapporteerd inzake de noodzaak om jongereninitiatieven meer etnisch-cultureel divers te maken. De 'Mulan'-meisjeswerking is daar het meest concrete voorbeeld. De nood aan een aanbod voor meisjes werd door verschillende organisaties gevoeld. Door de goede contacten tussen jongerenwerkers uit verschillende organisaties (stedelijk én niet-stedelijk) en partners (bv. JH SOJO) kon het gemeenschappelijk initiatief 'Mulan' snel worden verwezenlijkt.
- Een iets algemener maar daarom niet minder belangrijk effect is dat het thema van burgerzin en beleidsparticipatie (van vluchtelingen) op de lokale (politieke) agenda zal blijven, zo geven de betrokkenen aan. Dankzij dit project is de aandacht dus vergroot, stadsbreed. Van het college van Burgemeester en Schepenen is daarom de interesse voor het ROOTS-project ook groot, net omdat de AMIF-doelgroep een groep is die vaak ontbreekt in stedelijke activiteiten.

3.4.5 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways

Tijd, tijd, tijd. Jonge vluchtelingen betrekken in een gemeenschapsversterkend en beleidsrelevant proces vraagt tijd, zo werd tijdens het project duidelijk. De gemeenschapsvorming tussen vluchtelingen vraagt veel motivatie en blijft gedurende het hele proces kwetsbaar. Naast de groepsvorming moeten ook nieuwe attitudes (bv. elkaar vertrouwen), nieuwe vaardigheden (bv. rond samenwerking) en nieuwe kennis (bv. over het lokale beleid) ingesleten geraken. Dat vraagt tijd. In die optiek is twee jaar ROOTS-werking erg kort.

- Een projectwerking die steunt op de inbreng van jonge vluchtelingen is niet alleen tijdsintensief maar ook **arbeidsintensief**. De jongeren moeten voortdurend geënthousiasmeerd en gestimuleerd worden, om drop-out te vermijden. Blijvend aanklampend werken is dus noodzakelijk. Dit impliceert het voortdurend opzoeken van de jongeren in de buurt van waar ze wonen, hen op een gepaste manier aanspreken (d.i. vooral interesse-gecentreerd werken: werken rond topics die hen interesseren, zoals huisvesting), een intensieve communicatie met hen opbouwen. Dat proces van informatieverstrekking is belangrijk, want jongeren moeten tijd krijgen om te ervaren wat een werking zoals die van Stelplaats precies inhoudt. Een moeilijkheid daarbij is de schriftelijke communicatie. Jongeren hebben hun eigen digitale en just-in-time communicatiemedia (vnl. sociale media) en gebruiken daarbij vaak hun moedertaal. De succesrijke voorbeelden van het aanklampend werken illustreren hoe jongeren best "stapsgewijs" worden geëngageerd. Een jongere kan uit inte-

resse deelnemen aan een stadsevent (bv. Opruimdag, het Wereldfeest, het Habitatfestival) en daar de smaak voor verdere participatie te pakken krijgen.

- **Taal kan een belangrijke drempel zijn**, op velerlei vlak. In de keuze om verschillende groepen te laten samenwerken, met een verschillende etnische en talige achtergrond, moet goed overdacht worden wie men met wie samen zet omwille van talige en culturele gevoeligheden.

Een van de AMIF-medewerkers getuigt over taal als drempel:

“Wat ik hier vooral uit geleerd heb is dat de jongeren in een vertrouwde, veilige omgeving geen probleem hebben om Nederlands te spreken met de begeleiders en in het Nederlands van gedachten kunnen wisselen over bijvoorbeeld beleidsparticipatie. Wanneer ze in contact komen met buurtbewoners is wel het nuttig om met vertalers te werken, om schroom bij de jongeren te vermijden. Ze zijn immers niet geneigd over zichzelf te praten in het Nederlands wanneer ze omringd zijn door mensen die Nederlands als moedertaal spreken.”

- De verbinding tussen de jonge vluchtelingen en de Leuvense jongeren is in de Stelplaats-werking niet steeds gelukt. Het maandelijkse ROOTS-café, Afgaanse avond voor de buurt, ... zijn initiatieven die daar wel toe hebben bijgedragen, maar geen duurzame connectie hebben kunnen verwezenlijken tussen jongeren met een verschillende nationaliteit, etnische of culturele achtergrond – ook al gaat het ook om jongeren die in de Stelplaats aanwezig zijn. Het blijft zo dat gemeenschapsvorming tussen gelijkgezinden en mensen die tot eenzelfde sociale groep behoren (in sociaal kapitaal-theorie ook wel *bonding* genoemd), gemakkelijker verloopt dan overbruggende contacten over de grenzen van sociale groepen heen (ook wel: *bridging*). Vanuit die optiek is het logisch dat eerst wordt ingezet op een warm onthaal en de creatie van een groepsgevoel en het versterken van onderling vertrouwen. Het project leert ook dat jongeren zich pas echt thuis voelen op een plek waar overbruggende contacten tussen etnisch-culturele gemeenschappen spontaan kan plaats vinden.
- Enkel wanneer ruim de tijd genomen wordt voor **gemeenschapsvormende activiteiten** - vnl. sport en spel - en er voldoende vertrouwen is tussen begeleiders en jongeren, ontstaat er een voldoende “vaste groep” om ook beleidsinformatie mee uit te wisselen en rechtstreekse politieke burgerparticipatie te organiseren. Enkel na zo een traject durven jongeren in een gesprek met lokale beleidsmakers durven ze hun ideeën en verzuchtingen op tafel leggen. Zelfs na twee projectjaren is de duurzame connectie van de Kerngroep-jongeren bij een bestaande organisatie van de ontvangende samenleving echter nog vrij beperkt. Beleidsparticipatie is vaak niet de eerste zorg van mensen met een migratieachtergrond, zeker wanneer zij als vluchteling in een stad zijn aangekomen. Wat primeert zijn de **directe persoonlijke behoeftes** (bv. huisvesting, inkomen) en **sociaal netwerkvorming**.
- **Samenwerking is een sleutel tot succes en de verduurzaming** van dat succes. Enkel door het project te verweven in bestaande diensten en organisaties vermijd je dat het project een “eiland” blijft dat verdwijnt wanneer de projectmiddelen stoppen. Samenwerking betekent het engageren van intermediaire partners. Een stad kan bijvoorbeeld moeilijk rechtstreeks met vluchtelingen gaan werken zonder expertise binnen te halen van organisaties die eerder al rond vluchtelingen werkten. Je kan niet verwachten dat die expertise plots spontaan ontstaat, zeker niet bij vrijwilligers.
- De **veelzijdigheid van het project** impliceerde wel dat sommige projectlijnen veraf stonden van andere lijnen. Om het project efficiënt te managen was dus heel wat organisatorische flexibiliteit nodig (bv. het vergaderen met enkele diensten in plaats van steeds met alle projectpartners).

3.4.6 Duurzaam maken van de eindresultaten

Ontwikkeling van duurzame/tastbare materialen

- Er werd een filmpje ontwikkeld en gelanceerd (januari 2020) gericht op jongeren en hun ouders. Het is de bedoeling dat dit filmpje in meerdere talen vertaald zal worden. <https://vimeo.com/364176516/df5788a3bc>

In de schoot van het intervisie-orgaan werd duidelijk dat er nood is aan een sociale kaart/overzicht voor de doorverwijzing van (kwetsbare) jongeren. Organisaties moeten voor de thema's waarop ze door jongeren worden aangesproken - vrije tijd, juridische kwesties - gericht en warm kunnen doorverwijzen.

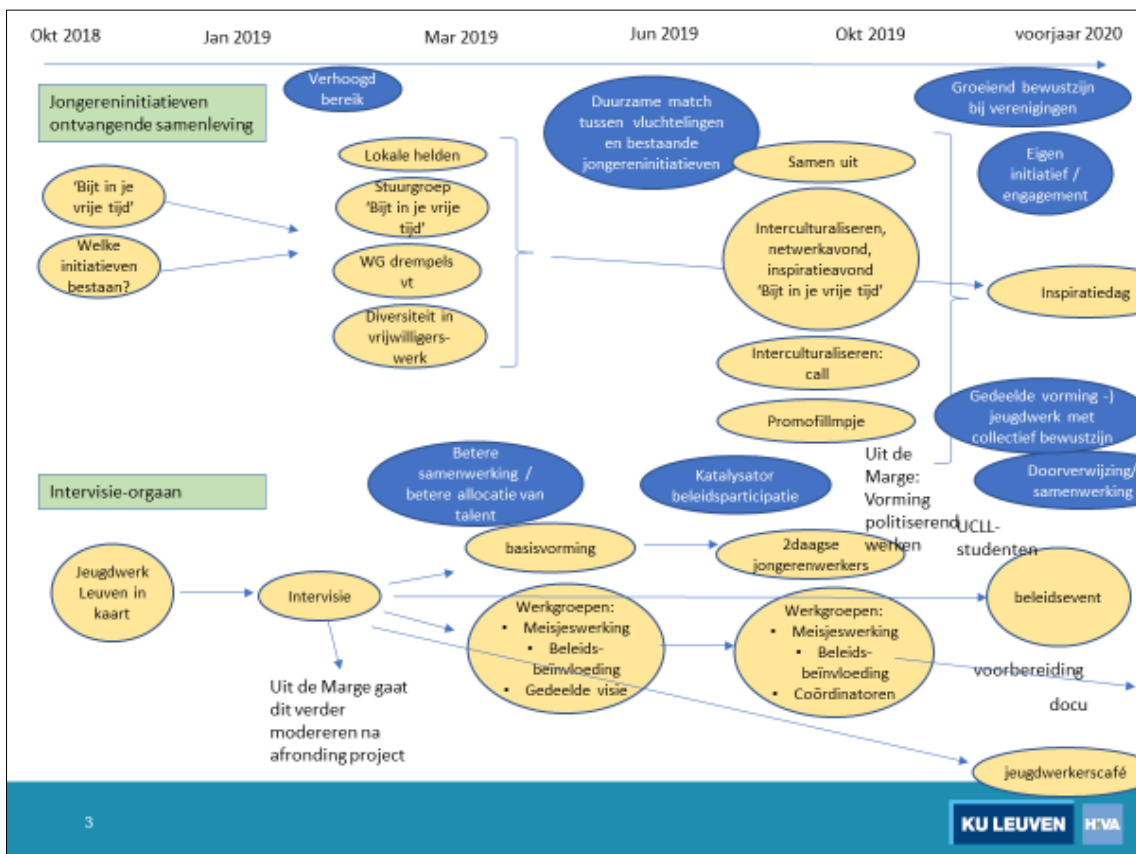
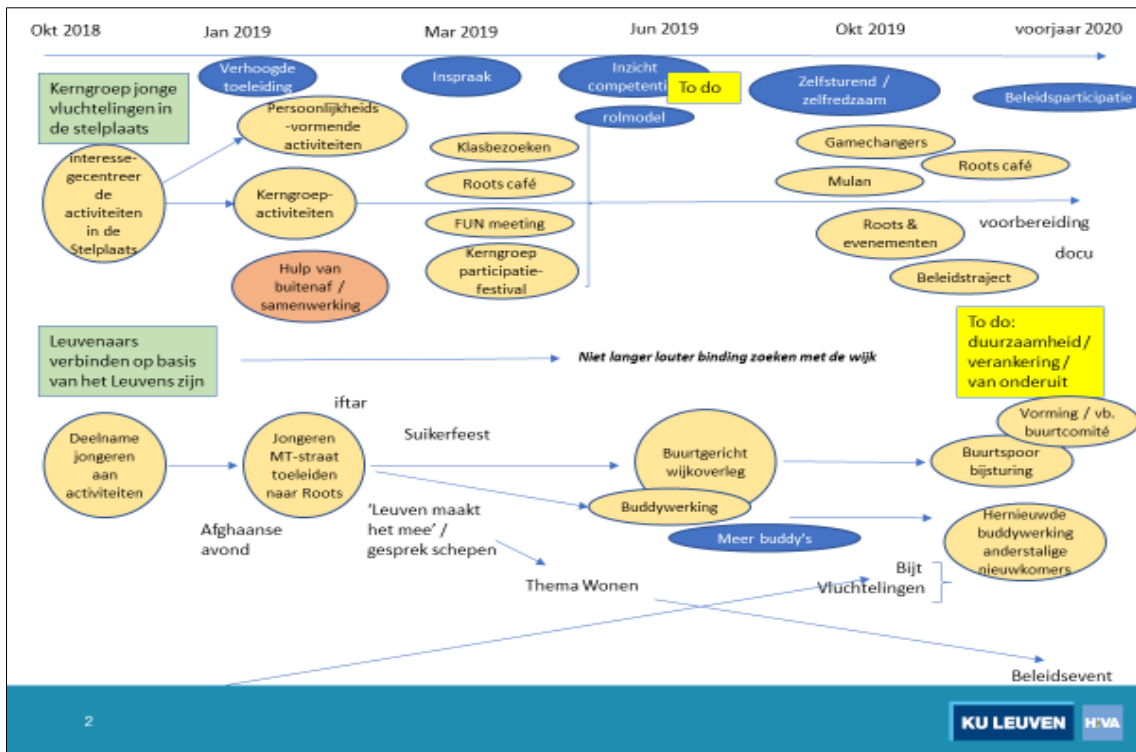
Inkantelen in het vaste beleid

- De stad tracht elementen van het ROOTS-project te laten doorwerken in haar regulier beleid. Dat lijkt alvast te lukken. Zo kan de aandacht voor de vrije tijd van jonge vluchtelingen een vast aandachtspunt worden in het vluchtelingenbeleid (wat het voorheen niet was). De stedelijke overheid is – mede door het ROOTS-project – zich bewust van de kwetsbaarheid van deze doelgroep. Het ROOTS project werkt met medewerkers die ook – in grote mate – vast in dienst zijn bij de stad Leuven. Dat maakt dat de ervaringen en inzichten uit het project ook automatisch zullen worden meegenomen in het reguliere stedelijke beleid. De kans is dus groot dat bepaalde typische ROOTS-activiteiten (bv. het ROOTS-café) ook na afloop van het project zullen verder gezet worden.

Zoeken naar natuurlijke vervolger/laten inkantelen in bestaande structuren

- Een natuurlijke opvolger voor het ROOTS-project is het stadsbreed project 'Leuven maakt het mee'. Verduurzaming van de ROOTS-kerngroep is daarbij niet evident, net omdat deze werking veel outreach en aanklampend werken vergt. Binnen de vluchtelingenpopulatie zijn er ook steeds nieuwe jongeren. Een doorstart van de kerngroep vraagt dus tijd en (dus) geld en het is onzeker of dat momenteel door de stad kan gecoverd worden. Begin 2020 werd wel duidelijk dat huis 'De Nomade', een infohuis voor jonge vluchtelingen, graag een jeugdwerking zoals ROOTS op zich zou willen nemen. Ook het thema beleidsparticipatie zou daar expliciet een plek krijgen.

Wat de intervisie tussen de jeugdorganisaties betreft zal dit worden opgenomen door de Uit de Marge vzw. Zij gaan dit begeleiden met de steun van de stad zelf. De ambitie blijft dat dit overleg steeds meer zelfsturend wordt. Het krijgt wel een duidelijke plaats binnen het jeugdwelzijnsoverleg (JWO). Kleine initiatieven – zoals een jeugdwerkerscafé – kunnen ervoor zorgen dat de uitwisseling tussen de jeugdwerkers in Leuven versterkt wordt. Vanuit het intervisie-orgaan kan ook beleidsbeïnvloedend worden gewerkt – dat is tot nu toe erg goed gelukt. Het risico blijft echter dat de intervisie te veel zal afhangen van enkele personen en dat zodra er een personeelwissel plaats vindt er ook veel expertise en “trekkracht” zal verdwijnen.

3.5 Project 'De mensen maken de stad' (Mechelen)

Dashboard: het project in enkele cijfers

- Mechelen: + 86.600 inwoners; $\pm 1/3$ heeft een migratieachtergrond; $\pm 6\%$ behoort tot de AMIF-doelgroep
- De Mensen Maken de Stad Methodiek (DMMDS): dit spel werd 69 keer toegepast
- Er werden 4 train-the-trainer momenten georganiseerd m.b.t. de DMMDS-methodiek van telkens 4 dagen
- Daarnaast ook 2 verkorte train-the-trainer momenten van 1 dag
- In totaal werden 51 trainers opgeleid, waren er 440 deelnemers aan het spel en zijn er tot op heden 255 verhalen verzameld

3.5.1 Omschrijving van de case (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

In Mechelen wonen ongeveer 129 verschillende nationaliteiten. Ongeveer een derde van de Mechelaars heeft een migratieachtergrond. De stad voert een algemeen en inclusief beleid gericht op de hele samenleving en op de afbouw van een doelgroepenbeleid. In 2016 werd de Mechelse burgemeester Bart Somers verkozen tot de beste burgemeester ter wereld (World Mayor Prize 2016) dankzij het sterke integratiebeleid van de stad. Daarnaast streeft de stad ook naar diversiteitsdenken: vanuit de rijkdom van verschil wordt gezocht naar wat mensen bindt. Daarbij wordt sterk ingezet op het versterken van een positieve gedeelde identiteit en sociale samenhang door wederzijdse kennis, openheid en respect tussen mensen te bevorderen, door deelname aan het gemeenschapsleven te stimuleren, door ontmoeting en samenwerking tussen personen van diverse herkomst en diverse levensbeschouwingen te faciliteren en door een consequente aanpak van discriminatie en racisme. Het 'empoweren van alle partijen' is daarom belangrijk. Echter, voor de aanvang van het project identificeerde de stad reeds een aantal belangrijke knelpunten en onderbenutte potenties m.b.t. verhogen van gedeeld burgerschap en beleidsparticipatie, in het bijzonder bij de AMIF-doelgroep: bv. vele vormen van participatie blijven onderbelicht of zijn nog ongekend, men blijft vasthangen aan klassieke participatiefora (bv. adviesraden) ondank het feit dat deze niet blijken te werken voor de AMIF-doelgroep, er is weinig kruisbestuiving met zelforganisaties en het interculturele werkveld, enz. Via het AMIF-project wilde de stad Mechelen daarom extra inzetten op het stimuleren van burgerzin en beleidsparticipatie, met een speciale focus op de AMIF-doelgroep.

Doelstelling en strategie

Het project zette in op 2 afzonderlijke sporen: burgerzin en beleidsparticipatie.

- Door algemeen in te zetten op *burgerzin* wilde het project een bijdrage leveren aan positieve beeldvorming, verbinding en sociale cohesie, alsook het "Mechelen-gevoel" stimuleren bij alle inwoners. De focus werd gelegd op wat mensen bindt in de stad, los van etnische identiteit. De centrale vraag die daarbij werd gesteld, was: wie ben ik en wat is mijn binding met de stad Mechelen? Concreet wilde het project verder aan de slag met de MAPPING methodiek (die reeds in 2014 werd toegepast) waarbij verhalen van Mechelaars over hun verhouding met de stad worden gecapteerd. Het doel was aanvankelijk om deze methodiek te integreren binnen de eigen stadsorganisatie en partnerorganisaties en te consolideren in een duurzaam online platform ('De mensen maken de stad') die als permanente interactietool verbinding kan stimuleren. Gaandeweg werd de strategie een beetje aangepast en werd niet meer enkel ingezet op het capteren van verhalen via het online platform,

maar ook op communicatie via een Facebookpagina en het ontsluiten van de verhalen in de vorm van diverse publieksproducten (bv. een expo, podcast, street art, enz.). Daarbij werd samengewerkt met de sociaal-artistische organisatie Fiëbre vzw.

- Door verdiepend in te zetten op *beleidsparticipatie* beoogde het project (de zin voor) burgerschap te stimuleren. Het doel daarbij was om de positie van burgers uit etnisch-culturele gemeenschappen, inclusief derdelanders, te versterken, hun rol in de stad te verruimen en hun stem te laten horen. De centrale vraag die daarbij werd gesteld, was: welke invloed heb ik op de stad? Als strategie koos men ervoor om onzichtbare vormen van beleidsparticipatie en stemmen te capteren, te versterken en zichtbaar te maken en nieuwe vormen van (methodieken voor) beleidsparticipatie uit te proberen (bv. co-creatie). Dit laatste gebeurde onder meer via de methodieken van ‘Deep Democracy’ en ‘Liberating structures’. Het Internationaal Comité (IC) werd aanvankelijk betrokken bij de uitrol van dit traject, maar omwille van een visieverschil werd de samenwerking met het IC in 2019 stopgezet. Er werd wel een nieuwe partner toegevoegd, nl. Groep Intro, waarbij gekozen werd voor een focus op OKAN- en ex-OKAN-jongeren, een toegankelijk vrijetijdsaanbod en participatie van deze jongeren aan het beleid omtrent dit aanbod.

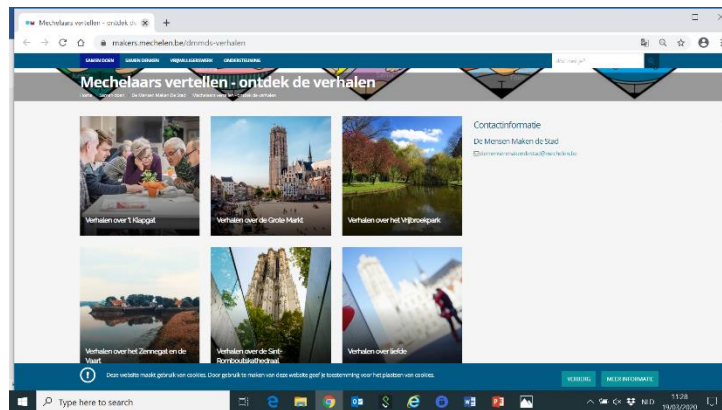
Projectcoördinatie en partners

Het project werd geïnitieerd door de stad Mechelen (Afdeling Sociaal Beleid, Afdeling Marketing & Communicatie - Marcom, Afdeling Strategie en Ontwikkeling). Het vond plaats in samenwerking met IC vzw, Fiëbre vzw en het Agentschap Integratie & Inburgering.

3.5.2 Projectactiviteiten

De Mensen Maken de Stad-methodiek (DMMDS) en online platform (burgerzin)

Het project ‘De Mensen Maken de Stad’ werd eigenlijk reeds opgestart in 2014. Via het project wilde men verder bouwen op hetzelfde centrale idee, nl. het zijn de mensen, hun verhalen en de plekken die ze bezoeken, die de stad maken tot wat ze is. Via de ontwikkeling van een specifieke spelmethodiek werd in dit project verder op zoek gegaan naar die anekdotes en verhalen van de

Mechelaars, met inbegrip van de AMIF-doelgroep. Het doel was om deze verhalen een plaats te geven op een digitale kaart via een online platform. Dit platform wordt opgevat als een groeiend en duurzaam forum van getuigenissen, waarin elke burger - dus ook inwoners van buitenlandse herkomst - zijn of haar verhaal kwijt kan. Op die manier hebben niet alleen bekende Mechelaars dit visuele platform mee gevoed en mee bekend gemaakt, maar ook vele andere inwoners van de stad. Het platform is bedoeld als een middel tot uitwisseling en verbinding tussen burgers - ongeacht hun etnisch-culturele afkomst – met de stad Mechelen als bindingsmiddel. Daarnaast dient het ook als een alternatieve manier om bekommernissen en uitdagingen die eigen zijn aan de doelgroep in kaart te brengen en deze tot bij de beleidsmakers te brengen.

De DMMDs-methodiek bestaat dus uit een offline-gedeelte (spelmethodiek) en een online gedeelte. Tijdens het offline-gebeuren vonden heel wat interessante dynamieken plaats: taalstimulering, team- en groepsversterking, verbinding en uitwisseling tussen AMIF- en niet-AMIF-participanten, enz. Daarnaast is ook gebleken dat de methodiek van het spel ondersteunend kan werken om moeilijkere thematieken te gaan onderzoeken en een brug te vormen naar burgerparticipatie. Tijdens de workshop kwamen namelijk niet enkel positieve verhalen aan de oppervlakte maar eveneens signalen met betrekking tot bestaande drempels en bekommernissen. Via de workshopbegeleiders en het projectteam werden deze signalen in de mate van het mogelijke gecapteerd en doorgegeven aan de bevoegde instanties. Deze aandacht voor doorstroming en opvolging van signalen is immers erg waardevol voor een stad. Om de talige drempel nog te verlagen (i.f.v. de doelgroep) en om het benoemen van emoties te vergemakkelijken werden na verloop van tijd ook emotiekaarten ontwikkeld.

Tijdens het project is reeds gebleken dat de DMMDs-methodiek breed inzetbaar is, o.a. door het gebruik van de methodiek door taalleerkrachten, door de jeugddienst in een belevingsonderzoek rond diverse thema's bij kinderen en jongeren, enz. De ultieme doelstelling van de methodiek blijft echter het stimuleren van beleidsparticipatie. Het technische en redactionele aspect van het online platform vormde evenwel een uitdaging, want het is behoorlijk tijdrovend. Daarnaast vormde ook de brug tussen het offline- en onlinegebeuren een belangrijke moeilijkheid. De projectmedewerkers geven aan dat ze er aanvankelijk onvoldoende in slaagden om de offline-dynamieken vertaald te krijgen naar het online platform. Vandaar dat men er gaandeweg voor gekozen heeft om de verbindende verhalen eveneens te ontsluiten via diverse andere publieksproducten (bv. Expo, podcast, street art).

Train the trainer (burgerzin)

Doorheen het project werden diverse mensen getraind om de spelmethodiek te kunnen toepassen. Samen met Fiëbre vzw werden daartoe 4 train-the-trainer momenten ingericht van telkens 4 dagen. Er is vooral ingezet op medewerkers van organisaties die als zeer belangrijk werden ervaren i.f.v. burgerschap en beleidsparticipatie van derdelanders, maar ook op de eigen stadsmedewerkers die voornamelijk operationeel werken (jeugdconsulente, dorpsconsulenten, ...). Daarnaast werden ook verkorte (ééndaagse) TTT-trainingen georganiseerd op maat van organisaties en diverse doelgroepen (bv. leerkrachten CVO, CBE, OKAN-scholen; kind- en jeugdorganisaties). De trainingen en de spelmethodiek werden positief onthaald door de deelnemers: het verruimt de blik, biedt goede mogelijkheden om verhalen te sprokkelen, werkt verbindend, is taalstimulerend, enzovoort. Belangrijk daarbij is dat de trainers ook werden uitgedaagd om er op een eigen manier mee aan de slag te gaan en te bekijken hoe deze methodiek eventueel duurzaam kon ingebed worden in de eigen werking (bv. als nieuwe lesmodule?). De trainers werden daarnaast in de praktijk opgevolgd door de projectmedewerkers via individuele contacten en reflectienota's. Op die manier kon bijgestuurd worden waar nodig en konden de projectmedewerkers de trainers ondersteunen waar nodig.

Methodieken voor participatief vergaderen (Deep Democracy, Liberating structures, enz.) (beleidsparticipatie)

Het project zette ook in op het gebruik van alternatieve vergadertechnieken/methodieken die het toestaan om op een co-creatieve manier met burgers om te gaan. In eerste instantie werd daarbij gefocust op de methodiek van Deep Democracy (DD). Later werden daar andere methodieken aan toegevoegd (bv. Liberating Structures), onder meer om aan de talige valkuil van DD tegemoet te komen. Het project heeft op diverse manieren geprobeerd om de intermediaire actoren en de eigen stadsmedewerkers ertoe aan te zetten deze alternatieve methodieken (meer) toe te passen (onder meer

via de organisatie van DD-workshops). Hoewel er signalen zijn dat bepaalde diensten/organisaties dit inderdaad opnemen, blijkt ook drempelvrees te bestaan. Er is niet alleen nood aan tijd om deze methodieken echt ingang te doen vinden, maar eveneens aan een versterkt bewustzijn van de nood aan dergelijke vernieuwende methodieken en aan het zelfvertrouwen om deze toe te passen.

Via het project werd eveneens een werkgroep opgezet in de stad rond het thema participatie. Concreet kwamen diverse stadsmedewerkers bijeen die reeds werkten rond co-creatie en beleidsparticipatie (bv. stadsmedewerkers die de adviesraden faciliteren) om de belangrijkste noden op het gebied van participatie scherper te stellen: een gemeenschappelijke visieontwikkeling, noden op vlak van methodologie, kennisdeling en meer operationele samenwerking. Vanuit deze bijeenkomsten ontstonden dan weer diverse nieuwe initiatieven, zoals denkdagen inzake co-creatie en virtuele uitwisseling van info omtrent betekenisvolle literatuur en vormingsdagen.

Tot slot werd ook in samenwerking met Groep Intro intens ingezet om via co-creatie OKAN- en ex-OKAN-jongeren actief te betrekken bij de beleidsvorming omtrent een toegankelijk vrijetijdsaanbod. Binnen dit proces werd een behoeftenbevraging gerealiseerd bij deze jongeren, werden drempels in kaart gebracht en werden die besproken met de lokale beleidsmakers en de vrijetijdsverstrekkers zelf. Daarnaast werden jongeren ook concreet en op individuele basis toegeleid naar het bestaande vrijetijdsaanbod.

3.5.3 Belangrijkste effecten

Er blijkt een grote interesse te bestaan bij de onderwijsactoren (CVO, CBE, OKAN, NT2) om met de DMMDS-methodiek aan de slag te gaan. Ze zien een duidelijke link met de eigen doelstellingen. Er is in dit verband sprake van een multiplicatoreffect: Eén school organiseerde een mini-train-the-trainer voor het eigen personeel en ontwikkelde een module rond DMMDS. Diezelfde module is gedeeld met andere scholen.

- Ook bij de NT2-opleiding van Thomas More Hogeschool is er interesse om de Mapping-methodiek in de toekomst te integreren als een vast lesaanbod (één les) binnen de opleiding.
- Via het project en de initiële samenwerking (en daarna stopzetting van de samenwerking) met het IC kwamen een aantal cruciale pijnpunten aan het licht. Via dialoogmomenten en één op één ontmoetingen werd aanvankelijk geprobeerd om de zelforganisaties en de lokale overheid dichter bij elkaar te brengen rond cruciale thema's (bv. onderwijs, racisme en discriminatie). Daarbij werd echter snel duidelijk dat eerst zou moeten worden ingezet op het versterken van de vertrouwensband tussen de stad en het IC. Het project heeft dan ook de eerste stappen gezet naar een hernieuwde samenwerking. Op die manier is er meer (h)erkenning ontstaan bij de beleidsmakers van de rol van zelforganisaties als belangrijke en gelijkwaardige gesprekspartners in het bevorderen van burgerschap en beleidsparticipatie bij derdelanders. Er blijft evenwel nog een hele weg af te leggen. Het vertrouwen is zeker nog niet voor de volle 100% gerealiseerd waardoor bepaalde opportuniteiten of kansen tot op heden onvoldoende benut worden.
- De boodschap om meer participatief te werken (via DD, liberating structures, participatief te vergaderen, enz.) vindt meer en meer ingang bij de diverse stadsdiensten, alsook binnen het managementteam. Die grotere bewustwording bij stadsmedewerkers is noodzakelijk om ook daadwerkelijk meer participatief (met AMIF-doelgroep) te kunnen gaan werken.
- Stadsmedewerkers zien de relevantie van de DMMDS-methodiek. Deze zit ondertussen bij velen ingebed in de reguliere werking en werd ook door bepaalde instanties aangepast aan de eigen doelgroepen (bv. medewerkers van het Sociaal Huis hebben de workshop opgedeeld in verschillende

stappen en er een traject van gemaakt). Er is ook sprake van een multiplicatoreffect (bv. één getrainde dorpsconsulent traint op zijn beurt de eigen collega's verder op in de methodiek).

- Een onvoorzien en indirect effect van de stadsmedewerkers die intensief met de DMMDS-methodiek aan de slag gaan: ook andere organisaties tonen interesse om met de methodiek aan de slag te gaan en/of hebben dit reeds gedaan (bv. Vormingplus Mechelen, toeristische dienst van Mechelen).
- Dankzij het project zijn meerdere samenwerkingsverbanden ontstaan tussen stadsmedewerkers die verantwoordelijk zijn voor beleidsinitiatieven (bv. participatiewerkgroep, m.b.t. toegankelijkheid, enz.).

3.5.4 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways

- **De structurele inbedding van nieuwe methodieken/werkvormen in een organisatie vraagt tijd!** Bij diverse organisaties en stedelijke instanties werd een afwachtende houding opgemerkt, in het bijzonder wat betreft de implementatie van nieuwe methodieken. Er werd vaak gewacht op een signaal van bovenaf. Voor een project als deze is het daarom cruciaal om in te zetten op de mensen met **beslissingsbevoegdheid**. Anderzijds vraagt het ook om zekere mentaliteitswijziging en die installeer je niet in één dag.
- Ook het structureel inbedden van vrijetijdstoegankelijke maatregelen vraagt tijd, goodwill en beslissingen van hogerhand. Daarom is het belangrijk de dialoog tussen stedelijk bestuur, vrijetijdsverstreckers en (vertegenwoordigers van) OKAN-jongeren gaande te houden.
- De projectmedewerkers hebben veel tijd en energie gestoken in het **smeden van partnerschappen** terwijl het project al lopende was. Idealiter zijn zulke partnerschappen reeds uitgebouwd voor aanvang van het project of wordt er voldoende inlooptijd (voortraject) voorzien voorafgaandelijk aan de effectieve opstart van activiteiten.
- Is een **online-platform** wel de beste tool voor stadsmedewerkers om zicht te krijgen op knelpunten en bekommernissen vanuit de doelgroep? We geven twee belangrijke redenen mee om dit in vraag te stellen. De vertaalslag van het offline- naar het onlinegedeelte is moeilijk en tijdrovend. Bovendien vertrekt deze tool, het online platform, nog te veel vanuit het perspectief van de stad ("Welke verhalen willen wij delen en hoe?") en te weinig vanuit de vraag hoe de Mechelaars (inclusief de AMIF-doelgroep) zelf hun verhaal willen delen. Al moeten we er hier wel meteen bij vermelden dat het project wel gaandeweg in die strategie is veranderd en steeds meer rekening is gaan houden met dat laatste.
- De ervaring leert dat veel stadsbewoners – inclusief de AMIF-doelgroep – vaker bereid zijn om positieve anekdotes en ervaringen te delen via een online-platform dan kritische verhalen en ervaren pijnpunten. Dat deze zeker ook aanwezig zijn, bleek duidelijk uit de workshops. Ook de workshopbegeleiders waren minder geneigd om negatieve signalen online te delen. De begeleiders gaven deze signalen wel door aan de projectcoördinator, die deze dan op haar beurt doorgaf aan de bevoegde instanties. Deze **signaalfunctie** mist echter een structurele inbedding. Het is dus van belang om van in het begin reeds stil te staan bij de volgende vragen: (1) hoe zullen we de signalen capteren?, (2) hoe kunnen we de signalen tot bij de beleidsmakers brengen op een manier die voor de doelgroep als legitiem wordt ervaren?, (3) hoe koppelen we daarna terug naar de doelgroep toe?

- Bij het ontwikkelen van materialen die kunnen ingezet worden bij de AMIF-doelgroep is het van belang daarbij rekening te houden met de mogelijke **taalbarrière**. Dit inzicht heeft het project er onder meer toe aangezet om niet enkel te focussen op DD als vergadermethodiek en ook de DMMDS-methodiek aan te passen (toevoeging van emotiekaarten).

3.5.5 Duurzaam maken van de eindresultaten

- Ontwikkeling van duurzame/tastbare materialen

- Het DMMDS-materiaal tikt duidelijk aan op de strategie om binnen het project ook duurzame en tastbare materialen te ontwikkelen.
- De ontwikkelde postkaarten kunnen verder verspreid worden (ook buiten AMIF-groep).
- Idealiter komt er uit het OKAN-traject (cf. eerder: behoeftebevraging, de drempels die in kaart werden gebracht, ...) ook een tool. Momenteel ziet het er echter naar uit dat dit eerder zal gaan richting een aantal beleidsaanbevelingen en een lijst wat werkt en wat niet.

- Transfer in tijd/plaats

- Eigenlijk was dit project al een doorstart van een project van 2014. Het project zelf is dus een “transfer” of verduurzaming van eerdere activiteiten.
- Er wordt door Fiëbre vzw gekeken hoe de DMMDS-methodiek in andere plaatsen kan uitgerold worden. Daarbij wordt nagedacht over een stadsbreed project, maar ook verschillende varianten (niet noodzakelijk met de AMIF-doelgroep). De DMMDS-methodiek wordt nu al door diverse organisaties toegepast, soms in aangepaste vorm.

- Opschalen

- De methodiek werd bekend gemaakt bij diverse andere relevante stakeholders (OKAN-scholen, NT2-postgraduaat bij Thomas More, VVSG, Agentschap I&I, basiseducatie, onderwijskoepels, Agentschap ABB). Sommige daarvan gaan nu al met de methodiek aan de slag.

- Verankeren in het beleid

- De huidige hernieuwde samenwerking/dialogoog tussen stad en zelforganisaties kan verder groeien en leiden naar een nieuwe verankering van de zelforganisaties in het stedelijk beleid. Momenteel wordt echter vooral sterk ingezet op één-op-één-contacten met de zelforganisaties en ligt de klemtoon op het concreet aan de slag gaan op het terrein (bv. Dag van de moedertaal). Beleidsparticipatieve methodieken en de visie op beleidsparticipatie wordt besproken met schepen voor participatie en zullen ook toegepast worden in een burgerpanel (najaar 2020).

- Zoeken naar natuurlijke vervolger/laten inkantelen in bestaande structuren

- Er wordt nog onderzocht hoe de begeleiding van het traject (training, begeleiding, online platform, ...) kan worden verder gezet na afloop van het project. Wie krijgt het mandaat om dit blijvend een plek te geven? Indien de workshops blijven doorgaan, dan zal er nood zijn aan backoffice capaciteit (verhalen communiceren, reflectienota's verzamelen, online platform levendig houden, ...).
- Voor het offline gedeelte: een eerste gesprek met een relevante stadsmedewerker is hieromtrent al gebeurd. Zij zou een “opvolger” kunnen zijn (daarvoor is ook draagvlak voor binnen stadsdienst Sociaal beleid). De stadsmedewerker wordt daarom nu al betrokken bij het project (ITT, partners, ...). Na afloop van de projectperiode kan een aanhoudend contact met Joanna (Fiëbre vzw) blijven lopen i.f.v. bijkomende trainingen.

- Voor het online platform: er wordt gedacht – samen met de huidige communicatiemedewerker – aan de verduurzaming van het online gedeelte. Eventueel kan het concept van de storytelling worden gelinkt aan bestaande events en thema's. De dienst Marketing & Communicatie (MarCom) van de stad Mechelen kan hieromtrent een verdere strategie ontwikkelen.
- Ook de relatie tussen Fiëbre en de stad kan verder opgebouwd worden. Hiertoe kan een samenwerkingsovereenkomst worden gesloten (hoe omgaan met materiaal in andere steden, een jaarlijkse train-the-trainer, enz.). Vrijtijdstraject: m.b.t. de toeleiding van OKAN-jongeren naar sportclubs ligt een nota op tafel, maar omwille van de coronacrisis werd de ambtelijke en politieke bespreking hiervan uitgesteld.

3.6 Project 'Diversiteit in Actie' (Sint-Niklaas)

Dashboard: het project in enkele cijfers

- Sint-Niklaas: +75.000 inwoners, 18,5% van niet-EU afkomst
- 3 HapjeKlapje-bijeenkomsten + talrijke bijeenkomsten met de kerngroep
- 6 bijeenkomsten van het lerend netwerk voor professionals
- 22 gesprekskaarten in het kader van 'Inburgering in Dialoog'
- 3 workshops Deep Democracy voor stadsmedewerkers

3.6.1 Omschrijving van de case? (aanleiding, partners, basisidee)

Aanleiding

De stad Sint-Niklaas is een middelgrote Vlaamse stad die iets meer dan 75.000 inwoners telt. Ongeveer een kwart van de bewoners heeft een niet-Belgische herkomst, waarvan het grootste deel van niet-EU herkomst is (18,5% van de totale inwonerspopulatie). In de leeftijdscategorie van 0-4 jaar is zelfs bijna de helft van de inwoners van niet-Belgische herkomst. De cijfers geven aan dat Sint-Niklaas de voorbije jaren steeds meer etnisch-cultureel divers is geworden en dat die toename aanhoudt.

De inwoners van Sint-Niklaas staan overwegend positief tegenover de diversiteit in de stad, al leven er zeker ook vooroordelen en taboes onder de bevolking. De diversiteit onder de bewoners is - mogelijk mede om die redenen - nog niet weerspiegeld in de beleidsposities en -structuren. Ten tijde van de projectaanvraag (2018) hadden slechts 3 van de 41 gemeenteraadsleden en slechts 2 van de 13 OCMW-raadsleden een buitenlandse herkomst. Hetzelfde geldt voor de vertegenwoordiging van bewoners van niet-Belgische afkomst in de adviesraden van de stad (cultuurraad, jeugdtraad, milieuraad, sportraad, noord-zuidraad, GECORO). Ook hun deelname aan participatietrajecten (bv. rond mobiliteit) ligt laag.

Doelstelling en strategie

De naam van het project in Sint-Niklaas ('*Diversiteit in Actie*', Kortweg DIA) vat de algemene ambitie van de projectaanvragers goed samen. Het DIA-project ambieerde het **sterker activeren van de diversiteit** die in de stad aanwezig is. Dit betekent het meer intercultureel maken van alle acties en evenementen van zowel de stad zelf als van de middenveldorganisaties in de stad. Een belangrijke eerste stap daartoe is het toeleiden van mensen met een migratie-achtergrond naar activiteiten in/van de stad die betrekking hebben op lokale uitdagingen of relevant zijn voor de burgers (bv. inzake gezondheid, welzijn, ...).

In het licht van dit algemeen doel werden bij het begin van dit project **enkele specifieke betrachtingen** geformuleerd, zoals het meer divers maken van de stedelijke adviesraad, het impacteren van het stadsfestival Villa Pace, het verspreiden van de methodiek Deep Democracy om de minderheidsstem meer naar boven te brengen in de context van stadsinitiatieven, het stofferen van de lessen Maatschappelijke Oriëntatie (in het kader van inburgeringstrajecten) met informatie over beleidsinspraak, het opzetten van een lerend netwerk, enz.

Samenvattend kunnen we stellen dat het project verandering ambieerde bij **veel verschillende actoren**: de AMIF-doelgroep in de stad, de stedelijke diensten en beleidsmakers, de inwoners van de stad Sint-Niklaas, de erkende migrantenverenigingen in de stad (zoals Internationaal Comité vzw als koepelorganisatie), de stedelijke adviesraden.

Projectcoördinatie en partners

Het DIA-project werd geïnitieerd door de stad **Sint-Niklaas**, meer bepaald het team 'Diversiteit, Samenleving en Preventie' (onderdeel van de cluster 'Welzijn'). Dat team neemt in Sint-Niklaas de

rol op van het projectmatig en structureel verlenen van dienstverlening voor (kwetsbare) burgers en had al voor dit project ervaring met de doelgroep van derdelanders, alsook met het organiseren van activiteiten die deze doelgroep en de ontvangende samenleving dichterbij elkaar brengen.

De projectaanvraag en de projectuitvoering gebeurde in nauwe samenwerking met de erkende **sociaal-culturele organisatie Internationaal Comité vzw (IC vzw)**. Het IC verenigt vooral etnisch-culturele minderheden en heeft 11 aangesloten verenigingen in Sint-Niklaas. Beide instanties – de stad en IC vzw – zetten elk één specifieke medewerker inzetten op het DIA-project.

Samen vormden deze twee instanties (de stad en IC vzw) het kernteam van DIA. Bij het project waren ook nog enkele strategische partners betrokken. In de eerste plaats **de burgemeester en schepenen** en de politici van de stad. Zij waren met name belangrijk voor de omkadering van het project maar ook als inhoudelijke partner omdat zij via o.a. reglementering en subsidiëring institutionele verschuivingen kunnen bewerkstelligen. Ook andere uitvoerende **medewerkers van de stad Sint-Niklaas** speelden een belangrijke rol in het project.

Eveneens een cruciale rol werd opgenomen door de **sleutelfiguren/leidersfiguren van erkende verenigingen en informele gemeenschappen** die zich in de stad bevinden. Deze lokale gemeenschappen vormen immers een belangrijke schakel in de toeleiding en politieke betrokkenheid van personen van buitenlandse herkomst.

Verder zijn er nog een reeks intermediaire partners. In willekeurige volgorde en zonder exhaustief te willen zijn: het Agentschap Integratie en Inburgering, de lokale lesgevers Maatschappelijke Oriëntatie (MO), een expertorganisatie rond Deep Democracy (Goething vzw/Hummus vzw), leden van het organisatie team Villa Pace en de lokale adviesraden, enz.

3.6.2 Projectactiviteiten

Zonder volledig te willen zijn, beschrijven we nu enkele van de belangrijkste projectactiviteiten.

HapjeKlapje (HK)

HapjeKlapje is de naam van een ontmoetings- en inspraakmoment dat werd geïnitieerd binnen het DIA-project. Het is een initiatief voor alle burgers uit Sint-Niklaas, zowel personen met als personen zonder migratieachtergrond. De HK-samenkomsten vonden drie keer plaats in de loop van het project, telkens op een gekende publieke plaats in de stad. Iedereen kon aan de HK-bijeenkomsten deelnemen. Inschrijven kon via een vereniging/organisatie (zoals Bonangana of een opvangcentrum) of via whatsapp, sms, of e-mail. Tussen de HK-bijeenkomsten door vonden ook samenkomsten plaats met een kleinere kerngroep die de HK-bijeenkomsten voorbereidde.

Aan de eerste HK-samenkomst ging een lange voorbereiding vooraf waarbij de DIA-projectmedewerkers sterk inzetten op outreach en het persoonlijk aanspreken van en netwerken met sleutelfiguren in de lokale gemeenschappen. Die aanloop was nodig, omdat het persoonlijk aanspreken erg motiveerend werkt en ook toelaat goed uit te leggen wat het doel en meerwaarde van de HK-bijeenkomsten is. Door die intensieve voorbereiding was de drempel voor deelname van bij de start erg laag.

Belangrijk daarbij was dat - zoals de naam HapjeKlapje doet vermoeden - de samenkomsten in de eerste plaats sfeervol waren en gemeenschapsvormend werkten. Het feit dat elke HK-bijeenkomst werd afgesloten met een lunch was ook een belangrijke incentive voor de deelnemers. Het zorgde ervoor dat deelnemers konden napraten en er veel mogelijkheid was tot ontmoeting. Naast deze doelstellingen werden de HK-bijeenkomsten door de projectmedewerkers gebruikt om te traceren welke (beleids)ideeën bij de bevolking van Sint-Niklaas leven en hoe deze kunnen worden verwezenlijkt. Daartoe werd een specifieke interactieve methodiek gebruikt waarbij de bewoners in kleine groepjes hun wensen en suggesties konden verzamelen. Door met HapjeKlapje mee te werken aan een grootschalig participatief project rond de stedelijke meerjarenplanning ('Het Stadsgesprek')

was deze methodiek meer ingang te laten vinden bij lokale actoren, net om ervoor te zorgen dat de stem van de AMIF-doelgroep beter zou gecapteerd worden.

Om dit te verwezenlijken volgden de twee DIA-projectmedewerkers vier levels van de DD-training en tal van stadsmedewerkers volgden de introductieworkshop die in het kader van DIA drie keer werd georganiseerd. Via de trainingen werden leiderschapsvaardigheden versterkt en geleerd hoe een minderheidsstern mee te nemen in besluitvormingsprocessen. Het project ging ervan uit dat de methodiek met bijhorende opleiding zo - weliswaar indirect - de participatie van minderheidsgroepen in adviesraden, ouderraden, ... zal versterken.

Interessant is dat de DD-inzichten en -technieken door de projectmedewerkers konden toegepast worden in andere aspecten van het DIA-project (zoals HapjeKlapje en het lerend netwerk). De stadsmedewerkers moesten zelf voor de toepassing van DD in hun werkcontext zorgen. Hoewel de interesse vanwege de stadsmedewerkers groot was, bleek uit navraag dat de transfer naar hun werkcontext wel gebeurde (bv. bij de Dienst Diversiteit, Samenleving en Preventie (DSP)) maar niet steeds gemakkelijk was. De uitdaging blijft hen zo ver te krijgen dat ze de inzichten en kennis ook toepassen bij contacten met groepen van etnisch-culturele minderheden. Ook dat lijkt voor velen nog erg moeilijk na een eenmalige vorming over DD. De ontwikkelde DD-waaier (zie verder) kan daar mogelijk aan tegemoet komen.

Aan het eind van het DIA-project werden nog twee DD-workshops georganiseerd om na te gaan hoe die vertaling naar de praktijk loopt en wat er verder moet gebeuren. De eerste workshop was een soort van terugkomdag voor wie eerder een DD-introductie kreeg. De tweede workshop was een introductie voor wie niet met de methodiek vertrouwd is. Beide dagen konden rekenen op een grote belangstelling van telkens een 20-tal deelnemers. Op deze momenten werd ook de DD-waaier verspreid onder de deelnemers.

Lesgevers MO

De lesgevers Maatschappelijke Oriëntatie (MO) staan vaak en rechtstreeks in contact met volwassenen uit de AMIF-doelgroep. Bovendien zijn de MO-lessen ideale momenten om anderstalige cursisten te informeren over mogelijkheden tot lokale burger- en beleidsparticipatie. Om die redenen werden vanuit het DIA-project twee initiatieven genomen naar de lesgevers MO.

Ten eerste werden de lesgevers – die vaak niet in Sint-Niklaas wonen maar enkel werken – geïnformeerd over de stad en haar verschillende culturele en vrijetijdsdiensten. Dit om hen de kans te geven de cursisten concrete achtergrondinformatie te geven bij het reilen en zeilen van de stad. Het informeren van de lesgevers gebeurde via een uitgestippelde ‘Op-Stap-wandeling’, een wandeltraject voor lesgevers en hun cursisten. Dit wandeltraject werd reeds uitgetekend vóór het DIA-project, maar door werd door DIA extra ondersteund.

Ten tweede werden in het kader van het DIA-project gesprekskaarten gemaakt voor de lessen ‘Inburgering in Dialoog’. Deze kaarten hebben niet louter de bedoeling om informatie over te dragen (zoals de ‘Op-Stap-wandeling’) maar om gesprekken tussen MO-cursisten en inwoners van Sint-Niklaas op gang te trekken. De kaartjes brengen verschillende thema’s aan (zoals openbaar vervoer, religie, kunst, ...) en leiden ook doorheen verschillende markante punten in de stad (bv. standbeelden, station, ...). Het DIA-team ontwierp de gesprekskaarten en hielp zo de MO-leerkrachten om de lessen ‘Inburgering in Dialoog’ in de stad te laten plaats vinden. De kaartjes vormen interessante lesmateriaal voor die leerkrachten net omdat bleek dat zij zelf te weinig tijd hebben om dergelijk materiaal samen te stellen. De gesprekskaarten zijn opgemaakt in het Nederlands, maar de vragen aan de achterzijde zijn ook vertaald in het Engels en het Frans.

Tegen het einde van het project werd vanuit DIA onderzocht hoe de MO-lesgevers meer toegerust kunnen worden om de mensen van de AMIF-doelgroep te informeren over hoe zij hun stem bij het

beleid kunnen laten horen. Zo kan deze actor ook meer in het licht van beleidsparticipatie worden gezien. Want dat bleef tot op het einde van het DIA-project de moeilijkheid van dit projectspoor: de wandeling, informatie en gesprekskaarten zetten wel aan tot burgerzin en burgerparticipatie, maar niet (altijd) tot beleidsparticipatie. Aan goede wil en betrokkenheid van de MO-leerkrachten ontbreekt het echter niet. Zij staan erg open voor nieuwe informatie en materialen vanuit de stad. Zij botsen echter snel op de grenzen van hun opdracht en hebben niet steeds de tijd dergelijke projectsporen verder door te trekken.

3.6.3 Enkele reflecties over het proces van het project

- **Het belang van outreach.** Het DIA-project illustreert goed het belang van outreach in functie van participatie. Voor HapjeKlapje heeft het projectteam “breed uitgenodigd”, bij elke HapjeKlapje-bijeenkomst opnieuw. Dat uitnodigen impliceerde het aanspreken van vertrouwenspersonen in het middenveld, van organisaties waarvan duidelijk is dat ze nauw in contact staan met de AMIF-doelgroep (Bv. VLOS, TEXMIX, Bonangana, Koek&Ei) en zelfs van werknemers van Marokkaanse, Turkse, Poolse, ... winkels.
- **Beleidsparticipatie.** Het DIA-project is eveneens een goede illustratie hoe duurzame beleidsparticipatie het best begint met het luisteren naar de meningen en ideeën van burgers. Dit gebeurde binnen het project uitgebreid op de HapjeKlapje-bijeenkomsten. De vertaling van een losse mening naar een idee dat implementeerbaar is voor het beleid, blijft wel moeilijk. Vanzelfsprekend ligt daar ook een verantwoordelijkheid voor het lokale bestuur dat tot voldoende beleidsparticipatie moet uitnodigen.

3.6.4 Belangrijkste eindeffecten

Het creëren van een stadsbreed bewustzijn. Het besef hoe belangrijk een diverse participatie aan sociale en culturele activiteiten is, is in de loop van het project duidelijk toegenomen. Dat was onder meer te merken aan de vragen vanuit verschillende stadsdiensten aan de DIA-projectmedewerkers. Die projectmedewerkers spreken ook van een groeiend besef bij stadsmedewerkers om de stedelijke dienstverlening meer aan te passen aan de realiteit van de bevolking. Het verder delen van de participatie-expertise blijkt daartoe broodnodig.

- **De nood om signalen en meningen te delen.** Het succes van zowel HapjeKlapje als het lerend netwerk voor professionals maken duidelijk dat er nood was aan een platform om signalen en meningen over de stad uit te wisselen.
- **Nieuwe contacten en netwerken.** Vanuit de stedelijke diensten was er reeds een goed contact met veel afdelingen en groepen van etnisch-culturele verenigingen alsook met sleutelfiguren uit minderheidsgroepen. DIA zorgde echter ook voor nieuwe contacten, met sleutelfiguren die tot dan toe niet bereikt waren. Vooral de samenwerking tussen de stad en IC vzw bleek op dat punt werkzaam. Via het IC vzw kon de stad (bv. voor het inspraakmoment voor haar beleidsplan, op de nieuwjaarsreceptie van IC vzw) mensen bereiken die ze anders niet zou bereikt hebben.
- **Samenhang tussen de projectdoelen.** Typerend voor het DIA-project was de veelheid aan projectdoelstellingen die bij de start werden geformuleerd. Gaandeweg zijn enkele concrete acties (en dus ook doelstellingen) weggevallen, maar zijn de doelstellingen ook sterker verweven geraakt.

Bijvoorbeeld de DD-methodiek werd ook geïmplementeerd in een HK-bijeenkomst en in het lerend netwerk.

- **Het project als voorbeeld.** Het projectteam geeft aan dat door het DIA-project een aantal initiatieven in een stroomversnelling zijn geraakt. In de stad Sint-Niklaas was er al een zoektocht naar het sterker activeren van de multiculturele gemeenschap, naar het sterker aansluiten op initiatieven van de cultureel diverse gemeenschap, ... door het project is duidelijk geworden bij verschillende partners hoe dat precies kan.

3.6.5 Belangrijkste ervaren moeilijkheden en hindernissen

Haalbaarheid en timing. Een van de initiële betrachtingen van het DIA-project was het beïnvloeden van de organisatie van het Villa Pace-festival. Villa Pace is een jaarlijks gratis stadsfestival dat een boodschap van vrede, solidariteit en diversiteit uitstraalt. Het is een event waar veel mensen uit de AMIF-doelgroep aan participeren. Hun betrokkenheid bij de organisatie van het festival is echter beduidend lager. Om het festival op dat punt meer divers en participatief te maken, nam het DIA-projectteam contact op het Villa Pace-organisatiecomité. Maar meer dan verwacht hield het organisatiecomité vast aan haar eigen tradities en workflow, waardoor de invloed van het DIA-project zeer beperkt bleef (d.i. enkel het openhouden van een communicatielijntje tussen het comité en het lerend netwerk). Dit illustreert hoe projectdoelstellingen best op voorhand worden getoetst op hun praktische haalbaarheid. Het toont eveneens aan hoe belangrijk timing is. Een ingreep in een lopend proces gebeurt best wanneer de betrokkenen daar allen klaar voor zijn. Dit was bij Villa Pace niet het geval, omdat het comité haar eigen inhoudelijke heroriëntatie aan het ondergaan was. Ook de doelstellingen die het project had geformuleerd met betrekking tot de stedelijke adviesraden zijn voor dat punt illustratief. Ook daar wou het projectteam een ingreep doen om de raden meer divers en toegankelijk te maken (jongvolwassenen en derdelanders zijn vandaag vaak ondervetegenwoordigd op de raadbijeenkomsten). Onderzoek leerde echter dat de tijd daar nog niet rijp voor was en dat het toeleiden van de AMIF-doelgroep naar de adviesraden weinig zin had. Met andere woorden: soms moet toeleiding en participatie voorafgegaan worden door interne herorganisatie, in dit geval bv. een ander model van adviesraden dat meer in de richting gaat van het Intercultureel Forum (cf. verder).

- **Hoe laag is de drempel echt?** Initiatieven als HapjeKlapje kennen een lage deelnamedrempel. Er waren vele mogelijkheden om in te schrijven en ook mensen die niet ingeschreven waren bleven welkom (administratieve drempel), geen toegangskost (financiële drempel), geen verre verplaatsing (mobiliteitsdrempel), geen voorkennis (psychologische drempel), ... Toch kunnen zelfs dergelijke initiatieven nog altijd (verborgen) drempels kennen (situationele drempels door het tijdstip, de achtergrond van de aanwezigen, de grootte van de samenkomst). Bovendien betekent het verlagen of wegnemen van drempels bij het ene initiatief niet dat de drempels bij andere (of toekomstige) initiatieven ook automatisch verlagen.
- **Afromingseffecten.** Hoe sterk ook wordt ingezet op het wegnemen van drempels, bepaalde groepen zullen nog steeds ondergerepresenteerd blijven. Ook DIA-activiteiten zoals HapjeKlapje missen bepaalde doelgroepen (bv. de gemeenschappen die actief zijn in de moskeeën). Vaak zijn het ook de sociaal meest sterke en geëngageerde derdelanders die worden bereikt en blijven meer kwetsbare mensen onder de radar. Dat wil uiteraard niet zeggen dat per se bij iedereen eenzelfde graad van participatie moet nagestreefd worden.
- **Risico op schijnparticipatie.** Elk beleidsparticipatief proces kent een risico op schijnparticipatie. Dat betekent dat burgers gevraagd worden hun input te geven voor het beleid, maar dat met die

input niet echt iets wordt gedaan. Of dat enkel die input wordt gebruikt die al past in de voornemens van de beleidsmakers (*cherry picking*). Net daarom is de transparantie van het proces van groot belang.

- **Het DIA-project was zonder meer ambitieus** in opzet en trachtte een verschil te maken op velerlei vlak. De vraag is of er niet op te veel ambities tegelijk gewerkt is. Het oorspronkelijke projectplan omvatte veel activiteiten (met scholen, Villa Pace, adviesraden, enz.) waarvan er – onvermijdelijk – een aantal zijn weggevallen in de loop van het project.
- **Organisaties veranderen.** Twee jaar is kort, maar toch kunnen veel dingen veranderen in een projectteam en bij de intermediaire partners. Zo vonden bij IC vzw enkele personeelwissels plaats, zij het niet de DIA-projectmedewerker.

3.6.6 Beleidsaanbevelingen/belangrijkste take-aways

Voortbouwen op het bestaande. Het DIA-project is gestoeld op bevindingen uit het Intercultureel Forum dat in 2015 in Sint-Niklaas is gestart. Het Intercultureel Forum was een tijdelijk participatieproject dat inwoners met een migratieachtergrond, beleidsmakers en ambtenaren van relevante diensten samen bracht. DIA bouwde dus voort op bestaande projectervaring. Ook de DIA-thema's werden eerder afgetoetst in het Intercultureel Forum. Uit het Intercultureel Forum werden ook methodische lessen getrokken, zoals het belang van aanklappend werken in functie van de werving nieuwe doelgroepen (bv. bij HapjeKlapje).

- **Voortbouwen op een lokale urgentie.** De deelnamecijfers aan HapjeKlapje tonen aan dat een participatief beleid het best werkt als het over een urgent thema of specifieke vraagstelling gaat. Een open vraagstelling – type: wat moet er anders in de stad? – is niet voldoende om een participatieve aanpak levendig te houden. Er moet naar iets toe gewerkt kunnen worden.
- **Niet identiteitsbeperkend werken.** Uit het outreachend en aanklappend werken in het kader van HapjeKlapje werd duidelijk hoe belangrijk het is om niet “identiteits-beperkend” maar inclusief te werk te gaan. Dit betekent: mensen niet telkens benaderen vanuit derdelander-zijnde, maar (ook) volgens andere identiteitskenmerken zoals kennis, talenten, expertise, ... Mensen moeten zich een meerwaarde voelen en actief gehoord worden binnen het project/event waar ze aan deelnemen.
- **Vaste stuurgroep/klankbordgroep.** Net zoals de meeste andere lokale projecten werd ook DIA begeleid door een lokale stuurgroep (ook wel: klankbordgroep). De stuurgroep volgde de projectplanning op en ging na of de doelstellingen van het project gehaald werden via tussentijdse evaluaties.
- **Zelf organiseren, maar daarom niet sturen.** Vanzelfsprekend begint elk beleidsparticipatief proces met het enthousiast maken van bewoners, stadsmedewerkers en beleidsmakers. Daartoe moet, bijvoorbeeld vanuit een project, een juiste aanpak worden uitgetekend. Dat betekent echter niet dat de projectverantwoordelijken dit ook zelf moeten “trekken” of “sturen”. Dat het lerend netwerk van professionals in Sint-Niklaas begeleid werd door externen, had als voordeel dat de projectmedewerkers op een andere manier naar het proces en de resultaten konden kijken en zichzelf in hun vertrouwensrelatie neutraler konden opstellen.

3.6.7 Duurzaam maken van de eindresultaten

De link met de plannen geformuleerd door het beleid. De stad Sint-Niklaas werkt reeds enkele jaren met een stedelijk diversiteitsplan. Het lopende plan besteedt ook aandacht aan beleidsparticipatie en diversiteit in de stedelijke inspraak- en participatiekanalen. Het DIA-project haakte dus mooi aan bij lopende beleidsvoornemens. Tegelijk heeft het project ook als voordeel dat de conclusies en aanbevelingen kunnen worden meegenomen op beleidsniveau in deze en toekomstige plannen.

- **Het lerend netwerk stopt ... maar gaat ook verder.** Op vraag van de deelnemers wordt het lerend netwerk voor professionals ook na het eind van het DIA-project voortgezet. Dit gebeurt in de vorm van het DIA-platform en is nu in handen van de dienst Diversiteit van de stad. Het lerend netwerk is ingebed in het diversiteitsprogramma van de stad. IC vzw zal blijvend als partner fungeren. Er zullen per jaar 4 sessies georganiseerd worden waarbij er telkens wordt uitgegaan van een leervraag van één van de organisaties in het netwerk.
- **Het voortbestaan van HapjeKlapje.** Zonder de omkadering en de middelen van het DIA-project bestaat het risico dat de HapjeKlapje-bijeenkomsten stoppen. Daarom werden door de medewerkers verschillende strategieën voorzien om het initiatief te verduurzamen: bestaande partnerschappen werden hernieuwd (o.a. met IC vzw) en nieuwe partnerschappen werden gemaakt, een contactenlijst werd gemaakt (mensen die aanwezig waren op HapjeKlapje en die zich in de toekomst nog verder willen engageren), de deelnemers zelf werden tijdens een HapjeKlapje bevraagd, enz. De dienst Diversiteit van de stad is verantwoordelijk voor de organisatie van toekomstige HK-momenten.
- **De inkanteling van Hapje!Klapje in andere initiatieven/doorstart als kerngroep.** Ook dit werd reeds uitgetest. Zo werd onder de vlag van Hapje Klapje in april 2019 een gesprekstafel georganiseerd binnen het stadsproject ‘Stadsgesprek’. De conclusies van dat gesprek werden meegenomen in de beleidsaanbevelingen van het ‘Stadsgesprek’. Een andere “inkantel-optie” die wordt overwogen is om de HapjeKlapje-groep verder te organiseren als een groep of afdeling van het IC vzw. Ook de doorstart van de HapjeKlapje groep als een soort los-vaste kerngroep is een optie. Deze groep zou dan voor de stad kunnen fungeren als breder gelijkemansplatform en expertise-cel inzake etnisch-culturele minderheden. In een dergelijke “verbreding” is het belangrijk dat de opgebouwde energie en expertise van HapjeKlapje niet verloren raakt.
- **Aanbevelingsdocument.** De signalen en suggesties die werden opgepikt tijdens het DIA-project werden samengebracht in een zgn. aanbevelingsdocument voor de stad Sint-Niklaas. Het document registreert, analyseert en trekt lessen. Ook acties die buiten de reikwijdte van het project vielen maar wel relevant zijn voor derdelanders werden meegenomen in het document. Het aanbevelingsdocument kreeg de vorm van een magazine.
- **Gesprekskaarten MO.** De gesprekskaarten zijn een materiële output van het DIA-project. Het is ook een output die verder kan gebruikt worden in de werking van de MO leerkrachten en eventueel ook verder kan verdeeld worden naar andere actoren in Sint-Niklaas. Aan het eind van het DIA-project werden hieromtrent samenwerkingen met de hogeschool Odisee en met het Agentschap Integratie en Inburgering verkend. Een van de plannen daarbij is het aanleggen van een poule van vrijwilligers die de stadswandelingen met de cursisten mee kunnen begeleiden. Ook een diensten-centrum in Sint-Niklaas toonde hiervoor interesse. De MO-coördinatie door het Agentschap garandeert ook een verder gebruik van de ontwikkelde materialen.

- **Deep Democracy waaier.** Een andere materiële output is de zgn. DD-waaier. Deze papieren waaier laat toe de inzichten uit Deep Democracy op een snelle en eenvoudige wijze te verspreiden, o.a. binnen de stadsdiensten. De waaier kan bovendien niet enkel in Sint-Niklaas gebruikt worden, want ze is niet gebonden aan de stad. Een verspreiding naar de andere projecten/steden is dus mogelijk. De juiste afspraken inzake copyright moeten daartoe wel nog gemaakt worden. Bij afronding van het DIA-project werd de Nederlandstalige DD-waaier ook vertaald in een aantal andere talen (telkens tweetalig: NL-FR, NL-ENG, NL-Spaans, NL-Albanees) om het gebruik ervan bij verschillende groepen van etnisch-culturele minderheden te versterken.
- **Draaiboek HK en lerend netwerk.** Een andere manier van het verduurzamen van de project-expertise ligt in het uitwerken van een kort draaiboek voor HapjeKlapje, het lerende netwerk of gelijkaardige activiteiten. De projectmedewerkers werken aan een dergelijk draaiboek, dat werd getest tijdens de Open Forumdag 2018 van het Minderhedenforum. Dit document laat andere instanties toe direct op de project-expertise van DIA voort te bouwen. Een belangrijke voorwaarde daartoe is natuurlijk dat het document goed vindbaar is voor wie het wil gebruiken.
- **Ondersteuning nieuwe projecten.** Er zijn een aantal nieuwe initiatieven (bv. Dag tegen racisme, Festival van de Verdraagzaamheid, IC debat, een activiteit naar aanleiding van de Internationale Vrouwendag, ...) die mee vanuit het DIA-project werden gesteund. Zij zijn geen directe voortzetting van het DIA-project, maar werken wel in de filosofie van het project.

4 | Cross-case analyse: tendensen uit de zes projecten

In dit hoofdstuk trekken we lessen uit de zes projecten samen. Het gaat ons hier dus om tendensen die zich in meerdere of alle projecten voordoen. We illustreren ze met concrete voorbeelden. Op grond van onze analyse gaan we ook na wat de werkzame elementen zijn van de projecten. Anders gesteld: we doorgronden wat werkt om de burgerzin en beleidsparticipatie van personen van buitenlandse herkomst te versterken, maar ook wat niet werkt of wat de werkzaamheid in de projecten verhinderde.

- CLUSTER 1: Toeleiding van personen van buitenlandse herkomst naar organisaties/overheid
- CLUSTER 2: Open breken/bewust maken van (middenveld)organisaties
- CLUSTER 3: Verandering van de 'state of mind' van beleidsmakers/stadsdiensten
- CLUSTER 4: Outreach: organisaties stappen naar/zoeken de AMIF-doelgroep
- CLUSTER 5: Samenwerking tussen organisaties
- CLUSTER 6: Verhogen van de zelfredzaamheid/sociale cohesie van de AMIF-doelgroep
- CLUSTER 7: Inzicht in inspraak door de AMIF-doelgroep

4.1 CLUSTER 1: Toeleiding van personen van buitenlandse herkomst naar organisaties/overheden

4.1.1 Wat bedoelen we?

Hoe kunnen personen van buitenlandse herkomst “toegeleid” worden naar het (diverse) activiteiten-aanbod van middenveldorganisaties of stadsdiensten? En hoe kan ervoor gezorgd worden dat personen van buitenlandse herkomst beschikken over alle relevante informatie over het lokale beleid en de lokale publieke diensten? Het beantwoorden van die vragen, vroeg veel energie van de zes projecten. Mensen succesvol “de weg wijzen” is dan ook een belangrijke hefboom voor een versterkt gevoel van “zich thuis voelen in de stad” én een route naar een betere inspraak in het beleid.

4.1.2 Werkzame elementen?

Het monitoren van de projectinspanningen toonde goed aan dat het proces van toeleiding flink wat complexer is dan het louter kenbaar maken van een relevant activiteitenaanbod via een aantal traditionele communicatiekanalen (bv. website, brochures, sociale media).

Aangepaste informatiekkanalen. In verschillende steden bleken de traditionele informatiekkanalen niet aangepast aan de AMIF-doelgroep en dit zowel op het gebied van klare en heldere taal (bv. onderwerpen waar vaktaal mee gepaard gaat, zoals juridische procedures of bevolkingsenquêtes) als op het gebied van vormgeving (bv. met foto’s die niet herkenbaar of uitnodigend zijn voor de doelgroep). Alternatieve informatiekkanalen, bijvoorbeeld het communiceren via sleutelfiguren of vertrouwenspersonen, bleken in vaak meer effectief om personen van buitenlandse herkomst te bereiken. Een voorbeeld hiervan is het Beringse project waar een sleutelfiguur werd ingeschakeld om een stadswerker van de dienst Lokale Economie nauwer in contact te brengen met handelaren met een AMIF-achtergrond. Voorwaarden voor een dergelijke alternatieve aanpak zijn: continuïteit bij de sleutel- of vertrouwenspersonen en een volgehouden inspanning van hun kant. Een probleem is wel dat dergelijke figuren vaak overbevraagd zijn omdat verschillende organisaties en/of stadsdiensten beroep op hen doen.

- **Individuele begeleiding van personen van buitenlandse herkomst.** In bepaalde gevallen, bijvoorbeeld bij de toeleiding naar vrijwilligerswerk, bleek individuele begeleiding en coaching een katalysator te zijn. Individuele begeleiding vergt natuurlijk heel wat. Niet alleen persoonlijke en organisatorische tijd en inzet, maar ook een duidelijke visie op de doelstellingen van de toeleiding zowel voor de personen van buitenlandse herkomst als voor de stadsdienst of organisatie.

De samenwerking tussen de dienst Vrijwilligers in Antwerpen en kandidaat-vrijwilligers van buitenlandse herkomst, kan gezien worden als een mooie illustratie van individuele begeleiding. Zo oefende de dienst het kennismakingsgesprek met de kandidaat-vrijwilliger in zodat de instap in een vrijwilligersorganisatie vlotter liep. Door de dienst werd op het eerste gesprek met de kandidaat-vrijwilliger ook al meteen een datum geprikt voor een opvolgesprek. Dit zorgde voor continuïteit in de opvolging. Problemen die de nieuwe vrijwilliger ervoer, konden meteen in het tweede gesprek worden besproken.

- **Begeleiding van organisaties bij het toeleidingsproces.** Naast begeleiding van de personen van buitenlandse herkomst zelf, is de begeleiding of ondersteuning van de ontvangende organisaties eveneens een belangrijke werkzame factor. In verschillende projecten zagen we dat dat succesvol

kan gebeuren via coachingsgesprekken¹⁷ met medewerkers uit middenveldorganisaties (vrijwilligersorganisaties, jeugdorganisaties, ...). In dergelijke gesprekken kunnen problemen en uitdagingen ter sprake komen, maar ook praktische tips voor een succesvolle toeleiding. Zo gingen de coachingsgesprekken met organisaties die AMIF-vrijwilligers aantrekken onder meer over: het gebruik van klare taal door medewerkers, het belang van het aanspreken van vrijwilligers, zorgen dat de vrijwilligerstaken ook kansen bieden om in gesprek te gaan (bv. niet uitsluitend tafels afruimen in een woonzorgcentrum maar ook de mogelijkheid om met de bewoners van het centrum in gesprek te gaan). In cluster twee wordt hier verder op ingegaan.

Ook op breed-organisatorisch vlak is de ondersteuning van de organisaties waarnaar toegeleid wordt belangrijk. Een voorbeeld hiervan zijn de zgn. 'proef-sessies' in het Leuvense ROOTS-project. Tijdens deze sessies konden anderstalige jongeren en volwassenen voor het eerst deelnemen ("proeven") aan een divers aanbod aan vrijetijdsactiviteiten in Leuven. De organisatoren van de activiteiten deden voor deze sessies hun uiterste best – en werden daarin ondersteund – om deelnamedrempels zo laag mogelijk te houden (bv. kostprijs). Buddy's en sleutelfiguren gingen met de anderstalige inwoners naar de proef-activiteiten om hen zo "over de drempel" te krijgen.

4.1.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

Gebrek aan visie. Toeleiding gebeurt veelal niet spontaan. Het vraagt veel praktische voorbereiding maar ook een scherpe visie. Met visie bedoelen we het antwoord op vragen als: waarom vinden we het belangrijk om personen van buitenlandse herkomst toe te leiden? Wat willen we in dit verband precies bereiken? Hoe gebeurt dat het best (*strategie*)? Wat is de meerwaarde ervan voor de betrokken partijen? ... Niet enkel de "toeleider" zelf heeft baat bij duidelijke antwoorden op die vragen, ook andere betrokkenen bij het project (bv. de "ontvangende" organisaties).

In het kader van het Antwerpse project startten Atlas en de Dienst Vrijwilligerswerk een visievormingsproces over de toegankelijkheid van vrijwilligerswerk voor anderstalige inwoners. Vrijwilligerswerk is een manier om de maatschappelijke participatie van mensen te verhogen en mensen een plaats te geven in de maatschappij. Daarnaast kan vrijwilligerswerk ook een instrument zijn om Nederlands te oefenen en om individueel zelfvertrouwen te verhogen. Het visievormingsproces in Antwerpen resulteerde onder meer in een toolkit 'Werken met anderstalige vrijwilligers'.¹⁸ Daarnaast bracht het ook een duidelijke taakverdeling voor het toeleiden van personen van buitenlandse herkomst naar vrijwilligerswerk.

- **Wisselende deelname en drop-out rate bij personen van buitenlandse herkomst.** De zes projecten toonden aan dat de participatie van personen van buitenlandse herkomst kwetsbaar kan zijn. Sommige personen namen het ene moment deel, maar deden dat het andere moment (plots) minder of niet meer. Soms ging het om een bewuste keuze, in andere gevallen was er eerder een angst- of twijfelreflex of werd participatie belemmerd door de soms moeilijke individuele levenssituatie. Dat maakt dat het belangrijk is om blijvend te focussen op datgene waar de organisatie/dienst invloed kan op uitoefenen. We bedoelen hiermee: het investeren in de motivatie, betrokkenheid en competenties om deelname mogelijke te maken, bv. door het creëren van een veilige omgeving. Daarnaast wijzen we erop dat zgn. drop-out niet altijd negatief hoeft te zijn. In bepaalde gevallen stoppen personen van buitenlandse herkomst bijvoorbeeld met vrijwilligerswerk omdat ze fulltime werk gevonden hebben of een studietraject starten. Het is daarom aangewezen dat organisaties ook contact houden met die voormalig vrijwilligers, net om de reden van hun drop-out te kennen. Op die

¹⁷ Bijvoorbeeld via terugkomdagen voor medewerkers verantwoordelijk voor de vrijwilligers in het kader van het oefenkansenproject van Atlas in Antwerpen.

¹⁸ <https://www.antwerpen.be/info/5fbce92706c37f522d01f9e6/nieuwe-toolkit-helpt-je-goed-samenwerken-met-anderstalige-vrijwilligers>

manier kan de organisatie systematisch volgen in welke mate het vrijwilligerswerk een springplank is geweest voor het vinden van werk of voor het inburgeringsproces. De organisatie kan bovendien ook nagaan in welke mate haar eigen aanpak een positieve invloed had op de betrokkenheid, motivatie en competenties van de personen van buitenlandse herkomst.

- **Wie werkt voor de AMIF-doelgroep?** Het werd niet steeds gezegd, maar lokale besturen hebben het besef dat niet alle stedelijke of middenveldorganisaties spontaan aandacht besteden aan het betrekken van personen van buitenlandse herkomst, laat staan hun aanbod afstemmen op die groep. Vele organisaties hebben daarin een duwtje in de rug nodig. De projectresultaten, zoals gepresenteerd in het vorige hoofdstuk, tonen wel aan dat die interesse wel door de steden en gemeenten gestimuleerd kan worden. Beringen, Antwerpen, het Leuvense 'Bijt in je vrije tijd' en de belevingsdagen met leerkrachten in het Genkse project zijn op dat vlak inspirerende voorbeelden.

4.2 CLUSTER 2: Open breken/bewust maken van (middenveld)organisaties

4.2.1 Wat bedoelen we?

Een belangrijk stap in het versterken van de burgerzin en participatieve beleidsvoering aan de kant van de ontvangende samenleving is het werken aan een sterker bewustzijn. Dit impliceert: organisaties een (groter) besef bijbrengen over de aanwezigheid, positie en rol van de AMIF-doelgroep in de samenleving en hoe zij met die groep kunnen omgaan. Veel organisaties werken wel met kwetsbare doelgroepen, maar lijken het toch moeilijk te hebben om extra inspanningen te leveren voor personen van niet EU+-afkomst.

Om tot dat versterkt bewustzijn te komen is het van belang organisaties basisinformatie te geven (bv. over de aanwezigheid van personen van buitenlandse herkomst in stad, wijk of straat), maar ook duidelijk te maken hoe zij met die groep kunnen werken. Op grond daarvan kunnen de organisaties dan een spiegel worden voorgehouden. Zo verhoogt het inzicht: *waarom is het belangrijk met de AMIF-doelgroep te werken? Wat kan een dergelijke samenwerking inhouden? Op welke manier kan die groep in de samenleving een sterkere stem krijgen? Wat zijn de voordelen daarvan? ...* Op grond van dat versterkt bewustzijn kunnen organisaties verder werken aan (de intentie tot) specifiek organisatiegedrag (bv. organiseren van events, veranderen van bestuursorganen, een meer cultuursensitievare communicatie).

4.2.2 Werkzame elementen

De projecten tonen aan dat het creëren van een verhoogd bewustzijn en versterkt draagvlak geen kwesties zijn van eenmalige inspanningen, maar eerder van volgehouden acties over een langere termijn. Ook de didactische of methodische aanpak is cruciaal.

Werken aan burgerschap is een werk van lange adem. Er zijn geen quick wins als het gaat om een shift in het bewustzijn en de mentaliteit van organisaties, zo wordt uit de projecten duidelijk. De looptijd van twee jaar, zoals bij de zes projecten het geval was, werd als vrij kort ervaren om het bewustzijn van organisaties duurzaam te verhogen. Daarom moeten lange-termijn strategieën uitgewerkt.

Dat werken aan burgerschap een werk van lange adem is, leren we bv. uit het project in Sint-Niklaas. Daar bleken de inspanningen om de lokale adviesraden of het stedelijke festival Villa Pace van binnenuit te diversifiëren niet vanzelfsprekend. Het toont aan dat veel organisaties en diensten een vaste aanpak en historisch gegroeide kijk op de dingen hebben en zich niet snel laten beïnvloeden of omvormen.

Het Leuvense stadsbestuur overwoog – tijdens de looptijd van het project - om een diversiteitsmanager aan te stellen. Dit is een interessante gedachte omdat een diversiteitsmanager de Leuvense middenveldorganisaties kan attenderen en appelleren op het vlak van het bereik van personen van buitenlandse herkomst. Een dergelijke functie kan zich dan zowel richten naar middenveldorganisaties als naar stedelijke organisaties/ diensten. Een risico is echter dat een diversiteitsmanager, die een brede en transversale opdracht heeft, toch weer wordt teruggedrongen binnen de bevoegdheid van een bepaalde dienst of afdeling.

- **Het werken met een duidelijke methodiek.** Meerdere projecten werkten van bij de start met een duidelijke omschreven methodiek om het bewustzijn van middenveld- en overheidsorganisaties te vergroten. We noemen er enkele: Deep democracy (Mechelen, Sint-Niklaas), Liberating Structures (Mechelen), de mapping methodiek van De Mensen Maken de Stad (DMMDs) (Mechelen), de weerbaarheidsdialoog (Genk), ... Het werken met een duidelijke methodische aanpak lijkt ook te renderen, zo konden we vaststellen, want het geeft de projecten een duidelijke houvast en coherentie. Tegelijk is een methodiek op zich niet zaligmakend. Zeker daar waar de methodiek eerder een denkkader of een theoretisch perspectief is, is een doorvertaling naar de concrete praktijk nog steeds nodig. De methodiek staat dus niet op zich, er zijn blijvend projectinspanningen nodig om ze te kunnen laten “landen” in de praktijk.

Dat het werken vanuit een duidelijke methodiek rendeert, zagen we duidelijk in het DMMDs-project in Mechelen. Daar rapporteren de projectbetrokkenen dat er een sterker bewustzijn is gekomen door de implementatie van de DMMDs-methodiek via de TTT-sessies (Train The Trainer-sessie) met stadsambtenaren. De mind-shift bestond er voornamelijk in dat de medewerkers van verschillende stedelijke en andere organisaties nu meer dan voorheen beseffen hoe divers het stedelijk weefsel is en dat ze daar ook in hun werking rekening mee moeten houden.

Een ander voorbeeld is het ROOTS-project in Leuven. Daar bracht een jeugdwerker, die verbonden was aan zowel het project als aan de stedelijke jeugddienst, verschillende jeugdorganisaties die in de stad actief zijn samen. Hij bevroeg hen kritisch op het vlak van hun bereik en diversiteit (bv. Waarom is de buurt zo cultureel divers, maar zijn jullie deelnemers aan de activiteiten dat veel minder?). Hij gaf hen ook suggesties om samen te werken om op een betere manier ook personen van buitenlandse herkomst aan te spreken (met een vijftal opties rond interculturaliseringstrajecten). Dat ging bijvoorbeeld om suggesties van aanpassingen aan de interne cultuur van de lokale jeugdbewegingen.

4.2.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

- **Gebrek aan continuïteit in deelname.** De AMIF-projecten werden vaak slechts als “maar projecten” gepercipieerd door organisaties die niet in het betrokken projectteam zetelden. Ze werden gezien als temporele “extra” inspanningen van tijdelijke krachten. Bijgevolg waren de inspanningen vanuit die organisaties en diensten soms eerder terughoudend. Zo werden niet steeds medewerkers afgevaardigd om mee te werken aan het project, bleef de implementatie van de inzichten hier en daar wat uit, of werden net steeds weer andere mensen naar de meetings gestuurd. Dit is natuurlijk geen euvel dat gemakkelijk verholpen kan worden. Organisaties en diensten kunnen niet verplicht worden inspanningen te doen voor een project dat niet door hen werd vormgegeven. Dat maakt het alleen maar belangrijker hen zo snel mogelijk in het project te betrekken en mee “eigenaar-

schap” te geven. Een aanklampende aanpak waarbij organisaties herhaaldelijk en op een persoonlijke manier worden aangesproken is eveneens aangewezen.

- **Geen sense of urgency voor verandering.** Organisaties kunnen ervan overtuigd zijn dat ze al veel doen op het vlak van etnisch-culturele diversiteit of dat ze al voldoende (en de juiste) inspanningen leveren om de AMIF-doelgroep te bereiken. Zolang ze niet openstaan voor verandering zal het effect van eender welke projectinspanning uitblijven.

4.3 CLUSTER 3: Verandering van de ‘state of mind’ van beleidsmakers/stadsdiensten

4.3.1 Wat bedoelen we?

Net als bij middenveldorganisaties is het belangrijk dat ook overheidsdiensten en beleidsmakers zelf (burgemeester, schepenen, stadsbestuur) het besef wordt bijgebracht dat personen van buitenlandse herkomst, en vooral zij met een niet EU-herkomst, een belangrijke groep in de samenleving vormen, een groep wiens stem in beleidsbeslissingen vaak niet wordt gehoord. Wie zich daar niet van bewust is, is niet geneigd er iets aan te doen.

4.3.2 Werkzame elementen

- **Neem onwetendheid weg.** Wil je een bewustwordingsproces op gang brengen over het belang en de finaliteit van burgerzin en beleidsparticipatie, dan is het cruciaal om eerst onwetendheid weg te nemen. Op basis van de analyse van de projecten bevelen we daarom aan om eerst na te gaan welke kennis, visie(s) en ervaringen er aanwezig zijn bij diegene(n) die het project wenst te overtuigen. Weten zij hoe het precies zit met de participatie van mensen met een niet-EU-achtergrond in de gemeente en wat de cijfers hierover zeggen? Weten zij hoe die inwoners (het best) worden bereikt en waarom hun stem zo belangrijk is voor het maken van de juiste beleidskeuzes?
- **De stad aan het stuur van de projecten.** De zes AMIF-projecten die werkten aan actief en gedeeld burgerschap werden geïnitieerd door stedelijke overheden. Dat betekent dat zij – vaak samen met middenveldactoren – ook de coördinatie en het praktische verloop van de projecten manageden. Een dergelijke aanpak heeft als voordeel dat alle informatie over de projecten snel kan doorstromen naar andere diensten en beleidsmakers. Of omgekeerd: zo kunnen stedelijke diensten en politici snel betrokken worden bij de projectinitiatieven.

Een klein maar veelzeggend voorbeeld hiervan is de ‘voetbaldag’ die werd georganiseerd binnen het Leuvense ROOTS-project. Tijdens die dag werd een voetbalwedstrijd georganiseerd tussen AMIF-jongeren en medewerkers van de stadspolitie. De organisatie van een dergelijk initiatief was wellicht moeilijker geweest als de stad niet zelf aan het stuur stond van het ROOTS-project. De impact van dergelijke kleine initiatieven is groot: de AMIF-jongeren leerden de politiemedewerkers op een andere manier kennen dan in hun doorgaans controlerende en sanctionerende rol. Tegelijk gaf dit ook de medewerkers van de politie een groter besef van wie de AMIF-jongeren zijn.

- **De beleidsmakers zijn dichtbij.** Projecten die georganiseerd worden door steden en gemeenten en ook expliciet op die schaal werken, hebben als voordeel dat ze aansluiten bij een beleidsniveau dat per definitie dichtbij is. Op verschillende plaatsen werden evenementen of activiteiten georga-

niseerd (bv. nieuwjaarsrecepties, culturele avonden, HapjeKlapje,¹⁹ ...) waar personen van buitenlandse herkomst op een spontane manier met één of enkele lokale politici konden praten.

- **Burgerschap vergt een visie, het is geen dienst.** Burgerzin en beleidsparticipatie versterken vanuit één specifieke dienst of team binnen de stad heeft slechts een beperkte invloed. Wanneer we de zes projecten vergelijken, dan merken we dat wanneer diensten, departementen en teams samenwerken vanuit een gedeelde visie de (indirecte) impact van het project groter werd. Het kan gaan om kernsamenwerking tussen één stadsdienst en één vzw (bv. in het project van Sint-Niklaas), of tussen verschillende stadsdiensten (bv. Mechelen), maar ook om samenwerking tussen stadsdiensten met stedelijke en niet-stedelijke vzw's. Meer partners vraagt uiteraard om meer coördinatie, maar het versterkt wel een bewustzijn in de "breedte".

4.3.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

- **Gebrek aan interesse aan de kant van beleidsmakers.** Hoewel de projecten geïnitieerd werden door lokale besturen, zijn niet noodzakelijk alle lokale beleidsmakers automatisch op de hoogte van het project. Bovendien is beleidsparticipatie van personen van buitenlandse herkomst maar een van de vele topics op de agenda van lokale politici (als het al een topic is). Bijgevolg zijn de lokale beleidsmakers niet altijd aanwezig op de publieke activiteiten die plaats vinden in het kader van zo een project. Dit kan tot demotivatie leiden (bv. bij de doelgroep, we komen hier verder nog op terug). Bovendien is dit één van de grootste risico's van beleidsparticipatieve acties: dat de AMIF-doelgroep wel haar stem laat horen, maar dat die stem aan beleidszijde niet echt gehoord wordt en dus in dovemans oren valt.
- **Een lokale overheid is dichtbij maar niet noodzakelijk snel of heel flexibel.** Het aanpassen van projectplannen, het afstemmen van beslissingen van verschillende diensten, het goedkeuren van communicatie, het uitzetten van procedures (bv. voor aanwerving) ... vaak zijn lokale besturen op dat vlak minder flexibel dan autonome middenveldorganisaties. Nochtans is die flexibiliteit belangrijk bij het werken voor deze doelgroep die vaak – simpelweg al door externe omstandigheden – van omvang en samenstelling verandert.
- **Indirecte werkwijze.** Indien blijkt dat bepaalde stadsdiensten eerder terughoudend zijn om extra inspanningen te leveren t.a.v. de doelgroep van personen van buitenlandse herkomst, kan het zinvol zijn om na te denken over een meer indirecte manier van werken. Concreet betekent dit dat de focus eerst wordt gelegd op een *mind-shift* binnen de eigen werking/dienst en dat van daaruit wordt geïnvesteerd in verbindingen/uitlopers bij andere diensten/organisaties.

Het Beringse project had als doel om stadsdiensten te betrekken bij de uitbouw van vrijwilligerswerk voor personen van buitenlandse herkomst. Dit bleek echter moeilijker dan gedacht wegens het banteren van andere voorwaarden en criteria (bv. rond taalvaardigheid in het Nederlands). Als tussenoplossing zijn ze aan de slag gegaan met de eigen stadsdienst en zijn zo een vrijwilligersgroep van collega's gestart. Deze groep stelt zich tot doel om verbinding te leggen met de andere stadsdiensten, onder andere door de aantrekkelijkheid van het werken met personen van buitenlandse herkomst te promoten.

- **Omgaan met politieke gevoelheden.** Soms liggen thema's of acties politiek gevoelig, wat een rem kan zijn op de bewegingsvrijheid van projecten. Zo wilde Antwerpen graag vertaalde vragen-

¹⁹ Hapje Klapje is een initiatief waarbij Sint-Niklazenaars met migratieachtergrond (regelmatig) in een ongedwongen context worden samengebracht en met een hapje en drankje ideeën en ervaringen kunnen uitwisselen over het leven in de stad.

lijsten kunnen aanbieden binnen de Stadsmonitor, maar daarvoor was groen licht nodig van de politici/kabinetten. Op politiek niveau bleek het gebruik van die vertaling delicaat.

- **Capteren van verandering vergt tijd.** Net als middenveldorganisaties dienen ook beleidsmakers zich bewust te zijn van het feit dat werken aan beleids- en burgerparticipatie bij de AMIF-doelgroep in de meeste gevallen vraagt om een langdurig en tijdsintensief proces. Het besef dat het niet gaat om zogenaamde quick-wins, vergt in vele gevallen een *mindshift* op de verschillende beleidsniveaus. Projecten hebben nood aan een politiek klimaat dat hen de tijd en de ruimte biedt om voldoende vraaggestuurd te kunnen werken (zie ook verder bij ‘Outreach’).

4.4 CLUSTER 4: Outreach: organisaties stappen naar/zoeken de AMIF-doelgroep

4.4.1 Wat bedoelen we?

Gelinkt aan de bevindingen in cluster 1 rond toeleiding, wijzen de resultaten van de verschillende projecten op het belang van een goede *outreach* naar de AMIF-doelgroep. Met outreach wordt bedoeld diensten of organisaties die zelf op een actieve manier contact opzoeken met personen van buitenlandse herkomst. In bepaalde projecten gebeurde dit o.a. via huisbezoeken (bv. Beringen en Sint-Niklaas) of via sleutelfiguren die op de plaatsen waar AMIF-jongeren samenkomen (bv. op het plein voor de stadsbibliotheek in Genk) contact maakten met de doelgroep.

4.4.2 Werkzame elementen

Outreach op basis van gedeelde interesses/talenten. Wil een project aan de verbinding werken tussen AMIF-jongeren, maar ook tussen AMIF-jongeren en de bredere samenleving, dan is het van belang om te vertrekken vanuit gedeelde interesses en/of talenten van de jongeren en van hun leefwereld. Dit maakt het mogelijk voor hen (AMIF-jongeren en niet-AMIF-jongeren) om het gesprek met elkaar aan te gaan, elkaar goed te leren kennen, en vooral om naar zichzelf te gaan kijken met een focus op datgene wat hen verbindt en niet vanuit een bepaalde stempel, vooroordeel of gepercipieerd verschil. Deze strategie maakte het bijvoorbeeld in Genk mogelijk om een theatergroep op te richten met AMIF- en niet-AMIF-jongeren. In Leuven leidde dit tot een kritische reflectie over hun ‘ROOTS-café’-initiatief.

Leuven ondernam diverse pogingen om AMIF- en niet-AMIF-jongeren samen te brengen via een ‘ROOTS-café’. De ervaring leerde echter dat dit concept slechts gedeeltelijk tegemoet kwam aan de beoogde doelstellingen. Hiervoor waren er meerdere oorzaken: (1) de naam (ROOTS-café) had een stigmatiserende klankkleur en benadrukte eerder de verschillen dan de gelijkenissen; deze naam werd uiteindelijk aangepast; (2) het concept slaagde er niet in om echte bruggen te vormen: groepen bleven (ook fysiek) gescheiden ageren in de ruimte waardoor het hele gebeuren eerder onnatuurlijk aanvoelde. Hiermee groeide het besef dat jongeren ‘dwangmatig’ samenbrengen in een ruimte waar zij in realiteit weinig affiniteit mee hebben, niet werkt.

- **Outreach stimuleert participatie.** Een actieve outreach bleek bijzonder succesvol om de drempel tot deelname aan projectactiviteiten bij de AMIF-doelgroep te verlagen. Zo werd het ‘Hapje Klapje’ initiatief in Sint-Niklaas een succes door de huis-aan-huis bezoeken door de projectmedewerkers. Hetzelfde was het geval in Beringen waar het project er in slaagde om ook de personen van buitenlandse herkomst die zich in een kwetsbare positie bevinden toch over een langere periode geëngageerd te krijgen voor een reeks dialogotafels.

- **Outreach versterkt het vertrouwen.** Uit de getuigenissen van de projectmedewerkers, partners en vertegenwoordigers uit de AMIF-doelgroep blijkt dat actieve outreach bijdraagt tot een sterkere vertrouwensrelatie met personen van buitenlandse herkomst. Goede outreach laat een gesprek toe waarbij men elkaar leert kennen. Dit biedt een kader om zowel de doelstellingen van een initiatief voor te stellen als om te luisteren naar de specifieke vragen of verzuchtingen van de AMIF-doelgroep. Op die manier worden ook misverstanden uit de wereld geholpen (bv. dat een bepaalde activiteit alleen voor mensen van binnenlandse herkomst zou zijn) en informatie ingewonnen over bepaalde drempels die dadelijk kunnen worden aangepakt (bv. mensen die beslissen om niet met hun kinderen naar een activiteit te komen omdat ze vrezen dat dat te veel geld zou kosten). Een voorwaarde hierbij is wel dat de projecten over voldoende tijd beschikken om echt vraag-gestuurd te kunnen werken. Dit vraagt om een gunstig politiek klimaat en een lokaal beleid dat niet al te veel aanstuurt op korte-termijn resultaten.
- **Outreachend werken: niet het wat maar het wie?** Los van de diverse voordelen van outreachend werken, willen we er toch ook op wijzen dat het outreachend werken geen sleutel op zich is. Net zo belangrijk is de persoon die de methodiek hanteert. Een goede outreacher heeft de skills om positieve contacten te leggen met de doelgroep, hun vertrouwen te winnen en een gevoel van veiligheid te bieden.

In Genk werd sterk ingezet op het 'connecterend' werken naar de AMIF-doelgroep toe. Het outreachend werken werd hierbij niet beperkt tot een bepaald werkveld (bv. een bepaalde wijk). Er werd proactief en herhaaldelijk contact gezocht met jongeren van buitenlandse herkomst op plaatsen waar deze jongeren vaak samenkwamen (bv. het plein voor de stadsbibliotheek of in de OKAN-scholen). De resultaten toonden aan dat 'connecteren' naast het verwerven van inzichten over de leefwereld van AMIF-jongeren en de uitdagingen die ze ervaren, ook kon bijdragen tot het opbouwen van een vertrouwensband met deze jongeren. Bovendien kon het project hierdoor een aantal jongeren gemotiveerd krijgen om zich te engageren in verschillende trajecten (bv. het toneelgezelschap Young complex of bosklassen met AMIF-jongeren). Het project bracht eveneens inzicht over een aantal belangrijke eigenschappen waarover een 'goede' connector dient te beschikken: herkenbaar voor de doelgroep en bereikbaar via diverse kanalen en op uiteenlopende momenten van de dag; een mensgerichte en informele stijl waarin gelijkwaardigheid en dialoog centraal staan; het verbinding kunnen maken met een bestaand aanbod van activiteiten en voorzieningen.

4.4.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

- **Antwoorden formuleren op de uitdagingen van de AMIF-groep.** Een belangrijke hindernis bij outreachend werken is dat het vaak ook verwachtingen creëert bij de doelgroep, die in bepaalde gevallen niet door een project of organisatie kunnen worden ingelost. Daarom is het belangrijk dat een outreacher (of connector) een breed netwerk van organisaties en dienstverleners kan aanspreken om hierop een antwoord bieden. Hierbij is het eveneens essentieel om continuïteit te verzeke- ren hetgeen een gezamenlijke inspanning vergt van verschillende jeugdorganisaties of stadsdiensten (zie ook verder bij cluster 5 over samenwerking tussen organisaties).

Een dergelijke uitdaging ondervond men onder andere bij het team Marktonderzoek in Antwerpen. Dat team gebruikte diepte-interviews als alternatieve methodiek binnen de stadsmonitor om leden van de AMIF-doelgroep te bevragen. De medewerkers ondervonden een groeiend vertrouwen bij de AMIF-respondenten maar tegelijk ook een zekere frustratie over het feit dat men niet zeker wist of er iets zal gedaan worden met hun informatie.

Een tweede voorbeeld van deze uitdaging kon ook worden vastgesteld in Genk. Tijdens dat project werd bijvoorbeeld duidelijk dat AMIF-jongeren na het doorlopen van het onthaaljaar in de OKAN-school vaak alle contact met het

reguliere jeugdwerk verliezen. Een beter gecoördineerd aanbod vanuit de jeugdorganisaties zou een antwoord kunnen bieden op zulke uitdagingen. Het bevorderen van zulke samenwerking was dan ook een van de werkpunten binnen het project.

4.5 CLUSTER 5: Samenwerking tussen organisaties

4.5.1 Wat bedoelen we?

Uit de verschillende projecten komt duidelijk naar voor dat het versterken van burgerzin en beleidsparticipatie bij de AMIF-doelgroep niet de verantwoordelijkheid is van één stadsdienst of één bepaalde groep van ‘gespecialiseerde’ middenveldorganisaties. Het vergt een overkoepelende visie en gezamenlijke inspanning die breed gedragen wordt door de verschillende stadsdiensten en organisaties in de stad.

4.5.2 Werkzame elementen

Reeds in het design van de projecten ging er specifieke aandacht uit naar de samenwerking tussen verschillende organisaties en stadsdiensten. Zulke samenwerking wordt in alle projecten als een belangrijke meerwaarde gezien.

- **Samenwerking voor een breder bereik.** Zo kon de samenwerking tussen Turkse Unie en de Unie van Turkse Verenigingen (nu: Bindus) bijdragen tot een breder bereik van de AMIF-doelgroep. Met dat ‘breder bereik’ bedoelen we personen uit verschillende gemeenschappen en buurten.
- **Samenwerking voor een betere opvolging.** Ook kon een versterkte samenwerking tussen verschillende organisaties betrokken bij het vrijwilligerswerk in Antwerpen (nl. de dienst Vrijwilligers, dienst Taal van Atlas, OCMW’s, ...) bijdragen tot een meer efficiënte toeleiding en opvolging van de anderstalige kandidaat-vrijwilligers uit de AMIF-doelgroep.
- **Samenwerking voor verduurzaming.** Zulke samenwerking kan ook bijdragen tot de verduurzaming van de projectresultaten (zie ook het volgende hoofdstuk van deze studie). Hiertoe is het weliswaar belangrijk dat de persoon die zulke samenwerking coördineert of stimuleert zoveel mogelijk is ingebed binnen de stad en ook het mandaat heeft om organisaties hierrond te adviseren en te stimuleren.

Dit was bijvoorbeeld het geval in Antwerpen waar de dienst Taal binnen Atlas een beroep deed op het centrum voor basiseducatie om vorming te geven aan de vrijwillige taalcoaches die vrijwilligers uit de AMIF-doelgroep begeleiden in de taal oefenprojecten van middenveldorganisaties. In samenwerking met de dienst Vrijwilligers van de stad werden bovendien ook terugkomdagen voor de coaches georganiseerd. Aangezien deze initiatieven niet volledig afhankelijk zijn van de AMIF-financiering is er een grote kans dat deze samenwerkingsverbanden ook na het project zullen worden voortgezet.

- **Samenwerking voor leren.** Ook liggen er opportuniteiten in het opzetten van lerende netwerken van actoren die werken met de AMIF-doelgroep. Echter, hierbij lijkt het belangrijk om die lerende netwerken te laten vorm krijgen rond specifieke projecten of topics.

Zo is de dienst Marktonderzoek in de stad Antwerpen afgestapt van het idee van een algemeen lerend netwerk. In de plaats daarvan wordt nu ingezet op het samenbrengen van stakeholders en personen van buitenlandse herkomst

rond specifieke projecten (bv. bij de bevraging van jongeren ook de Jeugddienst betrekken en dienst De-radicalisering, ...).

- **Samenwerken voor belangenbehartiging (advocacy).** Het feit dat diverse diensten en organisaties samenwerken, biedt ook voordelen in functie van gemeenschappelijke belangenbehartiging. Dit is een brede vaststelling, maar ze geldt des te meer voor organisaties die zich inzetten voor maatschappelijk kwetsbare doelgroepen (zoals de AMIF-doelgroep) wiens stem anders ondergesneeuwd dreigt te geraken.

In Leuven, bijvoorbeeld, werd in samenwerking met diverse organisaties toegewerkt naar een groot beleidsvent. Een dergelijke samenwerkingsverband rond een gemeenschappelijke doelgroep vergroot de kracht van de organisaties om – in functie van de AMIF-doelgroep – aan beleidsbeïnvloeding te doen.

4.5.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

Tegelijkertijd ondervonden de projecten ook heel wat hindernissen binnen de verschillende samenwerkingsverbanden.

- **Zoeken naar complementariteit.** Zo was het niet altijd evident om samen te werken op een complementaire manier waarbij iedere actor op grond van zijn of haar expertise een duidelijke meerwaarde kon betekenen. Hierdoor werd er soms eerder *naast* elkaar samengewerkt dan echt *met* elkaar. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de samenwerking bij de dienst Vrijwilligerswerk en de dienst Taal van Atlas in Antwerpen. Door de betrokken actoren werd verwezen naar het ontbreken van een duidelijk gemeenschappelijk project en doelstellingen waar men naartoe probeert te werken. In het geval van het Antwerpse project, ziet Atlas vrijwilligerswerk eerder als een instrument voor het oefenen van de Nederlandse taal, terwijl de dienst Vrijwilligers een meer holistische interpretatie hanteert van vrijwilligerswerk. Tijdens het project kon een visievormingproces, waarbij beide organisaties samenwerkten om tot een gedeelde visie te komen rond de toegankelijkheid van het vrijwilligerswerk voor anderstalige inwoners, een antwoord bieden op deze uitdaging.
- **Gebrek aan een duidelijke overkoepelende visie binnen de stad.** In een aantal projecten kwam het gebrek aan overkoepelende visie omtrent de AMIF-doelgroep naar voren als belangrijke hindernis voor samenwerking. Zo bleken een aantal oplossingen (bv. culturele activiteiten organiseren in de taal van de AMIF-doelgroep) die tijdens de gespreksgroepen in Beringen werden voorgesteld niet compatibel met de visie van de stad (voorstellingen door cultuurcentra dienen volgens de stad in het Nederlands te gebeuren). Soms zaten projectpartners niet op dezelfde lijn over hun idee over waar het project heen moest. Dergelijke zaken kristalliseren zich niet automatisch uit in de loop van een project. Een mogelijke oorzaak hiervan was de korte aanvraagprocedure voor de projectmiddelen. We komen hier in het hoofdstuk met de aanbevelingen nog op terug.
- Het **mobiliseren van organisaties** rond de AMIF-doelgroep bleek een hele uitdaging in meerdere projecten. Zo was het moeilijk om organisaties mee te krijgen in de projectstuurgroep in Genk terwijl die organisaties bij de start van het project wel dat engagement hadden opgenomen. Dit is ook in lijn met bevindingen uit cluster 4 van dit hoofdstuk: net het outreachend werken naar organisaties (op een aanklampende manier) kan opportuniteiten bieden om het engagement van organisaties voor de AMIF-doelgroep te verhogen.
- **Een partner op de eerste lijn.** Het aantal samenwerkingen en partners rond de tafel is niet binnen alle projecten gelijk. Er waren projecten met veel organisaties in de projectstuurgroep (bv. Antwer-

pen), maar ook projecten waar dat iets minder het geval was (bv. Sint-Niklaas). Hier en daar werd een projectteam-partner ook gaandeweg een strategische partner. Het aantal partners, maar zeker de keuze van de samenwerkingspartner(s) is voor projecten als deze van cruciaal belang. Om het verhaal van de projecten dicht genoeg bij de AMIF-doelgroep te (kunnen) houden, is het ook belangrijk een organisatie “op de eerste lijn” te hebben (organisaties zoals de etnisch-culturele federaties die rechtstreeks met de AMIF-doelgroep werken of bv. Challenge Day in Genk) zodat de projecten niet louter “beleidsprojecten” blijven.

4.6 CLUSTER 6: Het verhogen van de zelfredzaamheid/sociale cohesie van de AMIF-doelgroep

4.6.1 Wat bedoelen we?

Een element van burgerzin bestaat uit het samenbrengen van mensen in allerlei settings en met allerlei doeleinden. Dit versterkt de zelfredzaamheid en sociale cohesie. Via een versterkt netwerk kunnen personen van buitenlandse herkomst (en met name vluchtelingen, nieuwkomers, ...) ook oplossingen vinden voor dagelijkse problemen.

4.6.2 Werkzame elementen?

- **Het netwerk verbindt.** Door verbindende of gemeenschapsvormende projectactiviteiten worden mensen uit de AMIF-doelgroep samengebracht en leren ze nieuwe mensen kennen (zowel AMIF als niet-AMIF). Zo worden – soms terloops – zaken besproken die hen persoonlijk aanbelangen (bv. aangaande hun gezondheid, huisvesting, werk, ...) en kunnen zij op elkaar beroep doen om zich uit de slag te trekken in het dagelijkse leven.

In zowat alle projecten vonden we hiervan voorbeelden. In Leuven waren de organisatie van de Iftar en Afghaanse avond hiervan voorbeelden. In Sint-Niklaas is het herhaald event ‘Hapje Klapje’ een mooie illustratie. De gespreks-groepen die in het Beringse project plaats vonden, tonen ook heel goed de kracht aan van de dialoog onder gelijk-gestemden, net zoals als het Genkse theaterproject. Verder is ook de DMMDS-workshop in Mechelen een voorbeeld van een verbindende activiteit die mensen samenbrengt ongeacht hun achtergrond. Via de gespreksvorm kunnen mensen verbinding vinden (door persoonlijke zaken te delen), tot het besef komen dat ze er niet alleen voor staan, of oplossingen aangereikt krijgen om bepaalde problemen aan te pakken (bv. administratie, gezondheid, enz.).

- **Het netwerk versterkt (inzicht in) competenties/mogelijkheden.** Het samenbrengen van de AMIF-doelgroep zorgt niet alleen voor een breder netwerk waarop mensen een beroep kunnen doen, het is vaak ook (impliciet) een *lerend* netwerk. Mensen leren van elkaar en krijgen via de feedback die ze elkaar geven inzicht in hun eigen competenties en mogelijkheden.

Het Leuvense project bracht AMIF-jongeren op regelmatige basis samen in de ongedwongen context van de stedelijke Stelplaats (een vrijhaven voor jongeren aan het Leuvense station, waar er toegang is tot zowel georganiseerde activiteiten als vrije ruimte). De begeleiders stelden vast dat die aanpak onder meer tot effect heeft dat de jongeren hun zorgen en problemen delen én elkaar helpen. Ze zijn elkaars “brokers”. Met trots konden de begeleiders vaststellen dat veel van de jongeren uit de Stelplaats momenteel - via hun netwerk - een stageplaats of werk hebben gevonden of aan een (nieuwe) opleiding zijn begonnen. Zonder de facilitering van het project was dit wellicht niet het geval geweest.

- **Het netwerk versterkt het vertrouwen.** Het hebben van een netwerk is een kernelement in wat ook wel ‘sociaal kapitaal’ wordt genoemd. De sterkte van de banden die gecreëerd worden in een netwerk (sociaal kapitaal-theorie spreekt over ‘*weak ties*’ en ‘*strong ties*’) alsook de grootte van het netwerk heeft een rechtstreekse impact op het vertrouwen dat mensen hebben. Concrete illustraties hiervan werden gegeven in bv. Genk waar AMIF-jongeren via een sterke band met een vertrouwensfiguur ook stedelijke diensten leerden kennen en vertrouwen.

4.6.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

- **Is het samenbrengen wel genoeg?** Op zich is het sociaal weefsel versterken en mensen met een AMIF-achtergrond in contact brengen met elkaar een belangrijke eerste stap richting beleidsparticipatie. Het belang van laagdrempelige activiteiten (bv. koffie drinken, een uitstap) mag niet onderschat worden. Het ‘elkaar leren kennen’ is een eerste noodzakelijke stap in de creatie van netwerken. Toch is het nog niet genoeg om al over beleidsparticipatie te spreken. Essentieel is het dat de individuele ervaringen en verhalen die voortkomen uit die netwerken ook hun weerslag hebben op de lokale beleidsvoering. Het is dus een kwestie van de anekdotiek van de groep door te vertalen in aanbevelingen voor structurele beleidsinitiatieven.
- **Wat na het project?** De naderende einddatum van een project kan een demotiverend effect hebben op de doelgroep alsook op de projectmedewerkers. De vraag stelt zich hoe het project goed af te ronden, maar ook hoe de effecten ervan te “verduurzamen”. Sommige projecten hebben daarom ingezet op sterke figuren binnen de doelgroep die na afloop bepaalde activiteiten zelfstandig kunnen verderzetten (bv. ambassadeurs in Beringen). Een projectcoördinator die op een duurzame manier is ingebed in de stadswerking en die de verwezenlijkingen van een project ook na afloop kan blijven opvolgen, kan eveneens een antwoord bieden op deze uitdaging.

4.7 CLUSTER 7: Inzicht in inspraak door de AMIF-doelgroep

4.7.1 Wat bedoelen we?

Om mensen een stem te geven (bij het beleid), moeten ze toegerust worden om hun eigen stem kracht bij te zetten, maar moeten ze ook inzicht krijgen in dat beleid. Zomaar een e-mail sturen naar een burgemeester is niet steeds de meest effectieve aanpak. In verschillende projecten zagen we initiatieven die werk maken van het bijbrengen van inzicht in inspraak.

Tegelijk zijn er inspanningen nodig aan de kant van beleidsmakers om hun beleidsvoering meer inzichtelijk en participatief te maken, zodat de stem van mensen van buitenlandse herkomst makkelijker kan worden meegenomen in (de voorbereiding van) beleidsbeslissingen.

4.7.2 Werkzame elementen

- **Op een ervaringsgerichte manier inzicht in beleid (maken) bijbrengen.** Burgerschap houdt meer in dan leren wat in een parlement gebeurt. Iemand inzicht bijbrengen over politiek en beleid gebeurt dan ook best niet enkel via de theorie. Een bezoek aan het stadhuis of aan het parlement geeft een ervaring die veel langer bij blijft. Een babbel met een schepen geeft de mogelijkheid de eigen verzuchtingen te delen. Laat mensen vooral zelf voelen hoe ons politiek systeem werkt, hoe wordt omgegaan met meningsverschillen, hoe men tot een consensus komt, enz.

In Leuven werd het spel ‘gamechanger’ (De Aanstokerij) gespeeld met jongeren met een vluchtelingachtergrond. Dit tactisch spel helpt moeilijke begrippen als politiek, inspraak, democratie en burgerschap tastbaar te maken. Yassin El Attar (Projectcoördinator, Stad Leuven): “Wij hebben met onze jonge nieuwkomers een gans traject gelopen rond beleidsparticipatie. Spelenderwijs hebben we hen aan het nadenken gezet over hun maatschappelijke positie en hebben we hun noden in kaart gebracht. Daarna hebben we geprobeerd om hen via groepsgesprekken en bijvoorbeeld een bezoek aan het Vlaams parlement inzicht te geven in de manier waarop beleidsvorming werkt. Ook hebben we hen onder begeleiding samengebracht met het stadsbestuur.”

- **Overleg als eerste stap naar beleidsimpact.** Er is niet één stem van mensen met een migratieachtergrond, er zijn vele stemmen, opinies, verhalen, vragen, ... Om deze te stroomlijnen is overleg nodig. De gespreksgroepen in Beringen, de organisatie van HapjeKlapje in Sint-Niklaas, het zijn maar enkele voorbeelden van manieren om mensen van buitenlandse herkomst samen te krijgen, hun persoonlijke besognes naar boven te krijgen en hun stem te modereren tot een kernachtig en duidelijk verhaal dat communiceerbaar is naar de lokale overheid of andere instanties.
- **Aanpassing van klassieke inspraak-instrumenten/methodieken.** Een aantal steden in Vlaanderen werken al een tijd met een ‘stadsmonitor’ om maatschappelijke ontwikkelingen op te volgen en te evalueren. Zo geven stadsmonitoren aan of steden in een meer leefbare of duurzame richting evolueren. Nog al te vaak, echter, ontbreekt de stem van de AMIF-doelgroep in deze instrumenten.

In Antwerpen werd vastgesteld dat de Stadsmonitor in grote mate de AMIF-doelgroep uitsloot. Om ook de stem van die doelgroep voldoende te integreren, werd de noodzaak gevoeld om de klassieke bevragingsinstrumenten te herbekijken. Ondanks terughoudendheid bij de stad om de bestaande survey-vragen aan te passen (i.f.v. de vergelijkbaarheid van data doorheen de tijd), is dankzij het project het besef gegroeid dat een aanpassing toch noodzakelijk was. Om zoveel mogelijk jongeren met een buitenlandse herkomst te bereiken/detecteren – wat vaak als een moeilijkheid wordt ervaren – werden diverse stadsdiensten betrokken (bv. de Jeugddienst, de dienst De-radicalisering) en werden diepte-interviews gedaan met de doelgroep. Er werd ook beslist om naast het raadplegen van het klassieke bevolkingsregister beroep te doen op het vreemdelingenregister. Op die manier kon de respons vanuit de AMIF-doelgroep worden opgedreven.

4.7.3 Aandachtspunten en hoe ze aan te pakken

- **Geen doordachte lijn van burgerzin naar beleidsparticipatie.** Het samenbrengen van mensen om hun kijk op het lokale beleid te inventariseren, schept automatisch verwachtingen. Mensen verwachten dat er met hun “stem” iets gedaan wordt. Een belangrijke sleutel daartoe is dat projecten op voorhand nadenken hoe zij burgerzin- en gemeenschapsvormende initiatieven kunnen en zullen vertalen naar een haalbaar inspraaktraject bij de overheid. Dit was nog niet in alle projecten het geval – te meer omdat de noties ‘burgerzin’ en ‘beleidsparticipatie’ in sommige projecten duidelijk van elkaar gescheiden werden.

In Beringen moesten dialoogtafels voor de lijn naar het beleid zorgen. In Mechelen had het online DMMDs-platform niet alleen als bedoeling positieve stadsverhalen te captureren, maar ook klachten en concrete beleidsuggesties op te pikken. Deze konden dan doorgegeven worden aan de bevoegde stadsinstanties aan de hand van reflectienota’s. Dit zijn korte verslagen van trainers na hun TTT-workshop (cf. hoofdstuk 3). Ze bevatten signalen en gespreksonderwerpen die ontstaan tijdens de workshops en (onrechtstreeks) beleidsaanbevelingen inhouden.

- **Behoeften zichtbaar maken zonder er rechtstreeks naar te vragen.** De paradox van behoeftes is dat men ze kan hebben zonder dat men zelf beseft dat men ze heeft (latente behoeftes) of zonder

dat men ze onder woorden kan brengen. Het zomaar vragen aan mensen met AMIF-profiel ‘wat ze van het beleid verwachten’ of ‘op welke manier ze bepaalde zaken in de stad graag anders zien’, is daarom niet voldoende. Behoeftes en noden moeten ook blijken uit waarneembaar gedrag en door confrontatie met aanbod in experimentele vorm. Tools zoals de Lomap-app van JES en het spel Gamechanger van de Aanstokerij kunnen daarbij helpen (zie: www.lomap.be en aanstokerij.be/nl/nieuws/jongeren-en-politiek-hoe-kan-je-de-afstand-ertussen-verkleinen).

De Lomap-wandeling: een wandeling aan de hand van de Lomap-app (van JES vzw). Gebruikers van deze app worden op een speelse maar uitdagende manier gestimuleerd na te denken over de publieke ruimte en de vormgeving van een gepast beleid (bv. bedenkingen over sociale woningen, afvalbeleid, diversiteit op straat, enz.).

- **Beleidsgericht communiceren.** Beleidsmakers zijn geen voorstander van lange beschrijvende activiteitenverslagen die ze via email toegestuurd krijgen. Effectiever voor beleidsbeïnvloeding zijn korte beleidsnota's en PowerPoint presentaties die tijdens een gemeenteraad kunnen worden toegelicht en die op een feitelijk onderbouwde manier de voor- en nadelen van bepaalde beleidsmaatregelen weergeven.

“Een visuele presentatie van de projectactiviteiten en -effecten tijdens een meeting met de schepenen bleek een effectieve beleidsbeïnvloedingsstrategie. Zo een meeting kon er immers toe bijdragen dat het belang van een jeugdaanbod op maat van jongeren van buitenlandse herkomst werd opgenomen in het beleidsplan van de stad Genk.” (Nunzia Macaluso -Stad Genk)

5 | Het ‘verduurzamen’ van projectinspanningen

5.1 Welke aspecten verduurzamen?

De zes pilootprojecten maakten duidelijk dat er meerdere manieren zijn om de projectinspanningen en -resultaten te verduurzamen. Onder ‘verduurzamen’ mag hier verstaan worden dat de inspanningen en resultaten niet wegvallen of uitdoven, maar nog gedurende lange(re) tijd doorwerken, ook na officiële afronding van de AMIF-ondersteuning. Dat “doorwerken” kan betrekking hebben op drie verschillende aspecten van de projectwerking.

1. De **opdracht of ambitie van het project** wordt voortgezet (ev. in een ander project of andere context: programma, dienst, ...). Dit impliceert:
 - de definitie en ambitie (“de droom”) van het project blijven overeind en er wordt naar gepland en gehandeld.
2. Het **project zelf en de uitvoering** ervan worden voortgezet. Dit impliceert:
 - de opzet en inhoud blijft min of meer gelijk;
 - de inspanningen gelinkt aan het project worden voortgezet, eventueel met andere middelen en - deels of geheel - andere medewerkers.
3. De **projecteffecten of -resultaten** werken door. Dit impliceert:
 - de effecten en resultaten blijven overeind of werken zeker nog enige tijd door;
 - de effecten en resultaten kunnen ook verder werken, ook zonder het project en de uitvoering ervan. Ze zijn eventueel zelfs zelfversterkend.

Er zijn dus meerdere facetten of aspecten van de projectwerking waarop ‘verduurzaming’ betrekking kan hebben. Net zo belangrijk is echter de mate waarin die verduurzaming plaats vindt. Dat bekijken we in de volgende paragraaf. Daarna staan we stil bij de manieren waarop die verduurzaming kan worden nagestreefd en verwezenlijkt.

5.2 De mate van verduurzaming

De mate van verduurzaming kan uitgedrukt worden op verschillende dimensies.

Er kan bijvoorbeeld een **herschaling** zijn van de opdracht of het project zelf, waardoor wat eerst op één plaats werd geïmplementeerd, daarna op meerdere plaatsen wordt uitgevoerd of voor meer en grotere doelgroepen (“opschaling”). Net zo goed kan een project ook blijven voortbestaan in een kleinere of beperktere vorm, met minder deelnemers, minder werkkrachten, een kleinere doelgroep (“terugschaling”).

Aan schaalvergroting doen betekent niet dat een projectopdracht automatisch aan betekenis wint. Net zomin betekent het kleiner maken van een project een verlies van betekenis of impact. Veel projecten, zo werd ook duidelijk in de zes lokale AMIF-projecten, hebben ook een indirecte impact. Hoe klein een initiatief ook is, het kan mensen aanzetten tot een gedragsverandering die aanstekelijk werkt voor weer andere mensen. Het kan zorgen dat gedrag gekopieerd en gemultipliseerd wordt. Dit wordt ook het **multiplier-effect** genoemd. Op die manier zijn er dus ook indirecte

schaaleffecten die niet altijd op het eerste zicht duidelijk zijn of die niet rechtstreeks aan de te observeren projectinspanningen vasthangen.

Zeker de projecten die een methodiek hebben gebruikt (bv. Deep Democracy) of een methodiek hebben ontwikkeld (bv. het DMMDS-spel), hebben de mogelijkheid onderzocht nieuwe “afzetmarkten” te zoeken, bijvoorbeeld in andere steden. Dat is bijvoorbeeld het geval in Mechelen waar de artistieke organisatie Fiëbre nu de mogelijkheden nagaat om de DMMDS-methodiek op andere plekken uit te rollen. Het opschalen van een methodiek kan ook gezien worden in het perspectief van het uitbreiden van de doelgroepen (bv. ook andere doelgroepen dan de AMIF-doelgroep). Ook het betrekken van meer organisatorische partners kan een vorm van “opschalen” zijn. Opnieuw is het Mechelse project illustratief hiervoor, want daar werd de ontwikkelde methodiek bekend gemaakt aan tal van partners: OKAN-scholen, Thomas More hogeschool, NT2-postgraduaat, VVSG, Agentschap I&I, basiseducatie, onderwijskoepels, Agentschap ABB, enz.

5.3 Manieren van verduurzamen

In deze paragraaf gaan we dieper in op hoe het ‘verduurzamen’ werd aangekondigd of verwezenlijkt door de zes pilotoprojecten. Een analyse van alle verduurzamingacties toont dat er grosso modo vier verschillende strategieën bestaan.

5.3.1 Strategie 1: het ontwikkelen van tastbare materialen

Het ontwikkelen van tastbare materialen is een krachtige manier om te zorgen dat een projectwerking “sporen” achterlaat. Binnen de AMIF-projecten werden drie types van tastbare materialen ontwikkeld:

- **type 1.** Documenten die projectinspanningen captureren en documenteren;
- **type 2.** Documenten die overheden/actoren moeten inspireren of adviseren;
- **type 3.** Instrumenten die door individuen of organisaties kunnen gebruikt worden.

Hieronder geven we enkele voorbeelden van de drie types, zonder exhaustief te willen zijn.

Voorbeelden type 1:

- *Filmmateriaal/foto's* (project Leuven). Binnen het Leuvense project werd een documentaire gemaakt met en over de jonge vluchtelingen in het project.
- *Documentatie* (project Sint-Niklaas). Door de projectmedewerkers van Sint-Niklaas werd een magazine gemaakt dat het projectverloop en de -uitkomsten voor een breed publiek samenvat.
- *Fototentoonstelling* (project Mechelen). Naar aanleiding van het project werden op 16 plaatsen in Mechelen levensgrote portretten met bijhorende verhalen tentoongesteld (najaar 2020). Aan de hand van een brochure en uitgestippelde route in de app Visit Mechelen kan het brede publiek zo kennis maken met Mechelaars die betrokken waren in het project.

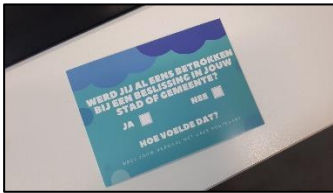
Voorbeelden type 2:

- *Aanbevelingsdocument voor lokale beleidsmakers* (bv. project Beringen, project Sint-Niklaas, project Antwerpen). Meerdere projecten legden hun visie en aanbevelingen neer in een visietekst of aanbevelingsdocument. Zo werd het project in Beringen afgesloten met een lijst met drempels en aanbevelingen voor het Beringse bestuur. In Sint-Niklaas werden de beleidsaanbevelingen van een Hapje-Klapje-overleg meegenomen in het stadsbrede participatieproject 'Het stadsgesprek'. De Antwerpse projectmedewerkers schreven een visiedocument omtrent de toegang tot vrijwilligerswerk. Dat document werd goedgekeurd door het stadsbestuur, hetgeen gezien kan worden als een eerste garantie voor de duurzaamheid van de Antwerpse projectresultaten.

Voorbeelden type 3:

- *Postkaarten/gesprekskaarten* (project Mechelen, project Genk). De postkaarten die door KEKI werden ontwikkeld en ingezet in het Genkse project hadden als bedoeling jongeren aan te spreken en te bevragen over hun band met de stad. De Sint-Niklase gesprekskaarten hadden weer als ambitie het gesprek over de stad bij anderstalige nieuwkomers te faciliteren.
- *Vrijwilligers toolkit* (project Antwerpen). Dit is een toolkit gericht naar organisaties die werken met anderstalige vrijwilligers.
- *Projectfiches* (project Beringen). De projectfiches die in het kader van het project in Beringen werden ontwikkeld zijn een interessant voorbeeld van een tool voor de opmaak van vrijwilligersprofielen.
- *Methodiekfiches straatacties* (project Beringen). Dit is een straatactie-methodiek met kaartjes en een plattegrond om rond bepaalde thema's (bv. wonen en buurt, werk, mobiliteit) samen met AMIF-ambassadeurs en andere inwoners via enquêtes en interviews in gesprek te gaan rond drempels en mogelijke oplossingen.

- *Deep Democracy-waaier* (Project Sint-Niklaas). Een papieren waaier die de belangrijkste inzichten uit Deep Democracy-methodiek samenvat.

8. DE DRIE MAGISCHE VRAGEN

Wat heb je nodig om mee te gaan?

5.3.2 Strategie 2: voortzetten van het project/zoeken naar een “natuurlijke” opvolger

Een project blijft niet zomaar voortbestaan. Gerichte projectsubsidie is vaak een “stuwende kracht” om een project op te zetten én draaiende te houden. Eenmaal die subsidie wegvalt, is de kans groot dat het project uitdooft. Toch spraken alle AMIF-projectmedewerkers de hoop uit dat hun project zou blijven voortbestaan, deels of als geheel, in welke vorm dat ook. Het is echter niet eenvoudig een project zelfstandig (ook zelfbedruipend) en zelfsturend te maken. Om een project in andere omstandigheden te kunnen voortzetten of een natuurlijke opvolging te vinden voor het project, moeten de juiste voorwaarden en context aanwezig zijn:

- **Vorbereiding:** Om een pilootproject te verduurzamen of om een natuurlijke opvolger te voorzien, is voorbereiding nodig. We konden vaststellen dat die voorbereiding hier en daar (zij het niet in alle projecten) werd waargemaakt. Het gaat om voorbereiding in de vorm van praktische zaken: een draiboek, een up-to-date contactenlijst, ... Maar net zo goed om elementen van visie en organisatie: de juiste mensen en partners contacteren, ...
- **Voldoende tijd en inzet** van de betrokkenen binnen hun regulier takenpakket is eveneens een belangrijke contextuele voorwaarde om een project voort te zetten.
- **Interesse en doelmatigheid:** de betrokkenen moeten het nut van het project blijven inzien en ervaren. Net dat maakt dat ze geïnteresseerd blijven om het project verder te zetten. Die interesse hangt vaak samen met een gevoel van doelmatigheid. Project- of programma-inspanningen die in hun ogen iets opleveren (lees: effectief zijn) zullen motiverend werken.
- **Coördinatie en sturing.** Iemand moet de touwtjes in handen houden, het overzicht hebben maar ook het mandaat om te coördineren en te sturen. Is die coördinatie en sturing er niet, bestaat de kans dat een project (of projectonderdeel) stuurloos wordt en haar urgentie en drive verliest. Dat is een risico dat sterk speelt bij zelfsturende initiatieven zoals lerende netwerken. Bij een lerend netwerk staan de deelnemers zelf aan het roer en bepalen zij waar, wanneer en waarover er uitgewisseld wordt. We hebben gezien dat bij de zes pilootprojecten de coördinatie en sturing voor een belangrijk deel lag bij de veelal tijdelijke projectcoördinatoren. Dit impliceert dat projecten een belangrijke coördinerende en sturende capaciteit missen eenmaal deze projectcoördinator uit dienst gaat na het afronden van het pilootproject.

Een voorbeeld van een situatie waarin aan deze drie voorwaarden voldaan werd is het lerend netwerk van professionals in Sint-Niklaas. Dat lerend netwerk werd na afronding van de AMIF-ondersteuning verder gezet, weliswaar onder een andere vorm en anders ingebed (binnen de dienst Diversiteit).

Eenzelfde beweging zagen we in Antwerpen waar het AMIF-project heeft geleid tot de opstart van een lerend netwerk van organisaties en dienstverleners die werken aan een warm vrijwilligersbeleid.

5.3.3 Strategie 3: transfer/dupliceren in tijd en/of plek

Per definitie is een pilootproject een project dat iets uitprobeert of nieuw terrein verkent. Het is dus ontwerpend van aard en moet - bij succes - aanleiding geven tot een verdere uitrol. Zo kan een pilootproject herhaald of gedupliceerd worden op andere plaatsen, andere momenten en met andere mensen. Dergelijke herhaling kan letterlijk gebeuren, maar kan ook gebeuren met enige variatie of bijsturing – ook dat is een bedoeling van een pilootproject, namelijk leren uit het experiment.

Het voorbeeld van de “verplaatsbare” projectinspanningen van het Mechelse DMMDS-project werd reeds vermeld. De methodiek die daar ontwikkeld werd op grond van de stad Mechelen (en dat mag letterlijk genomen worden: op basis van het grondplan), kan ook toegesneden worden op andere steden. Hetzelfde zien we bij de weerbaarheidsdialoog die werd doorontwikkeld in het Genkse project. Ook daar zijn in de loop van het project plannen gesmeed om de weerbaarheidsdialoog op andere plaatsen – buiten Genk – te laten plaats vinden.

5.3.4 Strategie 4: verankeren in het bestaande beleid

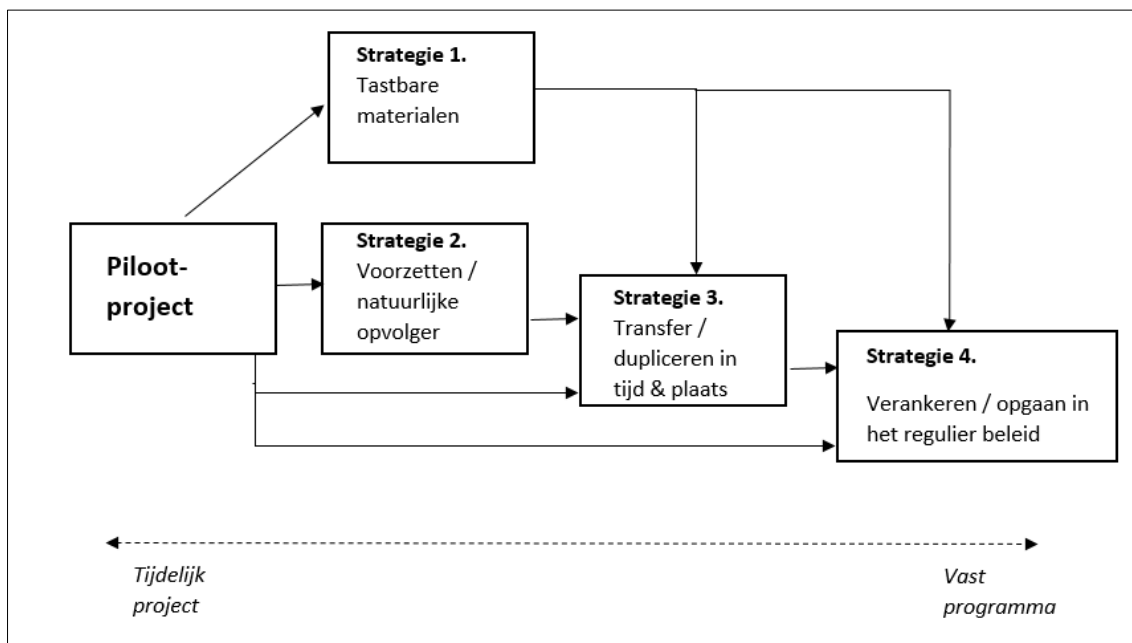
Bij alle zes lokale AMIF-projecten getuigden de betrokkenen van groot enthousiasme over het project bij de lokale bestuurders. Dat betekent echter niet dat op deze plaatsen het project automatisch wordt opgenomen in de reguliere werking van de stad. Hiervoor moet, zo blijkt, aan drie belangrijke voorwaarden voldaan worden:

- **Mandaatdefinitie:** de zes AMIF-projecten werden geïnitieerd door de lokale besturen, toch werden ze veelal uitgewerkt in samenwerking met verschillende andere organisaties (vzw's, stedelijke diensten, ...). Het “eigenaarschap” ligt dus niet bij één instantie. Dat brengt met zich mee dat alvorens een project kan worden verankerd in lokaal beleid, duidelijk afspraken moeten gemaakt worden of die verankering wel sowieso kan en mag en wie daarbij betrokken moet blijven.
- **Beleidsambitie en beleidsruimte:** de lokale overheid moet niet alleen overtuigd zijn van de effecten en meerwaarde van het project, ze moet ook de ambitie hebben actief en gedeeld burgerschap als een speerpunt van haar beleid te definiëren. De stad of gemeente moet dus een stap verder gaan dan een tokenistische benadering van het thema, maar moet er ook beleidsruimte – en dus middelen – voor voorzien. Met beleidsruimte bedoelen we dat er een match is tussen het project en de aandachtspunten die de stad naar voor schuift, bijvoorbeeld in haar publieke (meerjaren)plannen. Het project zelf kan daar uiteraard toe hebben bijgedragen (zoals het geval was in Genk), maar net zo goed kan het project zelf al aangehaakt zijn aan lopende beleidsvoornemens (bv. het stedelijke beleidsplan van Sint-Niklaas waar het Sint-Niklase project aanhaakte). De bijhorende middelen zijn niet enkel financiële middelen, maar ook bv. backoffice capaciteit (bv. communicatie en marketing, technische ondersteuning, HR, ...). Een voorbeeld van een geslaagde match tussen een AMIF-project en de aanwezige beleidsambitie en –ruimte vonden we onder meer in het Leuvense project. Daar zorgde het ROOTS-project voor een verhoogde beleidsaandacht voor jonge vluchtelingen en voor dito voor de kwetsbaarheid van die doelgroep. Het ROOTS-project werkte ook in grote mate met medewerkers die al aan de stad verbonden waren, hetgeen zorgde dat de inzichten uit het project gemakkelijk werden meegenomen in het lokale beleid.

- **Organisatorische en institutionele constellatie:** een verankering in een lokaal beleid heeft pas zin als er goede afspraken zijn gemaakt over wie wat doet. In de zes AMIF-projecten lag de verantwoordelijkheid voor de projectuitvoering voor een groot deel bij de lokale besturen. Dat moet niet altijd zo zijn. Er kan sprake zijn van een taakverdeling en gedeelde verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld bij een samenwerking tussen een lokaal bestuur en een aantal verenigingen. Zo werd in het Beringse project een brug geslagen met de lokale handelsvereniging. Om een samenwerking vast te leggen kan bijvoorbeeld een samenwerkingsovereenkomst worden gesloten. Dit neemt echter niet weg dat, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen aanhalen, de steden en gemeenten goed geplaatst zijn voor projectinitiatie en projectuitvoering inzake burgerschap. Dat zij dus, ook bij samenwerking, een centrale rol gaan spelen lijkt dus evident.

De vier hierboven geschetste strategieën van verduurzaming kunnen in een verschillende mate en met een verschillende intensiteit worden uitgevoerd. Ze kunnen tegelijk plaats vinden, maar ook worden geïntegreerd of volgtijdelijk plaats vinden. Op grond van onze analyse van de zes projecten lijkt het erop dat dit dan de meest voor de hand liggende volgorde van aanpak is:

Figuur 5.1 Strategieën voor verduurzaming

5.4 Tegen het vergeten: werken aan een institutioneel geheugen

We leven in een tijdsgewricht waarin veel projecten worden ontworpen, met tal van redenen en doeleinden. Veel van die projecten zijn zinvol voor de looptijd dat ze duren en leiden tot inzichten die ook op langere termijn kunnen renderen. Dat laatste wordt echter niet altijd waargemaakt. Wanneer we praten over het verduurzamen van projecten moeten we daarom ook tegelijk een pleidooi houden voor het verduurzamen van de inzichten die uit die projecten komen. Dit wetenschappelijke rapport en bijhorende brochure is een manier om dat te doen, maar verder is er ook zeker nood aan een vorm van ‘institutioneel geheugen’ op het lokale niveau. De zes lokale besturen in de zes geëvalueerde AMIF-projecten ‘Actief en Gedeeld Burgerschap’ moeten hun lokale inzichten en ervaringen ook in de toekomst kunnen laten renderen. Hoe dat leren uit projectervaringen het best gebeurt, was geen

voorwerp van de monitoring en evaluatie van de projecten. Bovendien zal het ook voor elk van de zes projecten anders zijn. Wat wel duidelijk is, is dat dit soort kennismanagement sowieso in de eerste plaats “mensenwerk” is. Ook al kunnen projectbetrokkenen hun ervaringen vastleggen in een draaiboek, fiches, of een gedeelde drive, toch werkt de mondelinge overdracht van ervaring en kennis vaak nog het best.

Bij een nieuwe oproep zou hier wel kunnen op ingespeeld worden door net dat te stimuleren. Zo zou bijvoorbeeld aan de indieners kunnen gevraagd worden welke ervaringen en inzichten zij uit vorige projecten meenemen.

6 | Werkzame elementen, aanbevelingen en algemene reflecties

In dit slothoofdstuk brengen we de conclusies uit dit rapport samen en formuleren we ook een reeks aanbevelingen voor beleid en praktijk. Het hoofdstuk bestaat uit drie delen.

- In het eerste deel geven we op basis van het monitorings- en evaluatieproces aan wat de meest ‘werkzame elementen’ zijn om als lokaal bestuur op een projectmatige manier aan actief en gedeeld burgerschap te werken. Dit is een korte herneming van de elementen die hoofdstuk 4 uitgebreid werden beschreven.
- In het tweede deel zoomen we uit en staan we stil bij de verschillende spelers die betrokken waren bij de zes projecten. We gaan na op welke manier hun rol, bijvoorbeeld bij toekomstige projecten, nog beter kan worden ingevuld.
- In het derde deel geven we enkele algemene reflecties op het centrale thema en de evaluatie- en monitoringsopdracht.

6.1 Werkzame elementen

De horizontale analyse in hoofdstuk 4 van dit rapport resulteerde in een overzicht van belangrijk werkzame elementen voor burgerschapsprojecten. We vatten de belangrijkste conclusies uit dat hoofdstuk hieronder samen.

- **Toeleiding van personen van buitenlandse herkomst naar organisaties/overheden**
 - Zorg voor aangepaste informatiekanalen, met klare taal. Communiceer niet alleen met geschreven taal maar ook via sleutelfiguren.
 - Bied individuele begeleiding en coaching aan aan personen van buitenlandse herkomst. Zo vindt eenieder zijn weg.
 - Zorg ook voor de begeleiding van organisaties in het toeleidingsproces van personen van buitenlandse herkomst. Niet elke organisatie weet hoe vluchtelingen, nieuwkomers, ... aan te spreken.
- **Bewustwording bij (middenveld)organisaties**
 - Besef dat werken aan burgerschap een werk van lange adem is, er zijn geen quick wins.
 - Geef de voorkeur aan het werken met een duidelijke methodiek (storytelling, mapping-methodiek, Deep Democracy, ...) maar durf ook buiten die methodiek te treden.
- **Verandering van de 'state of mind' van beleidsmakers/stadsdiensten**
 - Een proces van bewustwording start met het wegnemen van onwetendheid en het verzamelen van harde gegevens over de participatie van mensen met een niet-EU-achtergrond. Ga er niet van uit dat beleidsmakers en stadsdiensten die informatie kennen.
 - Met de stad aan het stuur van het project kunnen stedelijke diensten en politici snel betrokken worden (en blijven).
 - Projecten die georganiseerd worden door steden en gemeenten en ook expliciet op die schaal werken, hebben als voordeel dat ze aansluiten bij een beleidsniveau dat per definitie dicht bij de inwoners staat.
 - Burgerzin en beleidsparticipatie versterken vanuit één specifieke dienst of team binnen de stad heeft slechts een beperkte invloed, beter is het om samen te werken over diensten en teams heen.
- **Outreach: organisaties stappen naar of zoeken de AMIF-doelgroep op**
 - Doe aan outreach op basis van gedeelde interesses/talenten van mensen van buitenlandse herkomst.
 - Actieve outreach verlaagt niet alleen participatiedrempels maar draagt ook bij tot een sterkere vertrouwensrelatie met personen van buitenlandse herkomst.
 - Een goede outreacher heeft de skills om positieve contacten te leggen met de doelgroep, hun vertrouwen te winnen en een gevoel van veiligheid te bieden.
- **De samenwerking tussen organisaties**
 - Samenwerking heeft voordelen op het vlak van bereik, opvolging en mogelijkheden tot verduurzaming. Het biedt ook mogelijkheden om te leren van elkaar en mee elkaars belangen te verdedigen.
- **Het verhogen van de zelfredzaamheid en sociale cohesie van de AMIF-doelgroep**
 - Door verbindende of gemeenschapsvormende projectactiviteiten worden mensen uit de AMIF-doelgroep samengebracht en leren ze nieuwe mensen kennen, maar krijgen ze ook inzichten in eigen talenten en competenties.
 - Het hebben van een netwerk versterkt het individueel en collectief vertrouwen.
- **Inzicht in inspraak door de AMIF-doelgroep**
 - Breng mensen van buitenlandse herkomst op een ervaringsgerichte manier inzicht in beleid bij.
 - Overleg is de eerste stap naar beleidsimpact, het is een manier om de stem van de heterogene groep van mensen van buitenlandse herkomst te stroomlijnen.
 - Besef dat dit soms een aanpassing aan de klassieke inspraak-instrumenten/methodieken vergt.

6.2 Aanbevelingen per partner

6.2.1 Steden en gemeenten

- Uit de zes pilootprojecten bleek telkens dat het bestuursniveau van de steden en gemeenten een erg **werkbaar niveau** is om aan actief en gedeeld burgerschap te werken. Waarom dat zo is, daar komen daar verder bij de reflecties nog op terug.
- Gegeven de werkzame elementen van de projecten waar een lokaal bestuur best rekening mee houdt, bevelen we aan de steden en gemeenten aan om zoveel als mogelijk **bestuurscentrisme te vermijden bij het design van het project**. Hiermee bedoelen we dat de projecten binnen deze oproep vaak werden vormgegeven volgens de structuren van het ambtelijk apparaat. Anders gesteld: de interne bevoegdheidsverdeling van de lokale besturen bepaalde sterk de structuur van de projecten. Enkel die diensten betrekken die sowieso al met elkaar samenwerken of enkele partners zoeken die passen binnen de bevoegdheid van één schepen of één departement, zijn vanzelfsprekende maar bestuurscentrische reflexen. Ze leiden tot een sterke beheersing van het project en vergemakkelijken de allocatie van mensen en middelen. Het nadeel is dat ze een project formatteren of soms simpelweg mee “verkokeren” binnen de schotten van het bestuurlijk systeem. Beter is het te vertrekken van de missie en noden van het project zelf, gebaseerd op een analyse van het topic waaraan het project wil werken. Op basis daarvan kan dan met verschillende stedelijke diensten, departementen, stedelijke vzw’s, enz. worden samengewerkt.
- Natuurlijk heeft niet iedereen binnen een lokale overheid een goed zicht op alle instanties die best aansluiten bij de missie en de doelstellingen van een project. Daarom is het aangewezen ook ambtenaren met een goed helikopterzicht op het lokale bestuur en het lokale middenveld te betrekken. In sommige steden en gemeenten zijn daarvoor **transversale functies** voorzien (bv. participatieambtenaar, verbindingsambtenaar).
- Als we de actieplannen van de zes projecten onder de loep nemen, dan valt op dat ze allen werken vanuit een **participatieve en cocreatieve opzet**. In de uitvoering van de projecten bleek de machtsverhouding tussen de verschillende projectpartners echter nooit volledig gelijk. Vaak was de projectpromotor vanuit het lokaal bestuur die expliciet de touwtjes in handen had en het overzicht behield. Dat de projectpromotor de coördinatie op zich neemt is logisch en voor een helder projectverloop ook aangewezen. Het blijft echter belangrijk voldoende ruimte laten voor ideeën en suggesties van andere partners en deze niet enkel te zien als “uitvoerders” van een project dat door de stad werd ontworpen en via de stad wordt gesubsidieerd. Dit is met name belangrijk op het moment dat er discussie ontstaat tussen de betrokken spelers in het project.

6.2.2 Middenveld

- In alle projecten speelde het **maatschappelijk middenveld een rol**. In de helft van de projecten was er een formele samenwerking met één of meerdere erkende etnisch-culturele federaties. In de overige projecten was er samenwerking met lokale verenigingen, stedelijke of andere vzw’s, organisaties die werken met vrijwilligers. In functie van het bereik van het project is zo een samenwerking zeker aangewezen. Middenveldorganisaties spreken andere doelgroepen aan en doen dat vaak op een andere manier dan stadsdiensten of stedelijke organisaties, net omdat ze ontstaan zijn vanuit particulier initiatief.

- Parallel aan de aanbevelingen aangaande bestuurscentrisme bij steden en gemeenten waarschuwen we echter ook voor **verkokering in het middenveld**. Ook daar bestaat mogelijk de neiging vooral met die partners samen te werken die al door de stad of gemeente gekend zijn of waar al projectervaring mee wordt gedeeld. Voor het middenveld – dat gekenmerkt wordt door steeds meer nieuwe burgerinitiatieven – is het belangrijk dat de projecten ook buiten de betreden paden gaan en dus verder kijken dan het reguliere, gevestigde middenveld.
- Vanuit een lerende organisatiehouding is het ook belangrijk dat middenveldorganisaties met elkaar overleggen. Dat overleg moet in de eerste plaats gaan over visie en strategie: hoe kijkt de organisatie naar burgerschap bij personen van buitenlandse herkomst? Wat zijn de ervaringen tot nu? Welke methodieken zijn de moeite om uit te wisselen? ... Daarnaast moeten ook organisationele aspecten van de projectwerking ter sprake komen: wat zijn de beste samenwerkingsformules? Hoe zorgen we dat alle aanbod naadloos op elkaar aansluit? Hoe vermijden we overlap en dubbel werk? ... Dergelijke intervisie kan de vorm aannemen van **een lerend netwerk**. Een lerend netwerk is gericht op de inbreng van de deelnemers zelf, met als oogpunt het leren van elkaar. Opdat dat leren niet louter theoretisch zou blijven, is het ook de bedoeling in zo een lerend netwerk levensechte voorbeelden en ervaringen uit te wisselen. Eerder in dit rapport (bij de casebeschrijvingen in hoofdstuk 3) vindt u voorbeelden van wat dergelijke ervaringen precies zijn. De brochure die gelinkt is aan dit wetenschappelijke rapport geeft ook een overzicht van tools en projectvormen die als inspiratie hiervoor kunnen dienen. In hoofdstuk 5 leest u ook over de mogelijke nadelen van lerende netwerken.
- Het netwerk aan kernpartners en intermediaire partners dat rond een project(doel) ontstaat is een levend geheel. Tijdens een project komen er partners bij, maar kunnen er ook partners wegvallen. Net zozeer kunnen bepaalde doelen aan belang winnen of verliezen. Dit vergt een **adaptieve kijk** van de stad maar ook van de betrokken middenveldorganisaties. Te meer het vraagstuk van actief en gedeeld burgerschap bij personen van buitenlandse herkomst een zgn. complex probleem is. Dat wil zeggen: een probleem dat niet één oplossing kent, maar eerder een mozaïek aan spanningen op verschillende niveaus vergt. Het is dan ook belangrijk dat middenveldpartners hun inbreng in het project niet zien als een lineair proces dat helemaal op voorhand kan worden bepaald. Binnen de ecologie van de projectwerking moeten de organisaties durven afwijken van eerdere plannen en springen naar **nieuwe “windows of opportunity”** die zich voordoen. Ze moeten dus “meegroeiën” met het project en durven bijsturen op basis van tussentijdse resultaten. Dat is belangrijker voor de eindresultaten dan het getrouw uitvoeren van een actieplan dat aan het begin van het project werd opgesteld. Met andere woorden: het project moet gestuurd worden vanuit de missie/doelstellingen, niet enkel vanuit het concrete plan zoals dat aan het begin van het project is goedgekeurd. Nochtans is die laatste neiging groot, zo merkten we in de gemonitorde projecten, zeker wanneer de organisaties het gevoel krijgen dat een subsidiërende instantie over de schouder meekijkt. Op dat moment lijkt de neiging groot een uitvoerende positie in te nemen en te “doen wat in het actieplan beloofd is”.
- Een pleidooi voor een adaptieve kijk vanuit de stad/gemeente en projectpartners mag zeker niet begrepen worden als een suggestie om in de looptijd van het project zomaar eender wat te veranderen. We merkten in de gemonitorde projecten dat er heel veel activiteiten werden gestart – wellicht soms zelfs té veel – zonder dat die telkens uit de nood, visie en strategie van het project kwamen. Ze kwamen er eerder gaandeweg bij en werden dan in het discours van het project ingepast. Een **rechtstreekse lijn tussen de algemene visie en de concrete activiteiten** binnen het project moet aangetoond kunnen worden.

6.2.3 AMIF/Agentschap Binnenlands Bestuur

6.2.3.1 Verloop oproep

- Het Europees Sociaal Fonds lanceerde de oproep die aanleiding gaf tot de gemonitorde lokale projecten in het voorjaar van 2018. Zes steden en gemeenten tekenden op de oproep in. Dat slechts een vrij beperkte set lokale besturen een projectvoorstel indiende is onder meer te wijten aan de timing van de oproep. Meerdere promotoren hadden moeite met de strakke deadline van de aanvraag. Een aanvraag vanuit een lokaal bestuur neemt veel tijd in beslag omdat de projectaanvraag ook door de lokale politieke overheid moet worden goedgekeurd – en dat is vaak een traag proces. Daarom bevelen we aan dat bij een gelijkaardige oproep de **looptijd voor aanvragen** te verlengen. Best ligt de indiendatum voor aanvraag niet vlak voor de zomervakantie. Ook voor de start van een project is dat moment moeilijk, ook omdat de aanwerving van projectmedewerkers bij lokale besturen vaak veel tijd vraagt. Iets waar moeilijker rekening mee te houden viel bij deze oproep, zijn de lokale verkiezing van 2018 die interfereerden met de start van de projecten. Voor veel lokale besturen vormden die verkiezingen een moment van administratieve en politieke hoogspanning. Ook dat zorgde voor wat vertraging bij enkele lokale projecten, bijvoorbeeld voor het afronden van aanwervingen.
- Een andere reden voor de beperkte set aanvragen voor projectsubsidie bij deze oproep kan gevonden worden bij de verspreiding van de call zelf. Gelijkaardige oproepen kunnen in de toekomst best ondersteund worden met een duidelijkere **communicatiestrategie** waaruit duidelijk wordt dat niet enkel grote steden met een grote populatie van buitenlandse herkomst op de oproep kunnen intekenen. Op deze manier kan ook vermeden worden dat enkel die lokale besturen intekenen die bedreven zijn in AMIF-projectaanvragen. Het uittekenen van een dergelijke communicatiestrategie is best iets dat in samenspraak gebeurt met structuren die sterk vertakt en vernetwerkt zijn op het lokale niveau. VVSG en het Agentschap I&I lijken een natuurlijke partner hiervoor, maar er zijn ook nog andere instanties met een lokale of subregionale opdracht die hierin een rol kunnen spelen (bv. Vormingplus-centra, CAW's, enz.).
- Ook de oproep zelf kan in de toekomst worden verfijnd. Meer bepaald de vraag om te werken rond een **specifieke lokale kwestie** werd niet door alle besturen even sterk gepreciseerd in hun aanvraag. Bijgevolg zijn bepaalde projecten uitgewaaierd over verschillende thema's of blijven hangen op een algemene formulering van versterkt burgerschap.
- Eventueel kan dit ten nadele van andere aspecten van de aanvraag. De projectaanvraag, samen met de formulering van een actieplan, werd bij deze eerste oproep als uitgebreid ervaren door de indieners. Mogelijk heeft dit ook een aantal andere potentiële indieners afschrikt. Het kan overwogen worden in de toekomst te werken met een **tweetrapsaanvraag**. In de eerste plaats zouden de besturen die interesse hebben een korte blijk van interesse kunnen indienen (bv. in de vorm van een abstract), gevolgd door een uitdiepend gesprek met Afdeling ESF&DO. Op basis daarvan kan dan de finale aanvraag vorm krijgen. Deze getrapte aanvraag kan de steden en gemeenten helpen in hun probleemdefiniëring. Het maakt ook dat de promotoren iets langer aan de aanvraag – dus vóór de eigenlijk projectstart – kunnen werken. Eventueel kan deze eerste trap al gefinancierd worden als een soort aanvraagfinanciering, kwestie dat de oproep ook voldoende uitnodigend is voor (kleine) lokale besturen die weinig middelen of personeel hebben om op dit soort oproepen in te gaan. Het 'risico' op verloren inspanning bij afkeuring van een projectaanvraag weegt immers naar verhouding meer bij kleine lokale besturen dan bij grotere.

- Er kan niet verwacht worden dat de visie van de aanvragers helemaal op punt staat bij de aanvraag van het project. Daarom is het waardevol dat de visie verder vorm kan krijgen tijdens de eerste maanden van het project. Zo wordt, naast de effectieve uitvoering van het project, ook **visievorming** expliciet ondersteund. Dit is een belangrijk element in het kader van de duurzaamheid van het project.
- Een visie vormen is geen solitaire bezigheid maar een belangrijk dynamisch proces op zich. Daarom raden we niet alleen aan hier voldoende tijd voor te voorzien, we suggereren ook om dit als stad niet alleen te doen. Professionele begeleiding en het betrekken van andere organisaties – die al dan niet als partner in het project kunnen stappen – is aangewezen. We bepleiten kortom een **multi-stakeholdersaanpak**. Niet omdat dat de snelste aanpak is, vaak is dat niet het geval, maar omdat dit garandeert dat het project breed geworteld is.

6.2.3.2 Discours van de oproep

- Wat burgerschap is, welk doel (of doelen) eraan verbonden mag worden en hoe het best wordt aangepakt (lees: aangeleerd, gevormd, overgedragen, gesocialiseerd, enz.)... die discussie is niet af. Met het opklaaien van de Coronacrisis in 2020 zijn vragen over solidariteit, burgerzin, de collectieve verantwoordelijkheid van de samenleving, de mogelijke kritiek van burgers op de overheid... sterker aan de oppervlakte gekomen. Wat die crisis nog maar eens duidelijk maakte is dat vragen inzake burgerschap vaak complexe vraagstukken zijn. De coronacrisis toont bijvoorbeeld mooi aan hoe actief en gedeeld burgerschap steeds een soort van koorddans blijft tussen de belangen van verschillende maatschappelijke systemen (onderwijs, gezondheidszorg, economie, ...) maar ook verschillende persoonlijke belangen (nood aan empathie en solidariteit, de nood aan contact en amusement, ...). Wat betreft de (beleids)participatie van personen van buitenlandse herkomst, is het plaatje niet minder complex en is het zeker te simpel om de topic te vatten in termen van een nieuwe groep (personen van buitenlandse herkomst) die moeten leren participeren in een nieuwe gemeenschap (de ontvangende samenleving). De diversiteit en 'diversiteit binnen diversiteit' (de zgn. superdiversiteit) is daarvoor te sterk toegenomen. Het formuleren van een opdracht **gericht op een doelgroep** (de AMIF-doelgroep) en het gebruik van termen als "doelgroep" en "ontvangende samenleving" plaatst de betrokkenen daarmee al in een bepaalde ongelijke verhouding. Dat geeft een verdraaid narratief, ten eerste omdat personen van buitenlandse herkomst geen homogene groep vormen, ze zijn dus als zodanig geen 'doelgroep' (enkelvoud), ze zijn vele groepen (meervoud). Ten tweede zien zij zichzelf lang niet altijd als hulpbehoevend of een groep die een zetje nodig heeft om volwaardig aan de samenleving te participeren. Het kan zelfs een vorm van maatschappelijke 'framing' zijn die ook een bepaalde politieke teneur zet. We vragen dan ook voorzichtig te zijn met die termen, zeker als ze een dichotoom of zelfs stereotiep beeld lijken op te roepen. Bovendien matcht de terminologie van 'AMIF-doelgroep', ontvangende samenleving, ... niet met de bestuurstaal op lokaal niveau, zo hebben we gemerkt. Verschillende lokale besturen verzetten zich zelfs expliciet tegen de retoriek die van mensen van buitenlandse herkomst een 'doelgroep' maakt.
- Tegelijk begrijpen we dat een oproep een bepaalde populatie wel wil en moet definiëren, anders loopt ze het risico richtingloos te worden. Niettemin pleiten we voor een niet al te strikte toepassing van de populatiedefinitie. Wanneer AMIF zich richt tot **personen van niet EU+-herkomst**, dan kan dat theoretisch zinvol zijn, in de praktijk is dat niet steeds haalbaar. Bij nagenoeg alle activiteiten die plaats vonden in het kader van de geëvalueerde projecten kon niet exact worden nagegaan of de deelnemers wel aan die definitie voldeden. Mensen nemen immers in groep deel, brengen vrienden of kennissen mee, enz. Mensen van Marokkaanse afkomst kunnen vergezeld zijn van mensen van Portugese afkomst, enz. Het basisprincipe van een project rond burgerschap moet ook zijn dat het zich op burgers richt,

niet op *sommige* burgers. Het project moet geen groepen geïsoleerd van elkaar benaderen, maar net groepen op elkaar betrekken.

- Hoewel het een vorm van controle biedt, zal een doelgroepdefiniëring vaak ook niet efficiënt zijn. Daarmee komen we op het vraagstuk hoe een bestuur kan en wil werken: **categoriaal** (met vastgelegde doelgroepcategorieën) of **inclusief** (expliciet los van die categorieën). Met andere woorden: moeten de projecten burgerzin en beleidsparticipatie versterken bij vooraf afgelijnde doelgroepen of kan dat ook bij de brede bevolking in het algemeen? De keuze voor het ene is niet altijd beter dan de keuze voor het andere, zo maakten de projecten duidelijk. Daarom is het vaak zinvol de twee benaderingen te combineren. Dat betekent bijvoorbeeld dat aan de ‘back end’ van de activiteiten wel categoriaal kan worden gewerkt. Zo kan een project ontworpen worden specifiek voor de vluchtelingen in een bepaalde stadsbuurt. Maar tegelijk kan aan de ‘front end’ van het project de focus breder zijn, gericht op de gehele buurt en niet enkel op de vluchtelingen. Ons pleidooi voor een slimme combinatie van categoriaal en inclusief werken betekent dus allerm minst dat een projectorganisator zich niet moet verdiepen in een specifieke deelgroep van bewoners van buitenlandse herkomst. Het is net belangrijk dat wel te doen, zonder dat het project dat noodzakelijk uitdraagt in de communicatie.

6.2.4 Monitoring en evaluatie

- Via deze AMIF-call werden zes burgerschapsprojecten ondersteund. De kans is klein dat deze projecten ook zonder de AMIF-middelen op eenzelfde manier zouden hebben plaats gevonden. De call gaf expliciet aandacht aan de monitoring en evaluatie van de projecten. Daarmee kon het operationele niveau van de projecten overstegen worden en kregen de projecten **kansen te reflecteren** op zichzelf en op elkaar ... en zo ook permanent bij te leren.
- Het monitorings- en evaluatiesysteem dat door HIVA-KU Leuven en het Minderhedenforum werd toegepast, ging ervan uit dat die monitoring en evaluatie (M&E) vooral een basis moest zijn voor **adaptief projectmanagement** (cf. hoofdstuk 2). Voor sommige projectpromotoren bleek het echter niet gemakkelijk de open werkwijze van dat systeem te verzoenen met de vrij strikte administratieve verplichtingen van het project. Dit bracht het risico met zich mee dat de hele monitoring- en evaluatieoefening herleid werd tot een getrouwe uitvoering van plannen, procedures en regels... en het “hogere” einddoel wat uit het oog verloren werd. Hetzelfde geldt voor de aangebonden M&E-instrumenten (de effectendagboeken, activiteitendagboeken, enz.). Ook daar dreigden de middelen soms een doel op zich te worden. Dat maakt het net belangrijk oog te blijven hebben voor de begeleiding van de projecten in een M&E-traject.
- Verder viel op dat veel van de projectdoelstellingen geformuleerd werden als **vrij open-einde doelstellingen en symbolische doelstellingen** (Swanborn, 1999). Het gaat dan om doeleinden zonder duidelijk meetbaar resultaat (bv. dus geen aantal bezoekers, aantal betrokken partners, aantal vergaderingen, ... maar bv. de graad van betrokkenheid) of doelstellingen die zo conceptueel zijn dat ze moeilijk operationaliseerbaar zijn (bv. de democratie versterken, sociaal kapitaal versterken, ...). In het kader van de toegepaste M&E-strategie (cf. hoofdstuk 2) is het formuleren van dergelijke doelstellingen geen probleem. We merkten wel dat sommige projectpromotoren moeite hadden dat niet alle doelstellingen precies konden worden gemeten. Dit heeft alles te maken met de vraag hoe de werkzaamheden binnen een project te benaderen en hoe de mate van “succes” te bepalen. In onze aanpak konden de projecten grotendeels zelf hun doelen bepalen, afhankelijk van wat zij zinvol en acceptabel en doenbaar achtten. Dit is uiteraard niet de enige mogelijkheid.

Er had ook kunnen vertrokken worden van de normen en regels van de centrale overheid als uitschrijver van de oproep. Dat zou de projecten meer instrumenteel gemaakt hebben ter uitvoering van een specifiek beleid. Ook had de aanpak meer positivistisch kunnen gebeuren: vertrekkende vanuit een lokale *evidence base* en een scherpe aflijnen van meetbare en toetsbare doelstellingen om de problemen uit die evidence base te counteren. Ook dat is hier niet gebeurd. De belangrijkste reden hiervoor is het centrale onderwerp van de project: actief en gedeeld burgerschap. Dat topic is op zich al conceptueel van aard, het is bovendien erg omvattend. Het thema “versmallen” in termen van meetbare indicatoren lijkt daarom geweld te doen aan dat onderwerp. Het is een onderwerp dat ruimte laat voor verschillende lokale invullingen, en het lijkt belangrijk - ook voor toekomstige projecten - aan de lokale besturen en hun partners net die vrijheid te laten.

We sluiten dit rapport af met een aantal algemene reflecties.

6.3 Algemene reflecties

6.3.1 De context: de kansen en risico's van de toegenomen horizontaliteit

Democratische verhoudingen veranderen, ook op lokaal niveau. Burgers hebben vandaag andere verwachtingen van beleidsmakers dan pakweg 20 jaar geleden, ze spreken die beleidsmakers anders aan, hebben vaak ook minder vertrouwen in bestuurlijke instellingen dan vroeger. Het *tempo* van dergelijke veranderingen en de *kwaliteit* van die democratische omslag is voer voor discussie. De een herkent in die veranderingen tekenen van een uitholling van de representatieve democratie – met een afkalvend draagvlak en toenemende inefficiëntie en ontevredenheid als belangrijke argumenten – terwijl een ander de veranderingen net beschouwt als een teken van een levendige en gezonde democratie in transitie (zie o.a. Van Reybrouck, 2013; De Ceulaer, 2019; De Rynck & Steyaert, 2019).

Hoe het ook zij, over het feit dat er verandering gaande is, bestaat weinig discussie. Een van de basiskenmerken ervan kan gevat worden met de notie van 'horizontaliteit'. Dat begrip duidt op de nieuwe verhouding tussen de burger en de overheid, een essentieel element voor het thema burgerschap. Tot het einde van het millennium was de relatie burger-overheid vrij hiërarchisch of verticaal. Dat was zeker zo op het centrale beleidsniveau. De massa werd weliswaar gerepresenteerd door een groep politici, maar deze politici stonden vooral via bemiddelende organisaties, niet toevallig het 'middenveld' genoemd, in indirect contact met de burger. Ze luisterden en lieten zich zeker beïnvloeden door die instanties en namen vervolgens politieke beslissingen die tenslotte aan de burgers werden meegedeeld via de 'klassieke' media. Deze simpele, lineaire flow is misschien enigszins te nuanceren voor het lokale bestuursniveau waar vormen van directe contacten en onderhandelingen met burgers – vaak in de vorm van zgn. 'dienstverlening' – meer courant waren onder politici. Toch was ook daar 'verticaliteit' de norm. Vandaag is de situatie anders. De hiërarchische verhouding lijkt voor steeds meer mensen niet meer te volstaan als gezonde vertegenwoordigende relatie tussen burger en overheid en er zijn steeds meer aanduidingen dat "de kloof" tussen burger en politiek problematisch breed is. Dat gevoel wordt aangewakkerd door de burger zelf, die op vele vlakken meer geëmancipeerd, assertiever en kritischer is geworden. Hij of zij laat zijn eigen stem alleszins scherper horen dan tevoren, niet alleen in het stemhokje. Zeker individuele stemmen van ongenoegen laten zich vandaag eenvoudig kanaliseren en verspreiden, zeker op het internet en met name op sociale media als twitter. Daar waar burgers het zinvol vinden, slaan ze ook schijnbaar makkelijker de handen in elkaar. Burgerinitiatieven, vaak met een politiserende karakter (bv. omtrent plaatselijke mobiliteit, luchtkwaliteit, enz.), groeien sterk in aantal. Ten slotte is er ook aan politieke zijde, sinds de jaren '90, het groeiend besef dat een terughoudende, indirecte verhouding tegenover inwoners niet volstaat. Zo een houding vervreemdt mensen van het lokale politiek bedrijf en de politieke beslissingen die ze neemt. Bovendien is de indirecte verhouding met de burger automatisch een selectieve verhouding, want het zijn vooral de luidste stemmen en de sterkste organisaties die gehoord worden.

Al die elementen zorgen voor een voorzichtige overgang van een duidelijke verticale verhouding naar een meer horizontale relatie of althans meer verstrengelde relatie. Het gaat niet om een plotse omkanteling, maar eerder een verschuiving omwille van bovenstaande elementen. Beleidsmakers gebruiken steeds meer nieuwe, participatieve overlegtechnieken (bv. stadsbevragingen, burgerpanels, burgerbegrotingen, enz.) en directe communicatiemiddelen in hun contacten met de inwoners. De nieuwe 'horizontaliteit' tussen burger en overheid is echter geen oplossing op zich voor alle kwalijke kanten van wat voorheen een meer verticale verhouding was. Ook een meer horizontale relatie tussen burger en overheid houdt het risico van selectiviteit in. Het zijn misschien niet zozeer meer de sterkste

verenigingen die het meeste druk kunnen zetten op lokale politici, maar net een select groepje van de meeste mondige burgers die zich op twitter, facebook, enz. laten horen. Ook de kwaliteit van de inspraak en argumentatie is niet noodzakelijk door de tijd verbeterd. Voor velen lijkt het er zelfs op dat de relatie tussen burgers en overheid (zowel ambtenaren als politici) harder, aanvullender en misschien ook cynischer is geworden. De persoon met de scherpste pen of stem lijkt het verst te geraken.

Daarom: ook in de context van de nieuwe horizontaliteit is het belangrijk oog te hebben voor (groepen van) individuen die hun stem minder laten horen. Ook zij moeten toegerust worden hun ideeën en verzuchtingen kenbaar te maken. Maar net zozeer is het aan lokale besturen om hun best te doen om alle burgers te horen, niet enkel de luidste stemmen of zij die veelvuldig participeren aan het publieke gebeuren (de zgn. ‘civic core’ (Reed & Selbee, 2001)). Maar dus ook zij die niet de taal spreken, niet spontaan aan publieke evenementen deelnemen, geen lid zijn van een vereniging of burgerinitiatief.

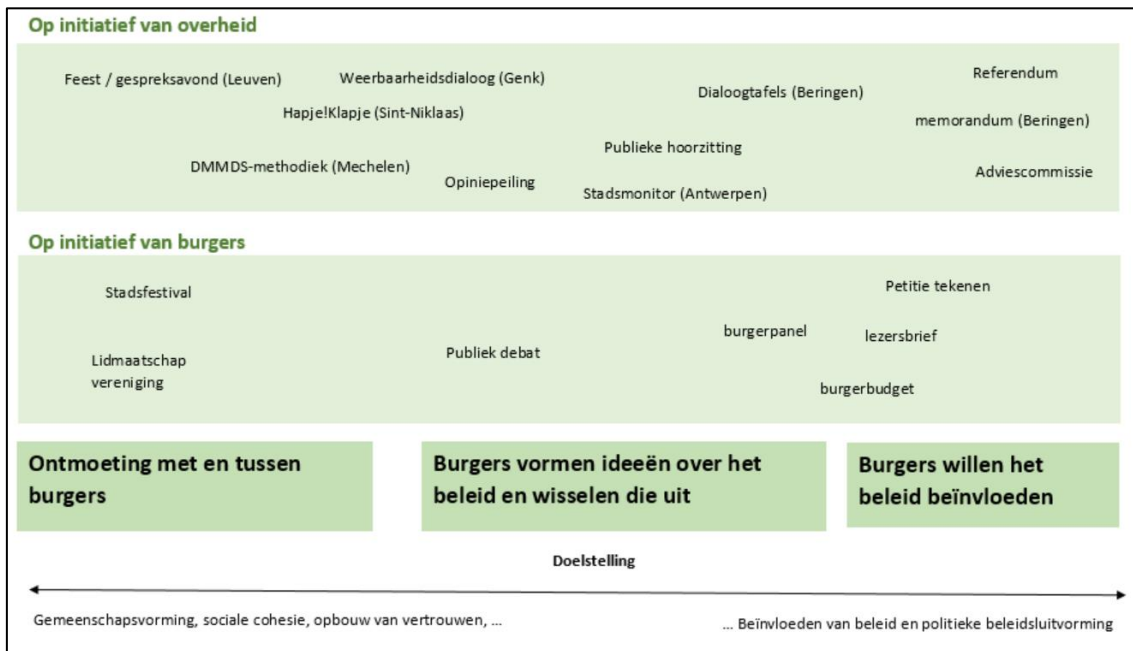
6.3.2 De aanpak: burgerschap stimuleren, niet forceren

Burgerschap is – zo bewijzen de pilootprojecten – duidelijk iets dat een lokaal bestuur kan stimuleren. Een stad of gemeente kan immers gemakkelijk en direct signalen van haar bevolking oppikken. Lokale politici en ambtenaren weten waar nieuwkomers zich vestigen, ze zijn vaak snel op de hoogte over welke maatschappelijke problemen er zich in welke straten of wijken voordoen, ze hebben snel en direct informatie over de vragen en noden die bij bepaalde bevolkingsgroepen leven. Een stad of gemeente kan haar inwoners echter niet forceren of dwingen om als actieve en maatschappelijk betrokken burgers te denken en zich navenant te gedragen. Zeker wanneer actief burgerschap gezien wordt als een recht (geen plicht), dan moeten mensen op zijn minst de mogelijkheid hebben afstand te doen van dat recht en bewust niet te participeren. Het is dus voor de lokale besturen een kwestie van stimuleren zonder te forceren. Dat werd ook duidelijk in de projecten waarover in dit rapport werd gerapporteerd. Nagenoeg alle projecten zochten een voortdurend evenwicht het doorpraten van maatschappelijke kwesties en hun beleidsgrond enerzijds en ontmoeting en ontspanning anderzijds. In functie van de motivatie van de deelnemers moest het ‘serieuze’ aspect dus gecompenseerd worden met voldoende ‘fun’. Net dat laatste, het puur gemeenschapsvormende aspect, bleek immers het aspect waarmee participatie het gemakkelijkst kon aangewakkerd worden.

Deze vaststelling illustreert dat beleidsparticipatie geen vorm van participatie is waar je inwoners – ongeacht hun herkomst – “koud” kan mee confronteren. Beleidsparticipatie bevindt zich op een continuüm, dat begint bij *ontmoeting* aan de ene kant en *beleidsbeïnvloeding* aan de andere kant. Elke positie op dat horizontale continuüm is belangrijk in functie van het uiteindelijk verwezenlijken van beleidsparticipatie. Dat impliceert dat het continuüm niet mag gezien worden als een ladder, zoals in de klassieke voorstellingen van burgerparticipatie en burgermacht zoals gemaakt door Arnstein (1969) en later door Burns et al. (1994). Het organiseren van beleidsparticipatie is dan wel een stapsgewijs proces – zoals het beklimmen van een ladder - toch mag elke volgende stap daarbij niet als een “verbetering” van de vorige worden gezien. Het gaat niet om lineair proces van non-participatie tot – helemaal bovenaan - een ideale redistributie van de macht naar en met burgers. Veeleer gaat het om een cumulatief proces waarbij stappen over het hele spectrum moeten worden gezet, en vooruitgang ook maar kan geboekt worden als er aandacht is voor het gehele spectrum.

In de figuur hieronder stellen we het continuüm grafisch voor. Daarbij vermelden we ook een aantal concrete initiatieven, die we indelen op basis van de initiatiefnemer; de overheid dan wel de burgers of groepen van burgers zelf. In de zes projecten – waarvan ook voorbeelden zijn opgenomen in het schema – ging het initiatief telkens uit van de overheid, zij het dat de uitvoering vaak in samenwerking met middenveldspelers gebeurde. Wat niet in het schema kan duidelijk gemaakt worden is dat

bepaalde initiatieven tegelijk verschillende posities innemen (bv. werken aan ontmoeting én tegelijk beleidsideeën verzamelen). Evenzeer kunnen activiteiten evolueren. Zo startte bijvoorbeeld het Hapje!Klapje-initiatief in Sint-Niklaas als een ontmoetingsactiviteit, maar evolueerde het verder naar een terugkerend event dat beleidsvraagstukken en beleidsoplossingen ter sprake bracht.

6.3.3 De verantwoordelijke spelers: individu en systeem

Burgerschap is een breed thema dat zich, met een beeldspraak van de filosoof Jürgen Habermas, laat verwezenlijken in en tussen 'leefwereld en systeem'. Het is een kwestie van de individuele burgers die, met de juiste competenties, *willen* en *kunnen* participeren. Dat willen en kunnen begint binnen de directe leefwereld van de burgers maar is ook een kwestie van het sociale systeem (of geheel aan sociale systemen) waarin burgers zich bewegen. Dit vormt een dubbel perspectief om naar burgerschap te kijken.

Een individu moet iets willen doen voor de samenleving (hij of zij vertoont burgerzin) en dat ook kunnen doen (hij of zij heeft burgerschapscompetenties). De school maar ook het maatschappelijk middenveld zijn plekken waar die houding en competenties worden aangeleerd en geoefend. Het gaat om kennis van kleine dingen, zoals weten hoe je een geldige stem moet uitbrengen, maar ook om brede vaardigheden zoals het durven en kunnen protesteren tegen onrecht of je eigen mening uiten met respect voor andere meningen. Mensen van buitenlandse herkomst vinden niet noodzakelijk meteen, laat staan vanzelf, hun weg naar die plaatsen waar burgerschap wordt beleefd en gedeeld. Dat is niet altijd hun eigen verantwoordelijkheid. Soms hebben vluchtelingen, asielzoekers, nieuwkomers, enzovoort simpelweg andere prioritaire bezorgdheden (bv. huisvesting, gezondheid), bezorgdheden die zich enkel op de directe leefwereld toespitsen. Soms fnuiken slechte participatie-ervaringen uit het verleden hun motivatie, of voelen zich te kwetsbaar om deel te zijn van initiatieven buiten de directe familie- en vriendenkring. Ook ontbreekt het hen soms aan een netwerk dat aanzet tot participatie. Verder kan ook taal een drempel zijn. Maar het kan ook zijn dat mensen van buitenlandse herkomst niet in een lokaal netwerk investeren omdat ze uitkijken naar een nieuwe plek, weg van de wijk of de stad waar ze nu wonen. Misschien plannen ze zelfs een verhuis naar een ander land.

Er zit echter ook een belangrijke institutionele of zelfs systemische kant aan het verhaal. De mate waarin burgers evenredig en evenwaardig participeren aan de samenleving hangt namelijk ook af van de samenleving zelf en hoe haar instituten die participatie toelaten en stimuleren dan wel verhinderen (bv. door discriminatie). Of anders gezegd: niet enkel het individu moet burgerschap waarmaken, ook de samenleving moet dat doen. Bijvoorbeeld door actief deelnamedrempels weg te werken met een actief antidiscriminatiebeleid, een slim taalbeleid, een doordachte prijsdifferentiatie, cultuursensitieve communicatie, enzovoort. Een beleid kan ook rechtstreeks aan burgers ideeën en meningen over lokale kwesties vragen. Daarvoor beschikken lokale besturen over een gamma aan innovatieve technieken, van burgerpanels en burgerbudgetten tot inspraakevents. Maar meer dan alleen methodieken moeten steden en gemeenten ook tijd en veilige ruimte voorzien voor inspraak en medewerking van de inwoners. Die is er niet altijd vanzelf. In de zes projecten die we in dit rapport onder de loep namen, leerden we ook dan een participatief beleid geen kwestie is van één specifieke formule of beleidsdaad. Het is een kwestie van op veel verschillende manieren participatie toe te laten en aan te zwengelen. Zo wordt een participatieve cultuur of een participatieklimaat gecreëerd dat erg uitnodigend werkt, ook naar mensen die nieuw zijn in de stad of gemeente. Mensen voelen immers snel of er in de straat, wijk, gemeente of stad initiatieven worden genomen, ze zien snel of lokale beleidsmakers de lokale initiatieven die burgers bijeen brengen echt genegen zijn, ze ervaren vlug of een participatiebeleid er echt voor iedereen is dan wel een vorm van windowdressing is.

Het is duidelijk: burgerschap is geen kwestie van het individu alleen, het is ook geen kwestie van het systeem alleen, maar van een wisselwerking tussen beide. Het is het recht van een individu om te participeren aan de samenleving, maar ook de verantwoordelijkheid van de samenleving om de deelname van elk individu mogelijk te maken. En hoewel in die vorige zin het *individu* eerst komt en daarna pas de *samenleving*, kunnen we dat net zo goed andersom lezen, namelijk dat de samenleving de burger het recht en de mogelijkheid moet geven om te participeren. Burgerschap werkt dus in beide richtingen: van leefwereld naar systeem en van systeem naar leefwereld.

6.3.4 Het niveau: stad of gemeente

De stad is een interessante uitvalsbasis om aan burgerschap te werken. Anders dan nationaal burgerschap (dat vaak samenvalt met juridisch burgerschap) verleent een stad geen politieke of sociale rechten. Toch heeft de stad het sociologische voordeel van schaal: alles is lokaal en de nabijheid, bereikbaarheid en herkenbaarheid van de beleidsmakers is groot – in tegenstelling tot anonimiteit en onpersoonlijkheid van de politieke instituties op hogere beleidsniveaus. Beleidsbeslissingen op het lokale niveau zijn ook rechtstreeks voelbaar en zichtbaar. Bovendien haken ze ook in op de samenstelling van de bevolking zoals ze zich op die plek voordoet. En die samenstelling kan binnen een land sterk verschillen, Brussel is Poperinge niet, en Antwerpen Bree niet. Vandaar dat veel mensen zich ook expliciet en gemakkelijk identificeren met de stad of gemeente waar ze wonen. Die identificatie, die er natuurlijk ook kan met een land of landsdeel, werkt sterk bij personen van buitenlandse herkomst: “Onderzoek toont overigens aan dat burgers met een migratieachtergrond in Europa zich vaak sterker identificeren met de stad (dus bijvoorbeeld als Rotterdammer of als Londenaar) dan met het land waarin ze wonen.” (De Waal, 2019, p. 31).

Het voordeel van het lokale speelt niet enkel aan de kant van de burger, het speelt ook bij de overheid. Een lokaal bestuur kan makkelijk de vinger aan de pols houden van wat de inwoners van haar stad denken en doen. Ze kan inschatten rond welke beleidsvraagstukken burgerinspraak gewenst of zelfs nodig is. Niet alleen op het vlak van thema of probleemdefinitie maar ook op organisatorisch vlak is het stedelijk/gemeentelijk niveau aangewezen. Want ook bestuurlijk gezien biedt het de juiste schaal om aan burgerschap en democratisch debat te werken. “Democratie en participatie veronderstellen een zekere schaal: het moet ergens over gaan, het moet verschil kunnen maken. En die schaal

moet capaciteit mogelijk maken om zichtbare oplossingen op te bouwen en om het participatieve debat goed en professioneel te organiseren. Het lokale niveau is hiervoor uitermate geschikt.” (De Rynck & Steyaert, 2019, pp. 225-226).

Wanneer we spreken over de stad of gemeente als het ideale platform om aan burgerzin en beleidsparticipatie te werken, dan hebben we het over de stad of gemeente als ‘beleidsniveau’. Wanneer we de stad of gemeente als ‘actor’ bekijken, dan is het belangrijk te vermelden dat het eigenlijk om veel verschillende partijen gaat. Om te beginnen is er het verschil tussen het politieke en ambtelijke apparaat, maar verder zijn er naast de diensten en departementen van een lokaal bestuur ook veel andere lokale actoren die een belangrijke rol kunnen spelen in een participatief beleid voor personen van buitenlandse herkomst: OCMW’s, Agentschappen I&I, lokale sociale en culturele instituten al dan niet ingebed in het lokaal bestuur (zoals Sociale huizen, Kind & Gezin, straathoekwerk, enz.). Op basis van het monitoren en evalueren van de zes AMIF-projecten waarover in dit rapport gerapporteerd werd, is het niet mogelijk – en allicht ook niet wenselijk – te zeggen welke instanties het voortouw moeten nemen in het creëren van participatiekansen voor personen van buitenlandse herkomst. Dat kan sterk verschillen van gemeente tot gemeente. Bovendien zou het een verkeerde voorstelling van zaken zijn om ervan uit te gaan dat een initiatief steeds moet genomen worden door een organisatie. Het zijn altijd mensen die een initiatief nemen en niet structuren. Het is dus zaak om de werknemers binnen een stad voldoende initiatiefrecht te geven en sleutelfiguren met een sterk netwerk bij zowel overheid als middenveld aan te vuren om projecten omtrent burgerzin en beleidsparticipatie vorm te geven.²⁰

6.3.5 De taal: voorbij het wij-zij denken en jargon

We leven in een samenleving waarin het weldra geen zin meer heeft om te spreken over minderheden en meerderheden, net omdat de meerderheid van de mensen tot een zogenaamde minderheid zal behoren (tenminste als we spreken over ‘meerderheden’ en ‘minderheden’ om te verwijzen we naar het land van herkomst, de etnisch of culturele groep). Het is daarom ook niet zinvol om te spreken over mensen van niet EU-herkomst als een doelgroep die mee zeggenschap krijgt/ neemt in een “ontvangende” samenleving. Technisch gezien is die terminologie juist, in de logica van beleidsparticipatie geeft ze echter niet alle juiste instrumenten om beleidsparticipatie op lokaal vlak te bevorderen. Het creëert immers een doelgroep-denken over “zij” (de AMIF-doelgroep) en “wij” (de ontvangende samenleving), en plaatst groepen naast elkaar terwijl net hun gemeenschappelijke belangen centraal moeten staan. Want daar gaat het bij beleidsparticipatie om: participatieve processen rond gemeenschappelijke belangen van mensen die – al dan niet – bij elkaar wonen, in dezelfde straat, buurt, stad, ... Wat hen bindt zijn hun bezorgheden en verlangens over lokale issues: de inrichting van de stedelijke ruimte, plaatselijke mobiliteit, de toegankelijkheid van gezondheidszorg, enzovoort. Om die gemeenschappelijke ideeën en belangen te kunnen traceren en in debat te laten renderen is een vorm van organisatie, methode en moderering nodig. Waar mensen niet “zichzelf organiseren”, moet die organisatie een handje worden geholpen. Met een specifiek project bijvoorbeeld.

²⁰ Deze sleutelfiguren die een scharnierfunctie opnemen tussen overheid en middenveld worden ook wel ‘grenswerkers’ of ‘boundary spanners’ genoemd (De Rynck, Pauly, Hitchins, 2020).

Referenties

- Arnstein, S. (1969). A Ladder of Community Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- Burns, D., Hambleton, R., Hoggett, P. (1994). *The Politics of Decentralisation: Revitalising Local Democracy*. London: Macmillan.
- Buijs, A.E., Mattijssen, T.J.M., Van der Jagt, A.P.N., Ambrose-Oji, B., Andersson, E., Elands, B.H.M., Steen Møller, M. (2016). Active citizenship for urban green infrastructure: fostering the diversity and dynamics of citizen contributions through mosaic governance. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 22, 1-6.
- Celeste, L., Baysu, G., Phalet, K., Meeussen, L., Kende, J. (2019), Can School Diversity Policies Reduce Belonging and Achievement Gaps Between Minority and Majority Youth? Multiculturalism, Colorblindness, and Assimilationism Assessed. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45, 11, 1603-1618.
- Chakkar, S., Havermans, N., Vandermeersch, H., De Cuypere, P. (2019). *Een evaluatiekader voor het Vlaamse integratiebeleid. Deel 3: conceptualisering 'actief en gedeeld burgerschap'*. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- De Ceulaer, J. (2019). *Hoera! De democratie is niet perfect*. Tielt: Lannoo.
- De Rynck, F. & Steyaert, S. (2019). *De participatieve omslag. Onze democratie in transitie*. Leuven: Acco.
- De Rynck, F., Pauly, R., Hitchins, T. (2020). Lokale overheid en lokaal middenveld: een latrelatie. In: Oosterlynck, S., Vermeersch, L., Verschuere, B., De Rynck, F., Lamberts, M., Verhaeghe, B. (red.). *Middenveld tussen aanval en verdediging (77-87)*. Leuven: Lannoo Campus.
- De Waal, T. (2019). *Tussen kwetsbaarheid en weerbaarheid. Over het belang van burgerschap*. Amsterdam: Rouwhorst & Van Roon.
- Demart, S., Schoumaker, B., Godin, M., Adam, I. (2017). *Burgers met Afrikaanse roots: een portret van Congolese, Rwandese en Burundese Belgen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Earl, S., Carden, F., & Smutylo, T. (2001). *Outcome mapping: Building learning and reflection into development programs*. Ottawa, ON, CA: IDRC.
- Gold, J. et al. (2014). *Outcome-based learning field guide: tools to harvest and monitor outcomes and systematically learn from complex projects*. No. 90176. The World Bank, 2014.
- Koster, K. de, Kampen, J., Caluwaerts, D., Cloedt, A. S. de, Depauw, S., & Deschouwer, K. (2011). *Democratie en de kloof tussen discours en praktijk. Burgerparticipatie, overheidsbeleid en tevredenheid op het lokale niveau*. Gent: Academia Press.
- Kymlicka, W. (2010). The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies. *International Social Science Journal*, 61 (199), 97-112.
- Laoukili, F., Oosterlynck, S., Swerts, T., Wouters, R., Cools, P. (2019). *Omgaan met etnisch-culturele diversiteit in het middenveld: een overzicht van de paradigma's. CSI Flanders Spotlight Paper*. Antwerpen: Centre for Research on Environmental and Social Change (CRESC), Universiteit Antwerpen.
- Lister, M. (2015). Citizens, doing it for themselves? The big society and government through community. *Parliam Affairs*, 68, 352-370.
- Moro, G. (2012). *Citizens in Europe: Civic Activism and the Community Democratic Experiment*. Dordrecht: Springer.
- Oosterlynck, S., Cools, P., Laoukili, F. (2020). 'Ze komen niet.' Het middenveld in Vlaanderen en nieuwe Vlamingen. In: Oosterlynck, S., Vermeersch, L., Verschuere, B., De Rynck, F., Lamberts, M., Verhaeghe, B. (red.). *Middenveld tussen aanval en verdediging (47-60)*. Leuven: Lannoo Campus.

- Reed, P. B., Selbee, L. K. (2001). The civic core: Disproportionality in charitable giving, volunteering, and civic participation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(4), 761–780.
- Swanborn, P.G. (1999). *Evalueren*. Amsterdam: Boom.
- Van Ongevalle, J., Scheerens, D., Vermeersch, L. (2019). *Methodologische gids Planning, monitoring en evaluatie binnen de AMIF-projecten Actief en Gedeeld Burgerschap*. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- Van Reybrouck, D. (2013). *Tegen verkiezingen*. Antwerpen: Bezige Bij.
- Vermeersch, L., Van den Broucke, S., De Cuyper, P., Herbots, K. & Van Damme, J. (2016), *Beleidsparticipatie van personen van buitenlandse herkomst in Vlaanderen*. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- Vermeersch, L., Braey, S., Van Den Daele, K., Van Ongevalle, J., De Cuyper, P. (2020). *Burgerschap in een diverse samenleving. Hoe lokaal het verschil maken? Lessen uit zes lokale projecten*. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- Vermeersch, L., Sels, J., Vandenbroucke, A. (2012). *Vol van verwachting? Studie naar de (mis)match tussen de verwachtingen ten aanzien van etnisch-culturele federaties en hun mogelijkheden daar aan te voldoen*. Leuven: HIVA-KU Leuven.

